

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**YAHYÂ B. BÜKEYR'İN *MUVATTA'* RİVAYETİ VE YAHYÂ EL-
LEYSÎ RİVAYETİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Feyza Nur ACUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman: Doç. Dr. Şule Yüksel UYSAL
Ortak Danışman: Dr. Kenan ORAL**

NİSAN - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YAHYÂ B. BÜKEYR'İN *MUVATTA'* RİVAYETİ VE YAHYÂ
EL-LEYSÎ RİVAYETİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Feyza Nur ACUN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı : Hadis

**“Bu tez 15/04/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri
üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Halit ÖZKAN	Başarılı
Prof. Dr. Hayati YILMAZ	Başarılı
Doç. Dr. Şule Yüksel UYSAL	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Feyza Nur ACUN

15/04/2024

ÖN SÖZ

İslâmî ilimlerin teşekkül dönemi, diğer ilimlerde olduğu gibi hadis ilmi açısından da büyük bir öneme sahiptir. Medine'nin büyük âlimi İmâm Mâlik b. Enes tarafından Medine ehlinin ameli esas alınarak telif edilmiş olan *Muvatta'* adlı eser de teşekkül dönemine denk gelmektedir. *Muvatta'* hem yazıldığı dönemde hem de günümüze kadar uzanan yüzyıllar boyunca büyük bir ilginin odağı olmuş ve bu ilgi sayesinde birçok nüshası günümüze kadar ulaşmayı başarabilmiştir. Bu nüshalar arasında henüz çok yeni ortaya çıkmış ve tam olarak günümüze ulaşmayı başarabilmiş olan Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr nüshası hakkında bir araştırma bulunmamaktadır. Bu sebeple alana katkı sağlaması amacıyla bu nüshanın çalışılması gerekli görülmüştür. Elinizdeki bu çalışma, rivayet edildiği dönemde “en şerli arz” şeklinde itham edilen İbn Bükeyr rivayetinin diğer *Muvatta'* rivayetleri arasındaki yerini ve en meşhur *Muvatta'* nüshası olan Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshası ile karşılaştırılarak asıl değerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma, giriş ve sonuç kısımları dışında iki ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, hedefi ve yönteminden bahsedilmektedir. Birinci Bölüm'de İbn Bükeyr'in yaşadığı coğrafya olan Mısır ve Mısır'daki hadis ilminin gelişiminden bahsedildikten sonra Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in hayatı, ilmî hayatı ve hadisçiliği üzerinde durulmuştur. İbn Bükeyr'in büyük bir şöhrete sahip olmaması sebebiyle hakkında kaynaklarda yer alan bilgilerin azlığı ve kısıtlı oluşu sebebiyle Birinci Bölüm fazla detaylandırılmamıştır.

İkinci Bölüm ise çalışmamızın ana gövdesini oluşturmaktadır. İbn Bükeyr nüshası asırlar boyu “en şerli arz” ithamı nedeniyle bir kısmının direkt Mâlik b. Enes'ten semâ yoluyla olmak üzere 17 kere tahammül edilmiş olması göz ardı edilmiştir. İbn Bükeyr nüshasının üzerine yapışan bu kötü şöhreti kaldırmak, bu rivayetin özellikle en meşhur *Muvatta'* rivayeti olan Leysî rivayeti ile karşılaştırılarak Leysî nüshası kadar değerli ve güvenilir bir nüsha olduğu ortaya konulmaya ve kanıtlanmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında, çalışma boyunca elde edilen bilgiler ve yapılan iki nüsha mukayesesi sonucunda varılan kanaatlere dair bir değerlendirme yapılmıştır.

Uzun süren bir çalışma ve verilen büyük emekler sonucunda ortaya çıkan bu çalışmanın hazırlanışı sırasında birçok kişinin katkısı olmuştur. Öncelikle danışman hocam Doç. Dr. Şule Yüksel Uysal'a, tüm yoğunluğuna rağmen konu belirleme sürecinden hitama

erdirilmesine kadar her an kıymetli destek ve katkılarını hiçbir şekilde esirgemeyen, tez sürecim boyunca çalışmamda emeği çok olan kıymetli ikinci danışman hocam Barselona Sosyal İşler Ateşi Dr. Kenan Oral'a teşekkür ederim. Tezin muhtevası ve tertibi sırasında değerli görüşlerinden istifade ettiğim, desteğini hep hissettiren, savunma jürisinde bulunmayı kabul eden değerli hocam Prof. Dr. Halit Özkan'a müteşekkirim. Bu süreçte desteklerini gördüğüm, adlarını burada anmaya fırsat bulamadığım, görüş ve önerileriyle bu zorlu süreci bana bir nebze olsun kolaylaştıran tüm hocalarıma, dostlarıma ve BİDEB programı kapsamında bursiyeri olduğum TÜBİTAK'a sağladığı destek için teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim hayatım boyunca hiçbir fedakarlıktan kaçınmayıp beni bugünlere getiren, her anımda ve kararımda yanımda olan annem Hatice'ye, canım ablam Ahsen, kardeşlerim Meliha ve Furkan'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

En büyük ve en özel teşekkürüm; tez yazım sürecimin tamamında, akademik ve manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen, stresli ve üzgünken beni göğsünde yumuşatan, tüm nazımı çekip beni sakinleştiren, benimle aynı süreçlerden geçmesine rağmen gerektiğinde kendi çalışma vaktinden feragat ederek bana daha iyi çalışma şartları ve ortamı sunan, elinden gelenin daha fazlasını yaparak hiçbir yardımını benden esirgemeyen çok kıymetli eşim Abdullah Acun'adır. O olmadan bu tezi bitiremezdim.

Çok defalar bu yolun sonuna ulaşamayacağımı düşünüp pek çok kez bırakmayı düşündüm. Kolay bir süreç olmayacağını biliyordum, ama bu kadar zorlanacağımı da tahmin etmemiştim. Pandemi, deprem ve savaşa tanıklık eden bu tezin her şeye rağmen hitama ermesini nasip eden Allah'a hamd olsun. Filistinli kardeşlerimize yapılan zulüm ve soykırım son bulsun. Bunca zulme ve soykırıma rağmen ellerindeki "fidanları" her ne olursa olsun dikmeye devam edenlere selam olsun.

Feyza Nur ACUN

15/04/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İLK ÜÇ ASIRDA MİSİR'DA HADİS VE YAHYÂ B. BÜKEYR.....	3
1.1. Mısır'ın Sosyopolitik ve Kültürel Durumu	3
1.1.1. Hadis İlminin Gelişimi.....	7
1.2. Yahyâ b. Bükeyr ve Hadisçiliği	9
2. BÖLÜM: YAHYÂ B. BÜKEYR'İN <i>MUVATTA'</i> RİVAYETİ	13
2.1. <i>Muvatta'</i> Edebiyatı ve Mâlik b. Enes'in <i>Muvatta'</i> ı.....	13
2.1.1. <i>Muvatta'</i> ın Telif Sebepleri	14
2.1.2. <i>Muvatta'</i> ın Telif Edilme Zamanı.....	15
2.1.3. <i>Muvatta'</i> Nüshaları	16
2.2. Yahyâ b. Bükeyr'in <i>Muvatta'</i> Rivayeti, Değeri ve Yazma Nüshaları.....	18
2.2.1. İbn Bükeyr Nüshalarının Yazmaları.....	21
2.3. Yahya b. Bükeyr Nüshası ile Yahya b. Yahya el-Leysî Nüshasının Karşılaştırılması	23
2.3.1. Kitap İsimleri ve Tertip Farklılıkları	23
2.3.2. Bab Başlıkları ve Tebvîb Farklılıkları.....	28
2.3.3. Tekrar Eden Rivayetler	39
2.3.4. Nüshaların Tek Kaldığı (Teferrüd Ettiği) Hadisler	40
2.3.5. Rivayet Metinlerindeki Farklılıklar	41
2.3.5.1. Rivayet Metninde Görülen Kelime ve Cümle Farklılıkları	42
2.3.5.2. Mâlik'e Ait Değerlendirmelerde Ziyade, Eksiklik veya Farklılıklar	47
2.3.6. Senedlerdeki Ziyade, Eksiklik ve Farklılıklar	53
2.3.6.1. Senedin Kaynağı Açısından Farklılıklar.....	54
2.3.6.2. Senedin İttisali Açısından Farklılıklar	55
2.3.6.3. Râvî İsimleri ve Bilgilerindeki Farklılıklar	60

2.3.7. Nüsha Farklılıklarının Sebebi	62
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	69
EK	76
ÖZ GEÇMİŞ	104

KISALTMALAR

- b.** : bin, ibn
bk. : Bakınız
ed. : Editör
mlf. : Müellif
ö. : Ölüm tarihi
s. : Sayfa
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
vb. : ve benzerleri
vd. : ve diğerleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kitap Başlıkları.....	26
Tablo 2: Kitâbü's-Sıyâm	30
Tablo 3: Kitâbü't-Talâk.....	32
Tablo 4: Kitâbü'l-Hudûd.....	33
Tablo 5: Kitâbü'l-Câmi'	38

ÖZET	
Başlık: Yahyâ b. Bükeyr'in <i>Muvatta'</i> Rivayeti ve Yahyâ el-Leysî Rivayeti ile Karşılaştırılması	
Yazar: Feyza Nur ACUN	
Danışman: Doç. Dr. Şule Yüksel UYSAL	
Ortak Danışman: Dr. Kenan ORAL	
Kabul Tarihi: 15/04/2024	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 75 (ana kısım) + 28 (ek)
Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr (ö. 231/845), Mısırlı bir alimin torunu olup Malik b. Enes'in (ö. 179/795) talebelerindendir. İbn Bükeyr, Medine'deki ikameti sırasında İmam Malik'ten <i>Muvatta'</i> 17 defa sema etmesi sebebiyle meşhur <i>Muvatta'</i> ravileri arasında öne çıkmıştır. Muhtemelen bu sebeple kendisinden çok sayıda talebe hadis tahammül etmiştir. Bu çalışmada İbn Bükeyr'in hayatı, hadisçiliği ve <i>Muvatta'</i> rivayeti ele alınacaktır. İbn Bükeyr'in <i>Muvatta'</i> rivayeti hadis ilminde büyük önem arz etmektedir. Başta İstanbul'dakiler olmak üzere farklı yazma eser koleksiyonlarında nüshalarının bulunması esere önem atfedildiğinin önemli bir göstergesidir. Rivayetin tam nüshalarının günümüze ulaşmış olması onun üzerine kapsamlı çalışma yapılmasını kolaylaştırmakta, ayrıca gerekli hale getirmektedir. Rivayetin çok sayıda eksiksiz nüshasının bulunmasına rağmen tahkikli neşrinin ancak 2020 yılında gerçekleştirilmiş olması şaşırtıcıdır. Yine bu tezde İbn Bükeyr rivayeti, rivayetin öneminin ortaya çıkarılması ve diğer rivayetlerden farklarının tespit edilebilmesi amacıyla <i>Muvatta'</i>ın en meşhur rivayeti olan Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) nüshası ile kıyaslanacaktır. Tutarlı bir kıyas yapılabilmesi için iki rivayetin de Beşşâr Avvâd Marûf tarafından yapılan tahkikli neşirleri kullanılacaktır. Çalışmanın kapsamının daraltılabilmesi için belli kitaplar seçilerek bunlar kıyaslanacak, özellikle kitâbü'l-câmi' bölümündeki farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kıyas neticesinde nüshada, söz konusu diğer rivayette bulunup İbn Bükeyr'de bulunmayan, İbn Bükeyr'de fazladan bulunan ya da yeri farklı olan bâblar ve hadisler tespit edilecektir.	
Anahtar Kelimeler: <i>Muvatta'</i> , Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr, Mâlik b. Enes, Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Yahyā ibn al-Bukayr's <i>Muvatta'</i> Narration And Its Comparison to Yahyā Al-Laysī's	
Author of Thesis: Feyza Nur ACUN	
Supervisor: Assoc. Prof. Şule Yüksel UYSAL	
Co-supervisor: Dr. Kenan ORAL	
Accepted Date: 15/04/2024	Number of Pages: vi (pre text) + 75 (main text) + 28 (add)
Yahya b. Abdullah b. Bukayr (d. 231/845), a grandson of an Egyptian scholar, was a disciple of Malik b. Anas (d. 179/795). Ibn Bukayr gained fame by residing in Medina for a period and transmitting Imam Malik's <i>Muvatta</i> through oral narration 17 times, distinguishing himself among the narrators of <i>Muvatta</i>. Presumably, this led to his acceptance by numerous students for the transmission of hadiths. This study will delve into Ibn Bukayr's life, his role in hadith scholarship, and his narration of <i>Muvatta</i>. Ibn Bukayr's narration of <i>Muvatta</i> holds great significance in the field of hadith. The presence of its copies in various manuscript collections, particularly in Istanbul, is a significant indicator of the importance attributed to the work. Moreover, the existence of complete and unabridged copies reaching the present day facilitates comprehensive research on the narration, making it a necessary endeavor. The fact that the manuscripts were not scrutinized until 2020, despite their abundance and completeness, raises questions about the delayed verification process. In this thesis, Ibn Bukayr's narration will be compared to the most famous narration of <i>Muvatta</i>, that of Yahya b. Yahya al-Laysī (d. 234/849), with the aim of highlighting the importance of the narration and identifying differences from other transmissions. To ensure a consistent comparison, the meticulously edited versions by Beshar Avvād Marūf for both narrations will be utilized. To narrow down the scope of the study, specific sections will be selected for comparison, with a focus on identifying differences in the "kitab al jāmi'" section. Through this comparison, the study aims to identify chapters and hadiths present in one narration but not the other, as well as those that are additional, or differently placed in Ibn Bukayr's narration.	
Keywords: <i>Muvatta</i> , Yahyā b. Abdullah b. Bukayr, Mālik b. Anas, Yahyā b. Yahyā al-Laysī	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Mâlik b. Enes tarafından telif edilmiş olan, amel-i ehl-i Medine temelinde hadis ile fikhî bir arada veren *Muvatta'* adlı eser birçok râvî tarafından rivayet edilmiş, bu sebeple birçok nüshası oluşmuştur. Bu nüshalardan günümüze tam şekliyle ulaşan ve yakın zamanda neşredilmiş olan Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr nüshası araştırmamızın konusudur. Adı geçen ravi Mısırlı olması sebebiyle öncelikle hadis ilminin Mısır'daki gelişimi, bölgenin ilmî ortamı aktarılacak, daha sonra İbn Bükeyr'in hayatı ve hadisçiliği ele alınacaktır. Tezin ana gövdesini oluşturan kısımda ise İbn Bükeyr'in nüshası ile *Muvatta'* denince akla ilk gelen ravi olan Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin nüshası mukayese edilecektir.

Araştırmanın Amacı

Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in *Muvatta'* rivayeti ile Leysî nüshasının mukayesesi sonucunda elde edilen neticeler ışığında İbn Bükeyr nüshasının geç tahkik sebebi, *Muvatta'* nüshasının ilmî değeri ve iki nüsha arasındaki farklılıkların sebepleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Önemi

Asırlar boyu hep ilgi odağı olan *Muvatta'* adlı eserin günümüze kadar tam bir şekilde ulaşabilmiş olan Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr nüshasının geç tahkik edilmesi sebebiyle, bu nüsha üzerine herhangi bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu tezin önemi, İbn Bükeyr nüshası üzerinde çalışarak *Muvatta'* alanına katkı sağlamaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızın ilk bölümünde Mısır'da hadis ilmi ile ilgili konunun tam anlaşılabilmesi için kronolojik ve genel bilgiler verilecek, Yahyâ b. Bükeyr'in hayatı, ilim çevrelerindeki konumu, Mâlik b. Enes ile olan ilişkisi tasviri yöntem ile ele alınacaktır. Tezimizin asıl kısmını oluşturan ikinci bölümde ise Yahyâ b. Bükeyr'in *Muvatta'* rivayeti analiz yöntemi ile ele alınacak, *Muvatta'* rivayeti ve bu rivayetin günümüze ulaşan yazmaları tanıtılacaktır. Son olarak da Yahyâ b. Bükeyr'in *Muvatta'* rivayeti ile Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin *Muvatta'* rivayeti tasnif, metin ve isnad açısından ele

alınarak karşılaştırılacak, benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmada modern çalışmaların yanı sıra klasik eserler de kullanıldığı için tasvirî/deskriptif yöntem en çok istifade edilen yöntem olacaktır. İki nüshanın mukayesesi sonucu elde edilen bulgular tümevarım yoluyla değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. BÖLÜM: İLK ÜÇ ASIRDA MİSİR'DA HADİS VE YAHYÂ B. BÜKEYR

1.1. Mısır'ın Sosyopolitik ve Kültürel Durumu

Mısır; Mezopotamya'nın yanı başında, bereketli Nil nehrinin beslediği topraklara sahip olması, limanları, başta Antik Mısır olmak üzere birçok farklı medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapması gibi özellikleriyle tarih boyunca ekonomik, sosyo-kültürel, dinî ve jeopolitik açıdan önemli bir konumda olmuştur.

Antik dönemde hanedanlık ile yönetilen Mısır, milattan sonra Roma İmparatorluğu'nun 395'te Batı Roma ve Doğu Roma şeklinde ikiye ayrılmasının ardından, Doğu Roma'ya (Bizans İmparatorluğu'na) bağlı bir eyalet haline gelmiştir.¹ Başlarda halk, Bizans'ın yönetimi ele almasından memnun olsa da ilerleyen dönemlerde yerli halka uygulanan ağır vergiler ve baskılar sebebiyle farklı ayaklanmalar çıkmış, halk yönetime karşı olan iyimser tavrını değiştirmiştir.²

Mısır milattan önceki dönemlerden itibaren bir ilim ve kültür odağıdır. Antik Mısır'da piramitlerin yapılması, Nil nehrinin taşma ve geri çekilme zamanlarını hesaplayarak tarımsal faaliyetlerin düzenlenmesi ve hiyeroglif yazısının bulunup kullanılması, Mısır'ın ilmî açıdan öne çıktığını gösterecek niteliktedir.³ Özellikle tıp, matematik ve felsefe gibi ilmî alanlarda birçok ekol ortaya çıkmış ve Grek felsefesi ile harmanlanmıştır. Mısır'ın sahip olduğu bu ilmî ve kültürel birikim, bir liman şehri olan İskenderiye gibi önemli merkezler üzerinden gelen pek çok ilim adamı tarafından kendi ülkelerine taşınmıştır. Resmi dili Grekçe olmasına rağmen, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Kıptîlerin etkisiyle halk arasında Kıptîce yaygınlık kazanmış, ilmî ve dinî alanda halk tarafından tercih edilen dil olmuştur.⁴

Antik dönemde Mısır'da çok tanrılı inanış yaygın olsa da halkın bir kesiminde tek tanrılı inanç mevcuttur. M.Ö. 332 yılında Büyük İskender'in Mısır bölgesini ele geçirmesinin ardından Grek kültürü bölgede yayılmaya başlamış, iki toplumun tanrı

¹ Hilal Görgün, "Mısır (Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/557.

² Casim Avcı, "Mısır (Bizans Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/558.

³ Detaylı bilgi için bk.; David P. Silverman (ed.), *Ancient Egypt* (New York: Oxford University Press, 1997), 10-18.

⁴ Avcı, "Mısır", 29/558.

anlayışları önemli oranda birbirlerinden etkilenmişlerdir. M.S. ilk yüzyılın ortalarına doğru ise Hristiyanlık önce Roma’da, ardından Mısır bölgesinde yayılmaya başlamıştır.⁵ İlk olarak İskenderiye Yahudileri arasında yayılmaya başlayan Hristiyanlık, daha sonra geniş halk kitleleri tarafından kabul görmekle birlikte, bir kısım Yahudiler de azınlık halinde dinlerini yaşamaya devam etmişlerdir.⁶ Mısır’da Hristiyanlık devlet etkisiyle yayılmış ancak bir süre sonra halk Hristiyanlığı ile yönetimin dayattığı Hristiyanlık, fikrî ve siyasi çatışmalar meydana getirecek ölçüde farklılaşmıştır. Yanı sıra ağır vergi yükü, baskıcı yönetim ve dinî dayatmaların etkisiyle ortaya çıkan genel memnuniyetsizlik, bölgenin Müslümanların eline geçmesine zemin hazırlamıştır.⁷

Resmî olarak Mısır yönetiminin İslam ile ilk diyalogu hicretin 7. yılında Hz. Peygamber’in, Hâtıb b. Ebû Beltea (ö. 30/650) aracılığıyla Mısır Mukavkısı’na (ö. 21/642 (?)) gönderdiği İslam’a davet mektubu ile başlamıştır. Daveti kabul etmemekle birlikte Mukavkis, Hâtıb b. Ebû Belte’a’yı güzel bir şekilde karşılamış ve dönerken de değerli hediyeler ile uğurlamıştır.⁸ Hz. Ebû Bekir zamanında iki devlet arasında herhangi bir görüşme vuku bulmamıştır. Filistin’in İslam hakimiyeti altına girmesinde büyük rolü olan Amr b. Âs (ö. 43/664), Filistin ve Suriye bölgelerinde Müslümanlar tarafından mağlubiyete uğrayan Bizans ordusunun Mısır’a sığındığını ve bu durumun yakın bir zamanda Müslümanlar için büyük bir tehdit oluşturacağı düşüncesini halife Hz. Ömer ile paylaşarak onu Mısır’ın fethine ikna etmiştir. Bunun üzerine komutasındaki 9000 kişilik ordu ile 21/642 yılında Mısır’ı fethetmiş⁹ ve Hz. Ömer tarafından buraya vali olarak atanmıştır. Gerek Hz. Osman (ö. 35/656) ve Hz. Ali’nin (ö. 40/661) hilafetinde, gerekse Emevîler (h. 40-129) ve Abbasîler (h. 129-625) döneminde Mısır, merkezî hükümetin bir vilayeti olarak yönetilmeye devam etmiştir.¹⁰

Mısır’ın fethi sırasında 9000 kişilik ordunun içerisinde çok sayıda sahâbe bulunmaktaydı. Bölge fethedildikten sonra memleketine geri dönenlerin yanı sıra

⁵ Ian Shaw (ed.), *The Oxford History of Ancient Egypt* (New York: Oxford University Press, 2000), 428-432.

⁶ Görgün, “Mısır”, 29/557.

⁷ Görgün, “Mısır”, 29/557.

⁸ Nadir Özkuyumcu, “Mukavkis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/138.

⁹ Ahmet Önköl, “Amr b. Âs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/80.

¹⁰ Cengiz Tomar, “Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/559.

Mısır'a yerleşip hayatlarının geri kalanını Mısır'da geçirerek orada vefat eden veya fetihten bir süre sonra Mısır'a gelip yerleşen sahâbîler de olmuştur.

Fetihten sonra Hz. Ömer'in vefatına kadar valilik görevini devam ettiren Amr b. Âs,¹¹ Hz. Osman döneminde halifenin malî işler için atadığı akrabası ile arasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı Hz. Osman tarafından görevinden azledilmiştir.¹² Muaviye döneminde tekrar Mısır'a vali olmuş ve ölümüne kadar bu görevini sürdürmüştür.¹³

Amr b. Âs dışında fetih ile birlikte veya fetihten sonra Mısır'a gelen sahabeden bazıları şunlardır; oğlu Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684-85), Hz. Osman'ın süt kardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh (ö. 36/656-57), Suffa ehlinde Ubâde b. Sâmî (ö. 34/654), Ebû Zem'a el-Belevî (ö. 34/654), Aşere-i Mübeşşere'den Sa'd b. Ebû Vakkas (ö. 55/675), en çok hadis rivayet edenlerden biri olan Ebû Hureyre (ö. 58/678), Hz. Peygamber'in azadlı kölelerinden Sender (ö. 65/685'ten sonra), ashâbın alimlerinden Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), alim sahâbîlerden Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), en çok hadis rivayet eden sahâbîlerden İbn Ömer (ö. 73/693), vd.¹⁴

Mısır'ın fethi ile bölge halkı yoğun bir şekilde Müslüman olmaya başlamıştır. İslam'ı ve İslam'ın gerekliliklerini-öğretilerini de oraya yerleşen Müslümanlardan öğrenmeye başlamışlardır. Bu noktada âlim sahâbîler öncülüğünde bir eğitim-öğretim yapılmıştır. Kaynaklarda bölgeye gelen ilk Müslüman öğretmenin kim veya kimler olduğu açıkça belirtilmese de Mısır'ın fethinden sonra babası Amr b. Âs ile Mısır'a yerleşen Abdullah b. Amr b. Âs, Mısır okulunun kurucularından biri olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Hem kendisi hem de babası Mısır'a hadis birikimlerini getirmiş ve burada birçok talebe yetiştirmiştir. Mısır'da ilmî faaliyetleri başlatan ve sürdüren bir diğer önemli isim ise Ukbe b. Âmir el-Cühenî'dir (ö. 58/678). Hadis rivayeti ve öğretiminin yanında Kur'an'ı da en iyi bilenlerden ve en güzel okuyanlardandır. Bunların yanında fıkıh ve ferâiz

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-Tabakâtî'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 7/499.

¹² Önkâl, "Amr b. Âs", 3/80.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/499.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/500-512.; Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hüsni'l-muhâdara fî tarihi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967), 1/246-250.; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2012), 142.; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *Esmâ'ü's-Sahâbeti'r-Ruvât ve ma li-Kulli Vâhid mine'l-Aded*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 31-39.

¹⁵ İsmail Kaya, *Sahabe'nin İslam'ı tebliğ faaliyetleri (Mısır bölgesi)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 185.; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1977), 96.; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm (İslam'ın Doğuşu)*, çev. Ahmed Serdaroglu (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976), 282.

bilgisi de oldukça fazla olması sebebiyle Mısır'da fıkıh denince akla gelen ilk isimlerdendir.¹⁶ Hatta Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) hadisteki yeri ne ise, Ukbe b. Âmir'in de Mısır'daki konumunun benzer olduğu söylenmiştir.¹⁷

Tabiîn neslinden de fetihle birlikte Mısır'a gelip yerleşmiş bulunan, doğrudan Mısırlı olan veya hadis tahammülü için Mısır'a gelip bir süre kaldıktan sonra dönen alimler de olmuştur. Bunlardan bazıları; Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Şa'bî (ö. 104/722), İkrime (ö. 105/723), Abdullah b. Amr b. Âs'ın torununun oğlu Amr b. Şuayb b. Muhammed (ö. 118/736) gibi önemli simalar¹⁸, Amr b. Âs'ın azadlı kölesi Ebû Kays es-Sehmî (ö. 54/674), Abdülaziz b. Mervân b. el-Hakem (ö. 86/705), fıkıhı Mısır'da yayan Yezîd b. Ebî Habîb el-Ezdî (ö. 128/746), Abdullah b. Lehîa'dır (ö. 174/790).

Tebe-i tabiînden ise Abdurrahman b. Abdilhamid el-Mehrî el-Mısırî (ö. 118/736), Amr b. el-Hâris b. Ya'kûb el-Ensârî (ö. 148/765), Ebû Zur'a Hayve b. Şureyh et-Tücîbî (ö. 158/775) ve Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in dedesi olan Bükeyr b. Abdullah el-Eşecc (ö. 122/740) gibi muhaddis alimler zikredilebilir.¹⁹

Mısır bölgesinde İslam, Mısır'ın fethi ile bölgede yayılmaya başlamasına rağmen ilim konusunda kısa zamanda diğer merkezî bölgelere yetişmiştir. Mısır'ın Fustat şehri, neredeyse bölgenin fethinden itibaren İslam alimlerinin dikkatini çeken önemli bir ilim merkezi olmuş, Amr b. el-Âs Camii ise ilim meclislerine ev sahipliği yapmıştır. Hadis ilmi için önemli bir merkez olmasının yanında İmam Şafîi'nin (ö. 204/820) de 198 ile 200 yılları arasında²⁰ Mısır'a gelmesiyle birlikte ilmin merkezi olan Fustat'ta fıkıh ilmi de önem kazanmıştır.²¹

Mısır için itikadi olarak belli ve net bir yapının olduğu söylenemez, fakat toplumda hâricî düşünceye sahip kimseler de bulunmaktaydı. Emevîler döneminde birkaç olay

¹⁶ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsabe fî temyizi's-sahabe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. – Ali Muhammed Muavvîd vd. (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 4/429.

¹⁷ Erdinç Ahatlı, "Ukbe b. Âmir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/62.

¹⁸ M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/85.

¹⁹ Detaylı bilgi için bk.; Tahir Shaba, *Mısır'da Hadis: (İlk Üç Asır)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 151-194.

²⁰ Bilal Aybakan, "Şafîi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/224.

²¹ S. Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991), 308.

dışında yönetime karşı gelmemiş olan Hâricîler, zamanla toplumda etkisini kaybetmeye başlamış ve Abbasîler dönemine gelindiğinde ideolojileri devlet düzeyinde kabul görmemiştir.²²

Bilindiği üzere İslami ilimlerin oluşum ve gelişim aşamasında çok önemli olup özellikle ilk iki asır ilimlerin birbirinden net olarak ayrılmadığı dönemlerdir. İslam'ın öğretileri Kur'an ve hadis üzerinden anlatılarak sahabe ve tabiîn tarafından yetiştirilen alimler sonraki dönemlerde oluşacak olan diğer dini ilimlerin temellerini atmışlardır.

1.1.1. Hadis İlminin Gelişimi

Mısır'ın fethi ile birlikte Mısır'a gelen, orada kalan veya bir süre kalıp geri dönen birçok sahabî olmuştur. Bu sahabîler yeni Müslüman olmuş halka İslam dinini öğretmek için büyük çaba göstermiş, Kur'an ile birlikte Hz. Peygamber'den öğrendiklerini insanlara aktarmaya çalışmışlardır. Böylelikle hadis ilmi Mısır'a giriş yapmıştır.

Hadis ilminin Mısır'daki öncüleri olarak Amr b. Âs ve oğlu Abdullah b. Amr zikredilebilir. Amr b. Âs genelde seferlerde olduğundan ilmî faaliyetlerle çok ilgilenememiş olsa da oğlu Abdullah b. Amr, Mısır'da hadisi yayan, hadis öğretimiyle ilgilenen en önemli kişi olmuştur. O, Hz. Peygamber'i yakından tanımış, ayetlerle karışmaması için hadislerin yazımının yasak olduğu dönemde Hz. Peygamber'in izni ile hadisleri yazmıştır. İlk yazılı hadis metinlerinden sayılan *Sahife-i Sâdika* Abdullah b. Amr'a aittir.²³ Hz. Peygamber'den 700 hadis rivayet etmiştir.²⁴ Talebeleri ve ondan rivayet edenler arasında Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Saîd b. Müseyyeb, eş-Şa'bî ve İkrime gibi önemli şahıslar bulunmaktadır.²⁵

Tabiîn tabakasından Mısır'da bulunan muhaddis alimler arasında Abdülaziz b. Mervân b. el-Hakem (ö. 85/704)²⁶, İbn Lehîa'nın babası Lehîa b. 'Ukbe el-Hadramî (ö.

²² Detaylı bilgi için bk.; Shaba, *Mısır'da Hadis*, 81-84.

²³ Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", 1/85.; Muhammed Mustafâ A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Peygamberimizin Hadislerinin Tedvin Tarihi: (H. 1-150-M. 622-657)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 31.; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2020), 36.

²⁴ İbn Hazm, *Esmâu's-Sahabe*, 33.

²⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 720., Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugat* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/282.; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffaz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/42.; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/166.; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1327), 5/337.

²⁶ Shaba, *Mısır'da Hadis*, 153.

100/718)²⁷, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec (ö. 117/735)²⁸, Atâ b. Dînâr (ö. 126/744)²⁹ ve daha birçok muhaddis sayılabilir.

Mısır'da hadis ilminin gelişimine en büyük katkıyı sağlayan ve tebe-i tabiîn neslinden olan Abdullah b. Lehîa'dır. Geniş bir hadis kültürü ve fazlaca hadis rivayeti bulunan İbn Lehîa,³⁰ Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) bu konuda övgü almıştır.³¹ İbnü'l-Mübârek (ö. 181/797), Leys b. Sa'd (ö. 175/791 ve Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr (ö. 231/845) onun öğrencilerindendir.³²

Bu iki önemli ismin dışında Mısır'da hadis denilince akla gelen diğer önemli isimler ise şunlardır; Mâlik b. Enes'in (ö. 179) öğrencisi olan Abdullah b. Vehb (ö. 197/813), Buhârî'nin (ö. 256/870) hocalarından olan Nuaym b. Hammâd (ö. 228/843), Mısırlılar için Iraklıların gözündeki Ahmed b. Hanbel'in konumuna denk gelen İbnü't-Taberî (ö. 248/862)³³ ve Mâlik b. Enes'ten *Muvatta* 'yı 17 kere sema etmiş olan Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr ve dedesi Bükeyr b. Abdullah el-Eşecc'in talebesi olan Leys b. Sa'd'dır.

Hadis öğretimi ve öğrenimi mescidlerde ders halkaları şeklinde yapılmakta; zikredilen isimler başta olmak üzere birçok muhaddisin ders halkası bulunmaktaydı. Mısır'a giden sahâbenin hadis halkalarındaki öğrencileri genelde tabiîn neslinden olup, bazen sahâbîlerin de bazı hadisleri sema etmek için derslere katıldıkları bilinmektedir.³⁴

Abdullah b. Amr gibi büyük bir sahâbînin Mısır'da kalıp burada hadis rivayet etmesi, Mısır'ın hadis rihleleri için vazgeçilmez bir konuma yükselmesine neden olmuştur. Hadiste derinleşmiş Mısır'daki diğer sahâbe ve tabiîn büyükleri sebebiyle bölgeye yapılan rihleler günden güne artmıştır. Mısır'ın ilmî olarak kendisinden beslendiği şehirlerden biri de Medine'dir ki, pek çok Mısırlı ilim tâlibi ilim elde etmek amacıyla Medine'ye rihlede bulunmuşlardır. Özellikle Mâlik b. Enes'ten *Muvatta* 'nı sema etmek

²⁷ Shaba, *Mısır'da Hadis*, 156. Mısır'daki tabiîn nesli hakkında detaylı bilgi için bk.; Shaba, *Mısır'da Hadis*, 151-169.

²⁸ Abdullah Aydın, "A'rec, Abdurrahman b. Hürmüz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/350-351.

²⁹ Abdullah Aydemir, "Atâ b. Dînâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/35.

³⁰ Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1978), 3/38.; Nihat Dalgın, "İbn Lehîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/158.

³¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidal fî Nakdi'r-Rical*, Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 2/477.; a.mlf., *el-Muğnî fî'd-Duafâ*, thk. Nureddin 'İtr, (Katar: İdâretü İhyâi't-Türâs, ts.), 1/502.

³² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/237.

³³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/42.

³⁴ Shaba, *Mısır'da Hadis*, 206-211.

için gelenler de bulunmaktadır. *Muvatta*'ı sema etmeye gelenlerin bazıısı Medine'de kalmış, bazıısı geri dönmüş, bazıısı *Muvatta*'ı bir kere bazıısı ise defalarca semâ etmiştir. Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr de Mısırlı olup Medine'ye *Muvatta*'ı sema etmek için giden tebe-i tabîinden olup, *Muvatta*'ı 17 kere semâ ettiği bilinmektedir.³⁵

1.2. Yahyâ b. Bükeyr ve Hadisçiliği

Mısırlı alimler arasında zikredilen Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Kuraşî el-Mahzûmî el-Mısırî Benî Mahzûm'dan 'Amra bt. Huneyn'in mevlasıdır.³⁶ Babası yerine dedesi Bükeyr b. Abdullah'a nisbet edildiğinden İbn Bükeyr³⁷ olarak da anılmaktadır. Tüm kaynaklarda Mısırî nisbesi ile anılırken Buhârî onu Şâmî nisbesi ile zikretmektedir.³⁸ Fakat yapılan kaynak taraması sonucu İbn Bükeyr'in Şâm ile hiçbir bağlantısı bulunamayıp Buhârî'nin eserinde yer alan bu bilginin hata olma ihtimali mümkündür. Doğum tarihi ile alakalı 153/769³⁹, 154/770⁴⁰ veya 155/771⁴¹ şeklinde rivayetler bulunan İbn Bükeyr, 231/845 yılının safer ayının ortasında Mısır'da vefat etmiştir.⁴²

Kaynaklarda ailesi ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemekle birlikte yukarıda da zikrettiğimiz üzere dedesine nisbet edilmiştir. İbn Bükeyr'in dedesi Ebû Abdullah Bükeyr b. Abdullah el-Kuraşî el-Mahzûmî el-Medenî el-Mısırî el-Eşecc'dir (ö.

³⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî *el-İber fî Haberi Men Gaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 1/323.

³⁶ Ebû'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Rical*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 31/401.; Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus b. Abdilâ'lâ es-Sadeî el-Mısırî İbn Yunus, *Târîhu İbn Yunus es-Sadeî*, thk. Abdülfettâh Fethî Abdülfettâh (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/507.

³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/237.

³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr*, thk. Hâşim en-Nedvî vd. (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, ts.), 8/285.

³⁹ Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Âdil b. Muhammed Ebû Abdurrahmân (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tibâa ve'n-Neşr, 2001), 12/335.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 10/613.; İbn Yunus, *Târîhu İbn Yunus*, 2/507.

⁴¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/403.

⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/403.; Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, 12/335.; Zehebî, *Siyer*, 10/614.; a.mlf., *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1991), 6.; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, 1/347.; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikat*, thk. Muhammed Abdülmûîd Hân (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973), 9/262.; Ebû'l-Vefâ Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-Müzehib fî Ma'rîfeti A'yan Ulema'i'l-Mezheb*, thk. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/435.; Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî, *Tarihü Halîfe b. Hayyat el-Asferî rivayetu Baki b. Halid*. (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1993), 395.

127/740).⁴³ Bükeyr b. Abdullah'ın oğlu olarak ise Mahrame b. Bükeyr b. Abdullah el-Eşecc (ö. 127) isminden bahsedilmektedir. İlk aşamada İbn Bükeyr'in babasının Mahrame olduğu düşünülmüş olsa da Yahya b. Abdullah b. Bükeyr'in tam adından da anlaşılacağı üzere babasının isminin Abdullah olması gerektiğinden Mahrame'nin ancak İbn Bükeyr'in amcası olabileceği tespitine ulaşılmıştır. Bu durumda dede Bükeyr'in Abdullah ve Mahrame adında iki oğlu vardır. Dedesi Bükeyr b. Abdullah ve amcası olması muhtemel olan Mahrame'nin, hadis ilmi ile iştigal ettikleri bilinmekte, yaşadıkları dönemin alimleri arasında zikredilmektedirler.⁴⁴

Dede Bükeyr b. Abdullah için Ma'n b. İsâ (ö. 198/814); "hadis ilminde ondan daha faziletli yoktur" derken; İbn Vehb, Malik b. Enes'in onun için "ulemadandır" dediğini ve *Muvatta*'da Bükeyr b. Abdullah'tan hadis rivayetinde bulunduğunu nakletmektedir.⁴⁵ Sika ve sâlih olarak nitelendirilen⁴⁶ Bükeyr b. Abdullah, Ali b. Medîni (ö. 234/848-9) tarafından Medine'deki tabiin büyüklerinden sonra en alim kişiler arasında sayılmıştır.⁴⁷ Sâib b. Yezid (ö. ?), Rebâ b. Abd ed-Deylî (ö. ?) ve Süleyman b. Yesâr'dan (ö. 107/725) rivayette bulunmuştur.⁴⁸ Kendisinden ise Yezid b. Ebî Habib, Ömer b. Hâris, Leys b. Sa'd, İbn Lehîa ve oğlu Mahrame hadislerini dinlemiştir.⁴⁹ 127 yılında Medine'de vefat eden⁵⁰ Bükeyr b. Abdullah hakkında kaynaklarda başka bilgiye rastlanılmamıştır.

Mısır'ın fethi ve İslam'ın bölgeye girişi ile birlikte toplum temelinde halkın ehl-i sünnet çizgisinde olduğu fakat Mısır'da Mutezile'ye meyleden ilk kişi olarak bilinen Ali b. Süleyman'ın (ö. 178/794) Mısır'a vali olarak tayin edilmesi ile birlikte itikadî eğilimin bir kısmının Mutezile'ye doğru kaydığı görülmektedir.⁵¹ İtikadî eğilimin başka tarafa kaymasının yanında, Mihne olayları sebebiyle diğer İslam beldelerinde olduğu gibi Mısır'da da zor bir dönem başlamıştır. Mihne olayları alimleri zor durumda bırakmış, konuyla alakalı zıt fikirde olan alimler farklı şekillerde cezalandırılmışlardır. Konu ile

⁴³ Vefat tarihi ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. İbn Ğufeyr 117, Tirmizî 120, Amr b. Ali 122, Vâkidî ise 127 yılında vefat ettiğini söylemiştir. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/492.

⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/492.

⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/492. Dedesinden nakledilen hadislerin büyük kısmı "an sika an Bükeyr b. Abdullah" şeklindedir. Bk.; Mâlik, (İbn Bükeyr), "Câmi'", 57 (No. 2975). Fakat direkt Bükeyr b. Abdullah'tan rivayet edilen hadisler de vardır. Bk.; Mâlik, (İbn Bükeyr), "Câmi'", 47 (No. 2934).

⁴⁶ İbn Hibban, *Kitâbü's-sikat*, 6/105.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/492.

⁴⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/492.

⁴⁸ Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemenî (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1952), 2/403-404.

⁴⁹ Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/403-404.

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/504.

⁵¹ Shaba, *Mısır'da Hadis*, 85.

alakalı fikir belirtmekten kaçınanlar ise yönetimin baskısı sebebiyle ders halkalarını devam etmekte zorlanmış, hatta fîtneden kurtulmak ve daha rahat ders verebilmek amacıyla bir süre Mısır'dan ayrılmak zorunda kalanlar bile olmuştur. Shaba'ya göre Mısır uleması ehl-i sünnet dışındaki tüm hareketlere genel bir tavır ile karşı koymuşlar hem Şiiliğe hem Hâricîliğe hem de Mutezile'ye karşı daima ehl-i sünneti savunmuşlardır.⁵² Fakat burada Şiilik, Hâricîlik ve Mutezîliğin ehl-i sünnete göre azınlıkta kaldığını, ehl-i sünnetin diğerlerine göre daha baskın olduğunu söylemek daha yerinde olabilir.

Bu siyasî ve itikâdî çalkalanma yüzünden ilmî faaliyetler bir süreliğine Mısır dışına taşınmış olsa da Mısırlı alimlerin faaliyetlerini ve derslerini sekteye uğratmamak için çaba gösterdikleri görülmektedir.⁵³

Yönetimin Emevîler'den Abbâsiler'e devredildiği ve sürekli isyanlar ile geçen bir dönemde çocukluk, Mihne olayları sırasında da gençlik yıllarını yaşamış olan Yahyâ b. Bükeyr'i, dedesi ve amcasının ilim ile olan bağı sebebiyle döneminde yaşanan olayların onu ilimden ve hadis öğrenmekten alıkoymadığı söylenebilir.

Malik b. Enes'in öğrencisi olması ve *Muvatta*'ı Malik'ten 17 kere sema etmiş olması ile bilinen Yahyâ b. Bükeyr, Malik'in yanı sıra birçok önemli alimden de rivayette bulunmuştur. Bunlar; Mısırlı tebe-i tabîîn neslinden olan İbn Lehîa, yine Mısırlı olup Medine ehl-i hadis ekolüne yakınlığı ile bilinen Leys b. Sa'd, İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden İbn Vehb ve Medine ehl-i re'yinden Abdülaziz el-Mâcişûn'dur (ö. 212/827). Bu isimlere ek olarak; Bekr b. Mudar (ö. 173/790), Basra'nın önde gelen muhaddislerinden Hammâd b. Zeyd (179./795), Şuayb b. Leys b. Sa'd (ö. 199/815), Şam alimlerinden Damra b. Ebî Rebîa (ö. 202/818)⁵⁴, Abdullah b. es-Semh et-Tüçîbî (ö. ?), Abdullah b. Süveyd el-Misrî (ö. 202/818), Mâlik'ten sonra Medine'nin büyük alimlerinden sayılan Abdülaziz b. Ebî Hâzim (ö. 184/800)⁵⁵, Şafîî'nin hocalarından Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdi (ö. 187/803), Amr b. Yezîd el-Fârisî (ö. ?), Ğavs b. Süleymân b. Ziyâd b. Nuaym el-Hadramî el-Kâdî (ö. ?), Muğîre b. Abdurrahmân el-

⁵² Shaba, *Mısır'da hadis*, 86-88.

⁵³ Shaba, *Mısır'da Hadis*, 90-130.

⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/460.

⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/333.

Hızâmî (ö. ?), Mufaddal b. Fedâle (ö. 181-2/798)⁵⁶, Yahyâ b. Sâlih el-Eylî (ö. ?), Yakûb b. Abdurrahmân el-Kârî'den (ö. ?) de hadis rivayetinde bulunmuştur.⁵⁷

İbn Bükeyr'in Mısırlı olması, Mısır'ın yoğun rihle alan bir bölge olması, hadis talebelerinin *Muvatta* 'ı 17 kez semâ etmiş bir râvîden eseri semâ etmek istemeleri, İbn Bükeyr'den hadis tahammülünde bulunanların sayısının fazlalığının sebeplerinden sayılabilir. Bunun yanında İbn Bükeyr'in Malik'ten *Muvatta* 'yı sema ettiği dönemde Medine'de ikamet etmesi sebebiyle orada bir ilim çevresi edinmiş ve çok fazla karşılıklı hadis alışverişinde bulunulmuş olması da ihtimal dahilindedir.

Buharî, Müslim (ö. 261/875), Bakî b. Mahled (ö. 276/889) ve Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) ondan hadis rivayetinde bulunmuş önemli isimlerdendir. Bu isimlerin dışında; İbn Mâce (ö. 273/887) (Muhammed b. Abdullah ez-Zühli (ö. 258/872) vasıtası ile), Muhammed b. Abdullah b. Nemir (ö. 234/849), Muhammed b. İshâk es-Sağânî (ö. 270/884), Ebû Zûr'a er-Râzî (ö. 264/878), Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839), Ahmed b. Muhammed b. el-Haccâc b. Rişdîn b. Sa'd (ö. ?), Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid b. Hayyân er-Rakkî (ö. 294/907, Şafi'i alim Harmele b. Yahyâ et-Tüçibî (ö. 243/858), Ebû Müslim Hayr b. Muvaffak (ö. 286/899), Ebû'z-Zinbâ' Ravh b. el-Ferec el-Kattân (ö. 282/895), Sehl b. Zencele er-Râzî (ö. 231/846), et-Tufeyl b. Zeyd en-Neseî (ö. ?), oğlu Abdülmelik b. Yahyâ b. Bükeyr (ö. ?) gibi isimler sayılabilir.⁵⁸

Daha çok muhaddis olması yönüyle öne çıkan İbn Bükeyr, fıkıh ve tarihte de derin bilgiye sahiptir.⁵⁹ İbn Hibban'ın *es-Sikât* adlı eserinde Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr'in de adı yer almaktadır.⁶⁰ Hadisçiliği ile öne çıksa da kaynaklarda Mısır ehli arasında zamanının en âlim ve en fakihi olarak da anılmaktadır.⁶¹

⁵⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/274.

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/237. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/402.

⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/237.; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/402.; İbn Hibban, *Kitâbü's-sikat*, 9/262., Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medarik ve takribü'l-mesalik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi'l-malik*, thk. Muhammed b. Tâvit vd. (Rabat: Matbaatü'l-Fudâle, 1965), 3/369.

⁵⁹ Zehebî, *Siyer*, 10/614.

⁶⁰ İbn Hibban, *Kitâbü's-sikat*, 9/262.

⁶¹ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 3/369.

2. BÖLÜM: YAHYÂ B. BÜKEYR'İN *MUVATTA'* RİVAYETİ

Günümüze eksiksiz ulaşan *Muvatta'* nüshalarından biri olması bakımından Yahyâ b. Bükeyr'in *Muvatta'* rivayeti hadis ilmi açısından önem arz etmektedir. Bu bölümde Yahyâ b. Bükeyr'in *Muvatta'* rivayeti, rivayetinin değeri ve günümüze ulaşan nüshaları incelenmiş ve sonrasında Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. 234/849) nüshası ile genelde kitap ve bab başlıkları, özelde ise sıyâm, talâk, hudûd ve câmi' kitaplarının ihtiva ettiği hadisler mukayese edilmiştir. Hadisler arasındaki farklı metin ve cümleler, ziyadeler, eksiklikler, Mâlik b. Enes'in görüşleri arasındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.1. *Muvatta'* Edebiyatı ve Mâlik b. Enes'in *Muvatta'* ı

“و ط ا” kökünden türemiş olan *muṣṭaṭṭa'* kelimesi ism-i mef'ûl kalıbındadır. Kur'ân ve hadislerdeki anlamlarına bakıldığında gerçek ve mecaz olarak toplam sekiz farklı anlama geldiği görülmektedir. Lügat manası birçok anlama gelen *Muvatta'*ın, eserin isimlendirilmesiyle bağlantılı olabilecek ve bazı rivayetlerde de karşılaşılan şu üç anlamı öne çıkmaktadır; muvafakat etme, takip edilen (yol), tamamlanan şey.⁶² Ortak bir şey üzerinde birleşme, ortak bir yol takip etme anlamları “sünnet” ve “ortak amel” kavramlarını hatırlatmaktadır.⁶³ Öyle ki, hadis ilmi açısından genel manada *Muvatta'*; “bir bölgedeki alimlerin hepsinin veya büyük çoğunluğunun kabul ettikleri hadisleri yahut benimsedikleri ortak görüşleri toplayarak hazırlanan kitap” olarak tanımlanmaktadır. Özel olarak ise *Muvatta'* denilince Mâlik b. Enes'in bu adı taşıyan eseri kastedilse de⁶⁴ Mâlik'ten önce de *Muvatta'* türünde eserler verilmiştir.⁶⁵ Bu türde eser veren ilk kişi İbnü'l Mâcişûn'dur (ö. 212/827).⁶⁶ İbnü'l Mâcişûn dışında bu türde eser verenler alimlerden bazıları; İbn Ebî Zi'b (ö. 159/776), Abdülazîz el-Mâcişûn (ö.

⁶² Detaylı bilgi için bk. Kenan Oral, *Muvatta' Oluşum Süreci, Tasnifi ve Nüsha Farklılıklarının Sebepleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 49-52.

⁶³ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 275.; Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 54.

⁶⁴ Abdullah Aydın, *Hadis İsnadları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2020), 254.

⁶⁵ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 55-74.

⁶⁶ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tenvîrü'l-havâlik şerhu ala Muvatta' i Malik*; thk. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/6.; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî vd. (Mağrib: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1967), 1/86.

164/780), İbrahim b. Muhammed el-Eslemî (ö. 184/800), Abdullah b. Vehb (ö. 197/813), İsmâil b. İshâk el-Basrî (ö. 282/896) ve Abdân el-Mervezî'dir (ö. 293/906).

2.1.1. *Muvatta*'ın Telif Sebepleri

Mâlik b. Enes'in *Muvatta* ' adlı eserini telif etmesinde bireysel etkenlerin dışında ilmî, siyâsî ve sosyal etkenler de etkili olmuştur. Mâlik'in *Muvatta* 'ı ilk konulu (ale'l-ebvâb) tasnifler arasına girmiştir. Mâlik'in *Muvatta* 'ı telif etmesinin ilmî sebeplerinden biri; İbnü'l-Mâcişûn'un eserini incelediğinde önce fikhî görüşlerin sonra hadislerin verildiğini görmüş olmasıdır. Bunun üzerine, ben olsaydım önce hadisleri verir ardından fikhî görüşleri zikrederdim deyip kendisi de bir *Muvatta* ' telif etmeye karar vermiştir.⁶⁷

Bir diğer ilmî sebep olarak o dönemde yaşanan ehl-i hadis ve ehl-i rey rekabeti gösterilebilir. Tasnif faaliyetlerinin arttığı bu dönemde hüküm istidlâl etmede re'ye başvuran ehl-i re'y ile sünnet dışına çıkmaktan sakınarak ahkâm hadislerinden hüküm çıkaran ehl-i hadis, kendi görüşlerini savunmak amacıyla yoğun bir tasnif faaliyetine girişmişler ve birçok eser ortaya koymuşlardır. *Muvatta* ' da tam bu dönemde ortaya çıkmış, hüküm istidlâlî için ahkam hadislerinin de bulunduğu bir eserdir. *Muvatta* 'ın bir diğer telif sebebi, sünnet ve hadise muhalefet eden ehl-i bid'at ve zındıklara cevap olması ve sünnet ile hadisin daha fazla yayılmasını sağlamaktır.⁶⁸

Re'y ehlinin yaygın olarak bulunduğu bölgelerde, hakkında hadis bulunmayan konular için re'ye başvurulması, bu başvuru sırasında her bölgenin amelinin farklı olması ve hüküm veren kişilerin farklı alt yapılara sahip olması, hükümlerin birbirinden farklı olmasını beraberinde getiriyordu. Bu durum özellikle Hicaz ehli ile Irak ehli arasında daha belirginleşmekte idi. Bu farklılığın topluma tezahüründen rahatsız olan İbnü'l-Mukaffâ (ö. 142/759), dönemin devlet başkanına hukukî alanda farklılaşma ve kargaşanın önüne geçmek için ortak bir metodoloji ve sistem takip edilmesini tavsiye etmiş, ortak bir hukuk metni oluşturularak bütün kadılara gönderilmesini ve her yerde aynı kuralların uygulanmasını teklif etmiştir.⁶⁹

Dönemin halifesi Ebû Câfer el-Mansûr (ö. 158/775), İbnü'l-Mukaffâ'nın hukukta ortak metin teklifini mâkul bulmuş olmalı ki, bir rivayete göre Mâlik b. Enes ile görüşerek, o

⁶⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 1/86.

⁶⁸ Oral, *Muvatta* ' ve *Nüsha Farklılıkları*, 93.

⁶⁹ Mustafa Demirci, "Emevîlerden Abbâsîlere Geçiş Sürecinin Bir Tanığı: Abdullah İbnü'l-Mukaffâ ve 'Risâletü's-Sahâbesi'", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2005), 139-140.; Joseph Schacht, *The origins of Muhammadan jurisprudence*. (Oxford: The Clarendon Press, 1950), 95.

asırda ondan daha bilgili başka bir kimse bulunmaması sebebiyle⁷⁰ ortak hukuk metni niteliğindeki eseri onun telif etmesini teklif etmiştir. İmam Mâlik de bu teklifi kabul ederek *Muvatta*’ı telif etmeye başlamıştır.⁷¹ Konuyla alakalı başka rivayetlere bakıldığında ise; Mâlik, Halife Mansûr ile görüşmesi öncesinde *Muvatta*’ı zaten çoktan telif etmeye başlamıştır. Halife kitabı görmek istemiş, görünce de Mâlik’e bu kitabı ortak hukuk metni olarak tüm beldelere yollamayı teklif etmiştir. Mâlik b. Enes ise bu standardizasyon fikrine karşı çıkmıştır.⁷² Mansûr’dan sonra gelen halifeler Mehdi-Billah (ö. 169/785) ve Hârûn Reşîd (ö. 193/809) de Mâlik ile görüşüp ortak hukuk metni teklifini yinelemişler, Mâlik ise her ikisine de Mansûr’a verdiği benzer şekilde cevap vermiştir.⁷³

Tüm bu sosyal, hukukî, siyasî ve ilmî etkenlere bakıldığında, *Muvatta*’ın telif edilmesindeki en önemli faktörün, eserin yoğun olarak tasnif çalışmalarının yapılmaya başlandığı bir dönemde ve özellikle Medine’de tasnif edilmiş olması öne çıkar. Bazıları Mansûr ve diğer halifelerin Mâlik’ten ortak bir hukuk metni olması için bir eser telif etmesini istemelerinin, *Muvatta*’ın yazılış sebebi olduğunu düşünmekte ve savunmaktaysa da bu konuda Oral’ın kanaati isabetli görülmektedir. Nitekim o şöyle der; “Kanaatimizce Mansur’un talebi telif anlamında Malik’in isteğini artıran bir teşvikten ibaret olup tasnif yönteminin ve eserin içeriğini belirleme konusunda yönlendirici etkiye sahiptir. Diğer tarafta Mansur’un talebinin, Malik tarafından olumlu karşılanmadığı düşünüldüğünde bunu telifin asıl sebebi saymanın doğru bir yaklaşım olmayacağı kanaatindeyiz.”⁷⁴

2.1.2. *Muvatta*’ın Telif Edilme Zamanı

Eserin telif edilme nedeninin yanında telif edilme zamanı da ihtilaflıdır ve farklı tarihler dile getirilmektedir. Bu farklı tarihlerin referans noktaları; Halife Mansûr’un Malik ile görüştüğü tarih, Mâlik’in İbnü’l-Mâcişûn’un *Muvatta*’ını gördüğü tarih, eserin Endülüs’e ulaştığı ilk tarih başta olmak üzere farklı açılardan yapılan

⁷⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *el-İmame ve’s-siyâse*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü’l-Edv, 1990), 2/202.

⁷¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-İntikâ fî fezâilî’l-eimmeti’s-selaseti’l-fukaha*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü’l-Matbû’âtü’l-İslâmiyye, 1997), 80-81.; Kâdî İyâz, *Tertîbü’l-medârik*, 2/71.

⁷² Kâdî İyâz, *Tertîbü’l-medârik*, 2/72-73.; İbn Abdilber, *el-İntikâ*, 80-81.

⁷³ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahanî Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ* (Beyrut: Daru’l-Fikir, 1996), 6/332.

⁷⁴ Oral, *Muvatta’ ve Nüsha Farklılıkları*, 93-94.

değerlendirmelerdir. Tüm açılardan yapılan değerlendirme sonucunda, Mâlik'in *Muvatta*'ını 140 senesinden sonra telif etmeye başladığını söylemenin daha yerinde olduğu belirtilmektedir.⁷⁵ Oryantalist Calder ise, eserde kullanılan rivayetlerin düzenlenme şekli, *Muvatta*'ın içeriğine dair yaptığı analizler ve elde ettiği bu sonuçları Sahnûn'un (ö. 240/854) *Müdevvene*'sinde yer alan 'abdest suyu' ile alakalı bir rivayeti mukayese etmek suretiyle iddiasını delillendirmekte ve *Muvatta*'ın *Müdevvene*'den daha geç bir tarihte yazılmış olması gerektiğini savunmaktadır. Calder, *Muvatta*'ın 270 yılına kadar yazılı olmadığını ve hatta *Muvatta*'ın Malik'in eseri olmadığını iddia etse de bunlar, tarihi bilgilerin göz ardı edilmesi ve belirli ön kabuller sonucu varılan tezlerdir ve sağlam bir temele dayanmadığı görülmektedir.⁷⁶

Halife Mansûr'un Mâlik ile 152 yılında yaptığı görüşme, Şâfiî, İbn Ziyâd (ö. 183/799), Abdurrahman b. Hâlid (ö. 193/808-809 [?]) ve Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/805) gibi *Muvatta*' ravilerinin nakil tarihleri ve konuyla ilgili diğer rivayetler göz önüne alındığında, *Muvatta*'ın yazımının 10 yıl kadar sürmüş olduğu ve 150'li yılların başında kitap olarak ortaya çıkıp rivayet edilmeye başlandığı söylenebilir.⁷⁷ Tabii bu konuda da farklı görüşler bulunmaktadır. Modern dönemdeki Müslüman müelliflerin bu konudaki görüşlerini, farklı rivayetler ve değerlendirmelerini bir araya toplamış olan çalışmalar da tarihlendirme açısından farklı ihtimalleri öne çıkarmaktadır.⁷⁸

2.1.3. *Muvatta*' Nüshaları

Telif edildiği dönemden itibaren çok fazla ilgi görüp şöhrete sahip olan *Muvatta*', Mâlik'in farklı mezheplere mensup pek çok öğrencisi tarafından rivayet edilmiştir. Öğrencilerin geldikleri farklı coğrafyalar sebebiyle İslam dünyasının tümünde yüksek bir tanınırlığa ulaşmış; hatta Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattai'l-İmâm Mâlik* adlı eserinde *Muvatta*' râvîlerini Medine, Mekke, Mısır, Irak, Endülüs, Kayravan, Tunus ve Şam şeklinde bölgelerine göre ayırarak zikretmiştir. Buna göre; Medine'den 17,

⁷⁵ Kenan Oral, "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı?", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XX/2 (2020), 915.

⁷⁶ Rahile Kızılkaya Yılmaz, "An Example of the Way How an Idea is Criticized Within the Orientalist Paradigm: The Criticisms Regarding Norman Calder's Dating of Muwatta", *The Journal of Theological Academia* 7-8 (2018), 285.; Oral, "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı?", 927.; Norman Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence* (Oxford: The Clarendon Press, 1993), 35-38.

⁷⁷ Oral, "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı?", 927.

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bk.; Rahile Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş hadis tartışmaları ve Muvatta*' (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 53-114; Halit Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* (Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006), 165-169.; Ebubekir Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi* (İstanbul: Rihle Kitap, 2017), 37-51.

Mekke'den 2, Mısır'dan 11, Irak'tan 29, Endülüs'ten 14, Kayravân'dan 2, Tunus'tan 2, Şam'dan 7 kişi olmak üzere toplamda 84 kişi *Muvatta* 'ı rivayet etmiştir. Bunun dışında kitabet ve münâvele yoluyla rivayet alanlardan da bahsetmektedir.⁷⁹ Muhtelif coğrafyalardan gelen birçok râvînin *Muvatta* 'ı rivayet etmesi üzerine, *Muvatta* 'ın farklı nüshaları ortaya çıkmıştır.

Mâlik'in *Muvatta* 'ı üzerine eser kaleme alan meşhur müelliflerden olan Muhammed el-Cevherî el-Gâfikî (ö.381/991) *Müsnedü'l-Muvatta* ' adlı eserinde 12 *Muvatta* ' ravisinin nüshalarını kullanmış⁸⁰, Kâdî İyaz *Tertîbü'l-Medârik* 'te bu 12 isme ek olarak 45 ravinin nüshasına yer vererek toplam 57 nüsha sahibinden bahsetmiş⁸¹, İbn Nâsirüddîn *İthâfu's-Sâlik* 'te bu 57 nüshaya 31 nüsha daha eklemiş⁸², A'zamî ise 88 nüshaya 20 isim daha ilave ederek *Muvatta* 'ın nüsha sahiplerini 108'e ulaştırmıştır.⁸³ Hatîb Bağdâdî, *Muvatta* 'ı rivayet eden râvî sayısını 933'e, İbn Arabî 1000 veya daha fazlasına, Kâdî İyaz ise eserinde 57 râvîden bahsetmesine rağmen toplam râvî sayısını 1300'e kadar çıkarmaktadır.⁸⁴ Görüleceği üzere öteden beri nakledilen veriler *Muvatta* ' nüshalarının ve râvîlerinin sayısının ihtilaflı olduğunu göstermektedir.⁸⁵

Arşiv ve kütüphanelerde bulunan tüm *Muvatta* ' nüshalarının sayısı ve niteliğini saptamak uzun soluklu müstakil bir araştırmayı gerektirmektedir. Günümüzde ise tamamen ya da kısmen basılmış toplam 8 *Muvatta* ' nüshası bulunmaktadır.⁸⁶ Bunlar Ali b. Ziyâd, Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806), Abdullah b.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muvatta'i'l-İmâm Mâlik*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 1/11-13.

⁸⁰ Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Muhammed el-Cevherî, *Müsnedü'l-Muvatta* ', thk. Lütfî b. Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997), 633.

⁸¹ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 2/86-89.

⁸² Ebû Bekr Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kaysî İbn Nâsiriddîn, *İthâfu's-Sâlik bi Ruvâti'l-Muvatta an Mâlik*, thk. Neşet b. Kemâlel-Mısırî (Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2006), 494-496.

⁸³ Muhammed Mustafâ el-A'zamî, "Mukaddimetü Muvatta'i'l-İmâm Mâlik", *Muvatta'ü'l-İmâm Mâlik*, mlf. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (Abudabi: Müessesese Zâyed b. Sultân, 2004) 191-192.; 108 nüsha ve ayrıntıları için bk.; Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, 54-69.

⁸⁴ Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunûsî İbn Âşûr, *Keşfü'l-muğattâ mine'l-meânî ve'l-elfâzû'l-vâkıa fî'l-Muvatta* ', thk. Tâhâ b. Ali et-Tûnûsî (Tunus: Dâru's-Selâm, 2007), 19.

⁸⁵ Dihlevî, *Bustânü'l-ârifîn* 'de 16, Kevserî Mukaddime'de 24 raviyi aktarıırken, Nezir Hamdân günümüzde nüsha sayısının 20'yi geçmeyeceğini belirtmektedir. Bk.; Abdülaziz b Ahmed b Abdürrahim Ömeri Faruki Abdülazîz Dihlevî, *Bustânü'l-muhaddisîn fî beyânî kütübî'l-hadis ve ashabe'ha'l-gurri'l-meyamin*, thk. Muhammed Ekrem en-Nedvî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 32-62.; Muhammed Zâhid b. Hasen el-Kevserî, "Mukaddime", *Ehâdisü'l-Muvatta* ' ve't-Tevfîkâtür'ruvât an Mâlik ve'htilâfuhüm ziyadeten ve naksan, mlf. Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras, 1999), 4-5.; Nezir Hamdân, *el-Muvattaât li'l-İmâm Mâlik* (Dımaşk: Darü'l-Kalem, ts.), 90.

⁸⁶ Oral *Muvatta* ' ve Nüsha Farklılıkları, 113.

Mesleme el-Ka‘nebî (ö. 221/836), Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr, Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, Süveyd b. Saîd el-Hadesânî (ö. 240/854) ve Ebû Mus‘ab ez-Zührî (ö. 242/857) nüshalarıdır. Bunlardan en yeni neşredileni ise araştırmamızın konusu olan ve 2020 yılında Beşşâr Avvâd tarafından tahkik edilen Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr nüshasıdır.⁸⁷ Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr’in hayatıyla alakalı bilgiler yukarıda verilmiş olup bu kısımda *Muvatta’* rivayeti ve bu rivayetin değeri hakkında bilgiler yer alacaktır.

2.2. Yahyâ b. Bükeyr’in *Muvatta’* Rivayeti, Değeri ve Yazma Nüshaları

Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr’in, *Muvatta’*’ı doğrudan Mâlik’ten dinlediği ve *Muvatta’* ravisi olduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir.⁸⁸ Bakî b. Mahled, İbn Bükeyr’in *Muvatta’*’ı on kereden fazla Mâlik’ten rivayet ettiğini, bunlarının bir kısmının semâ ile bir kısmının ise kıraât şeklinde olduğunu ve ayrıca birçok kez de Leysî’den *Muvatta’*’ı dinlediğini söylemektedir.⁸⁹ Zehebî, 17 kez; İbn Nâsiruddîn ise 14 kez *Muvatta’*’ı semâ ettiğini nakleder.⁹⁰ Bu rivayetlerin bazısının kıraât şeklinde olduğunu nakleden kaynaklar da bunu doğrulamaktadır.⁹¹

Muvatta’’ı birçok kez semâ etmesine rağmen Yahyâ b. Bükeyr ve *Muvatta’* rivayeti taz’if edilmiş, hatta İbn Maîn onun arzını “en şerli arz” olarak nitelemiştir.⁹² Bu nitelemenin sebebi, söz konusu arzın Mâlik’in kâtibi olup ağır ifadelerle cerh edilen Habîb b. Ebî Habîb’in kıraati ile yapılmasıdır.

Habîb b. Ebî Habîb İbrâhim el-Endülûsî, Mâlik b. Enes’in kâtibidir. Habîb için metrûku’l-hadîs diyenler olduğu kadar onu kizb ile itham edenler ve rivayet ettiği tüm hadislerin mevzu olduğunu söyleyenler de vardır.⁹³ Nesâî onun hakkında; “hadisleri metruktur, hem Mâlik’ten hem de diğerlerinden aldığı tüm hadisler de mevzudur” demiştir.⁹⁴ Ebubekir Sifî, “Bu kadar güçlü tenkitler ve tekzîb iddialarının onun arzıyla

⁸⁷ Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *Muvatta’ li-imami dâri’l-hicre Malik b. Enes (rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Misrî)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 2020).

⁸⁸ Süyûtî, *Hüsnü’l-muhâdara*, 1/347.; Ebû’l-Felah Abdülhay b Ahmed b Muhammed İbnü’l-İmad, *Şezeratü’z-zeheb fi ahbari men zeheb*, thk. Abdülkâdir el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986), 3/143.; İbn Nâsiriddîn, *İthâfu’s-Sâlik*, 209.; Zehebî, *el-İber*, 1/323.

⁸⁹ Kâdî İyâz, *Tertîbü’l-medârik*, 3/370.

⁹⁰ Zehebî, *el-İber*, 1/323.; İbn Nâsiriddîn, *İthâfu’s-Sâlik*, 210.

⁹¹ Detaylı bilgi için bk.; Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdâdî el-Hatîb, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî ve âdâbü’s-sâmi’* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1991), 2/54.

⁹² Kâdî İyâz, *Tertîbü’l-medârik*, 3/370.

⁹³ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 2/181-182.

⁹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 2/182.; Buhârî’nin Sahîh’inde İbn Bükeyr’den toplam 6 rivayet nakledilmektedir. Detaylı bilgi için bk.; Üzeyir Durmuş, “İmâm Buhârî’nin Sahîh’ine Kaynaklık

Muvatta’ı alan Yahyâ b. Bükeyr’in ve hatta bizzat Mâlik b. Enes’in güvenilirliğine halel getirmez mi?” sorusunun akla gelebileceğini belirtmektedir. Sifil’in konu hakkındaki genel değerlendirmesi şu şekildedir; Habîb’in bu kötü şöhretinin ve kendisine yapılan cerhlerin, Mâlik’in vefatından sonra olması gerekmektedir. Çünkü Mâlik’in hadis rivayeti konusunda çok titiz olduğu, meclislerinin laubalilik ve boş sözden berî olduğu herkes tarafından bilinmekte olup, onun meclisinde ve kontrolünde yalan uydurulabileceğini düşünmek imkansızdır.⁹⁵ Habîb’in *Muvatta*’ı okuduğu sırada ara ara hatalar yaptığı bilirse de, Mâlik’in ve yetkin öğrencilerinin dinlerken bu hataları düzeltmemiş olması veya bu konuda ihmalkar davranılmış olması bir ihtimal olarak dahi mümkün görünmemektedir.⁹⁶ Kaynaklarda Mâlik’in hata yaptığında Habîb’i düzelttiği fakat böyle bir durumun nadiren yaşandığı nakledilmektedir.⁹⁷

“Habîb b. Ebî Habîb’in, yazıldığı andan itibaren büyük bir itibar ve şöhrete nail olan, erbabı tarafından bizzat İmam Mâlik’ten ahz edilen ve ezberlenen el-*Muvatta*’ gibi bir kitap üzerinde, İmam Mâlik’in bilgisi dışında tasarrufta bulunması mümkün olmayacağına göre; Habîb hakkındaki ağır cerhlerin, onun İmam Mâlik’e kâtiplik yaptığı dönemden sonraki hayatına müteallik olduğunu ve İmam Mâlik’in rivayetleriyle ilgili bulunmadığını söylemek yanlış olmasa gerektir.”⁹⁸

Habîb sebebiyle İbn Bükeyr’in üzerine yapışan zayıf etiketi sanki tüm rivayetleri için geçerli ve *Muvatta*’ nüshasının da kıymetsiz gibi görülmesini beraberinde getirmiştir. Halbuki bu, arz yolu ile aldığı durum ile ilgili olup, nüshasının sıhhatine zarar vermemiştir.⁹⁹ Zira bu arzın dışında İbn Bükeyr defalarca aynı eseri Mâlik’ten semâ yolu ile almıştır. Hatta bu arzlarından biri de Mâlik’in ashabından olan Sâbit b. Yâkub’tan arzıdır. İbn Bükeyr, Sâbit b. Yâkub’un fazileti ve Mâlik’e olan yakınlığı sebebiyle *Muvatta*’ı ona arz etmiş olmaktan dolayı gurur duymuştur.¹⁰⁰ Defalarca

Bakımından İmâm Mâlik’in *Muvatta*’sı (Tahrîc, Mukâyese ve Tahlîl)”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 200.

⁹⁵ Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, 60-61.

⁹⁶ Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, 60-61.

⁹⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7/575.

⁹⁸ Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, 61.

⁹⁹ Beşşâr Avvâd Ma’rûf, “Mukaddime”, *Muvatta’ li-imami dâri’l-hicre Malik b. Enes: rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Mısri*, mlf. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 2020), 24.

¹⁰⁰ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Meğâni’l-ahyâr fî şerhi esâmî ricâli meâni’l-âsâr* (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 1/130.

tekrarlanan semâ, İbn Bükeyr'in kitabı muteber bir yolla hocasından aldığını gösterecek kuvvettir.¹⁰¹

Bununla birlikte İbn Bükeyr'in sadece *Muvatta'* rivayeti değil, bizzat kendisi de taz'if edilmiştir; Nesâî onu zayıf saymış, Dârekutnî “bana göre bir beis yoktur” demiş, Ebû Hâtim ise “hadisi yazılır fakat ihticâc edilmez” diye belirtmiştir.¹⁰² Diğer yandan İbn Hibbân, İbn Bükeyr'i *Sikât* adlı eserinde zikretmektedir.¹⁰³ Bu cerhler İbn Bükeyr'in zayıflığına bir gerekçe sunulmadan verilmiştir.

Tüm bu değerlendirmeler ve bilgiler göz önüne alındığında; Mâlik'in Habîb'in bu durumuna rıza göstermesi makul olmamakla birlikte, Habîb'in hadis rivayetinde bulunmayıp sadece önündekileri okuduğu, ayrıca okunacak hadisleri derse gelmeden önceden yazarak hazır eden öğrencilerin ders esnasında rivayetleri kendi nüshalarından kontrol ettiklerinin bilinmesi sebebiyle Habîb'in kötü şöhretinin Mâlik'in rivayetleriyle bir ilgisi bulunmadığı ve dolaylı olarak da İbn Bükeyr'in Habîb'e olan arzının da bu durumdan etkilenmediği, sırf bu sebepten taz'if edilmesinin doğru olmadığı söylenebilir. O halde, sırf en şerli arz olarak nitelendirilen Habîb'in arzı sebebiyle İbn Bükeyr ve *Muvatta'* rivayetine ilişkin bu iddiaların doğru olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Lakin İbn Bükeyr'in *Muvatta'*ı çok kez dinlemiş olması da bu iddiaların zayıflığını göstermektedir. Ancak bu iddiaların İbn Bükeyr nüshasının değerini, daha fazla coğrafyada yayılma ve meşhur olma sürecini kısmen etkilediği söylenebilir.

Yahyâ b. Bükeyr'in *Muvatta'* nüshasını tamamen terkedilmiş, hiç kullanılmamış bir nüsha olarak düşünmemek gerekir. Tüm zayıflık nitelendirilmelerine rağmen onun nüshası *Muvatta'* şerhlerinde kullanılan nüshalar arasında yer almıştır. Cevherî'nin *Müsnedü'l-Muvatta'* adlı eserinde kullandığı 12 nüshadan¹⁰⁴ ve Kâdî İyâd'ın *Tertîbü'l-Medârik*'teki zikrettiği 57 nüshadan biridir.¹⁰⁵ Aynı zamanda Dârekutnî *Ehâdisü'l-Muvatta'*nda¹⁰⁶, İbn Abdilber *Temhîd*'inde¹⁰⁷ İbn Bükeyr nüshasını kullanmışlardır. Ebu'l-Kâsım b. Muhammed, Mâlik'ten gelen ve bilinen 11 *Muvatta'* nüshası olduğunu

¹⁰¹ İbn Nâsiriddîn, *İthâfu's-Sâlik*, 210.

¹⁰² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime fihî ve hüve müvessak* (Zerkâ: Mektebetü'l-Menar, 1986), 197.

¹⁰³ İbn Hibban, *Kitâbü's-sikat*, 9/262.

¹⁰⁴ Cevherî, *Müsnedü'l-Muvatta'*.

¹⁰⁵ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 2/86-89.

¹⁰⁶ Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutni, *Ehâdisü'l-Muvatta' ve't-tifakü'r-ruvat an Malik ve'htilafuhum ziyadeten ve naksanen* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 1946).

¹⁰⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*.

fakat bunlardan sadece Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî, İbn Bükeyr, Ebû Mus'ab ve İbn Vehb olmak üzere dört tanesinin kullanılabılır (müsta'mel) olduğunu kaydeder.¹⁰⁸

Yukarıda belirtilen “en şerli arz” olması sebebiyle taz'if edilmiş olan İbn Bükeyr nüshası, tam bir nüsha olarak günümüze kadar ulaşabilmiş olmasına rağmen şöhret bakımından Leysî ve Şeybânî nüshalarının gerisinde kalmıştır. Hatta öyle ki, İbn Bükeyr nüshası 2020 yılında ancak tahkik edilip neşredilmiş,¹⁰⁹ nüshanın muhakkiki Beşşâr Avvâd Ma'rûf, İbn Bükeyr nüshasının neredeyse tamamen unutulmak üzere olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰

2.2.1. İbn Bükeyr Nüshalarının Yazmaları

İbn Bükeyr'in ikisi Türkiye'de olmak üzere toplam 6 adet yazma nüshası Beşşâr Avvâd tarafından tespit edilmiştir. Türkiye'de bulunan iki yazmadan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin Hâlis Efendi Koleksiyonu'nda yer alan, A4317 numaralı, her bir sayfasında 13-19 satır bulunan ve toplamda 419 varaklı, 548 tarihli, yazısı okunaklı tam bir nüshadır. Beşşâr Avvâd bu nüshanın iki farklı müstensih tarafından yazıldığını tespit etmiştir.¹¹¹ Yazmanın ilk sayfasında “Kitâbü'l-Muvatta' li'l-imâm Mâlik b. Enes el-Esbahî fî rivâye Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Mahzûmî Mevlâhum Ebû Zekerıyyâ el-Mısrî” şeklinde kitabın ismi verilip ardından İbn Bükeyr'in dedesine nisbet edildiği bilgisi ile doğum ve vefat tarihi kaydedilmiştir. Kitap besmeleden sonra “fî evkâtı's-Salât” başlığı ile başlayıp “Kitâbü'l-Câmi'” ile son bulmaktadır. Kitap isimleri ayrı bir satırda, bab isimleri ise satır içerisinde kalın ve büyük olarak yazılmıştır. Yoğun bir şekilde olmasa da kenar kısımlarda bazen bir kelimelik bazen ise uzun cümleler halinde açıklamalar vardır.¹¹²

Türkiye'deki diğer yazma ise Süleymaniye Kütüphanesi'nin Fatih Koleksiyonu/1209 numarada bulunan yazmadır. Nüshanın birer kopyası da Medine İslam Üniversitesi'ni kataloğunda 2228 numarada ve aynı zamanda Hammâd el-Ensârî Kütüphanesi'nde 1405

¹⁰⁸ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsü'l-Arabî, ts.), 2/1908.

¹⁰⁹ Mâlik b. Enes, *Muvatta' rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Mısrî*.

¹¹⁰ Beşşâr Avvâd Ma'rûf, “Mukaddime”, *Muvatta' li-imami dâri'l-hicre Malik b. Enes (rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Mısrî)*, mlf. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2020), 5.

¹¹¹ Ma'rûf, “Mukaddime”, 45.

¹¹² Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *Kitâbü'l-Muvatta' li'l-imâm Mâlik b. Enes el-Esbahî rivâye Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Mahzûmî* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, A4317).

numarada bulunmaktadır.¹¹³ 785 tarihli bu Süleymaniye nüshasının ilk sayfasında eser ismi “*Muvatta’* İmâm Ebû Abdullah Mâlik b. Enes el-Esbahî” şeklinde tespit edilmekte ve nüshanın İbn Bükeyr’e ait olduğu eserin başında verilen senedde açıkça görülmektedir. Her bir sayfa 23 satır bulunmakta olup 207 varaktan oluşan nüsha tam olup yazısı okunaklıdır. İlk sayfasına herhangi bir kitap ismi ile başlanmasa da diğer sayfalarda kitap ve bab isimlerinin yer aldığı görülmektedir. ‘Kitab’ ile ‘bab’ın son “ب” harflerinin uzatılarak yazılması ve üzerlerine kırmızı ile işaret konulması başlıkların ayırt edilmesini kolaylaştırmıştır. Nüshanın kenarlarında ara sıra kelimelerin not edilmesi dışında herhangi bir not bulunmamaktadır.¹¹⁴

Türkiye dışındaki ilk nüsha Dımaşk Zâhiriyye Kütüphanesi’nde bulunan 3780/43 numaralı yazmadır. Toplamda 272 varaktan oluşan nüshanın birinci ve üçüncü cüzleri eksiktir. Kitap ve bab başlıkları diğer nüshalardan ayrılmaktadır.¹¹⁵ Bazı metin kısımlarında da takdim-tehir, ziyade-eksiklik görülmektedir.¹¹⁶ Hicri 5. asırda yazılmış olan nüshanın her cüzünün sonunda çoğu 5. asır, bir kısmı 6. asır ve çok az bir kısmı 7. asrın başlarından olan semâ kayıtları bulunmaktadır. Nüshanın Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr rivayeti olduğu da belirtilmektedir.¹¹⁷

Dördüncü nüsha Kâhire’deki Ezheriyye Kütüphanesi’nde 445 numarada yer alır. 144 varaktan oluşan bu nüshada eksik sayfalar ve bölümler mevcuttur. Hattının güzel, müstensihi Alemüddîn Ebû’l-Hasen Ali b. Ahmed el-Kustâr el-İşbilî’nin (ö. 640/1243) özenli olduğu görülmektedir. Süleymaniye nüshasından menkul bir nüsha olup aralarındaki farklar müstensihi tarafından hâşiyelerde belirtilmiştir.¹¹⁸

Diğer yazma ise Dr. Nizâm Ya’kûbî’ye ait şahsî bir nüshadır. Beşşâr Avvâd Ma’rûf tahkikte kullanmak üzere Ya’kûbî’den yazmanın kopyasını almıştır. Âlim bir zât olduğu belirtilen Muhammad b. Tâvî et-Tancî’den satın alınmış olan bu nüsha 11 bölümden oluşmaktadır. İlk ve üçüncü bölümün tamamı ile ikinci bölümünün bir kısmı kullanılamaz halde olan yazma, güzel bir nesh hattı ile yazılmıştır. Nüshanın asıl sahibi, *Tarih-i Harrân* eserinin de yazarı olan tâcir ve edîb Ebü’s-Senâ Hammâd b. Hibetullah

¹¹³ Ma’rûf, “Mukaddime”, 37-38.

¹¹⁴ Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Asbahî el-Yemenî Malik, *Muvatta’ el-İmâm Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes el-Esbahî*, Süleymaniye Kütüphanesi, 1209.

¹¹⁵ Yâsin Muhammed es-Sevvâs, *Fihris mecâmi’l-medresetü’l-Umeriyye fî dâri’l-kütübî’z-Zâhiriyye bi-Dımaşk* (Kuveyt: Ma’hed Mahtûtâtî’l-Arabiyye, 1987), 227-229.

¹¹⁶ Ma’rûf, “Mukaddime”, 44.

¹¹⁷ Sevvâs, *Fihris*, 227-229.

¹¹⁸ Ma’rûf, “Mukaddime”, 41.

b. Hammâd b. el-Fadl el-Harrânî'dir (ö.598/1202).¹¹⁹ Nüsha İskenderiye Limanı'nda 577 yılında yazıya geçirilmiş olsa da Ebü's-Senâ çok daha önce, 537 yılında Bağdat'ta semâ etmiştir. Kitabın 3. cüzünün sonunda nerede ve kimden rivayet ettiği ayrıntılı olarak verilmiştir. Toplamda 457 sayfadan oluşan yazmanın tüm cüzlerinin sonlarında uzun semâ kayıtları yer almaktadır.¹²⁰

Bu yazmalara ek olarak, İbn Bükeyr'in Hizânetü'l-Karaviyyîn'de 92 varak halinde bulunan İbn Tûmert'in İbn Bükeyr nüshasını kullanarak kaleme almış olduğu *Muhâzzi'l-Muvatta'* adlı muhtasar eser, *Muvatta'ul-İmâm el-Mehdî* adıyla basılmıştır.¹²¹ 136 sayfadan oluşan bu matbu muhtasar nüshanın ilk sayfasında yer alan senedde İbn Bükeyr rivayeti olduğu anlaşılmaktadır.¹²²

2.3. Yahya b. Bükeyr Nüshası ile Yahya b. Yahya el-Leysî Nüshasının Karşılaştırılması

Yahyâ b. Bükeyr nüshası ile Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshası başlıklandırma, metin ve sened açısından seçilen 4 bölüm üzerinden mukayese edilerek aralarındaki farklar tespit edilecektir. Kitap başlıkları karşılaştırması tüm nüshayı kapsayacak şekilde olacak, metin ve sened karşılaştırması ise sıyâm, talâk, hudûd ve câmi' olmak üzere 4 bölüm üzerinden içerdikleri tüm rivayetleri bire bir karşılaştırma şeklinde olacaktır

2.3.1. Kitap İsimleri ve Tertip Farklılıkları

Kendisinden önce Ma'mer b. Râşid tarafından Câmi' adlı eseri de bab tertibi üzere telif etmiş olsa da hem kitap ve hem bab düzeni kullanılarak kaleme alınmış ilk eser *Muvatta'*dır.¹²³ Namaz, zekat, oruç gibi ibadet konuları ile başlayıp, aile hukuku (evlilik, boşanma), ceza hukuku (hadler, kasâme vb), muamelat (buyû', vasiyet, ferâiz vb) ile devam edip, bir başlık altına girmeyen, ahlak, kelâm, kültürel ve günlük hayata dair rivayetlerin yer aldığı Câmi' bölümü ile sonlanmaktadır. Dutton kitap başlıklarını;

¹¹⁹ Ma'rûf, "Mukaddime", 48.; Zehebî, *Siyer*, 21/385-387.

¹²⁰ Ma'rûf, "Mukaddime", 48-49.

¹²¹ Yasin Dutton, *The Origins of Islamic law: the Quran, the Muwatta and Madinan amal* (Surrey: Curzon Press, 1999), 23.; İbn Tûmert, *Muvatta' el-İmâm el-Mehdî* (Cezayir: Matba'atü Fontana eş-Şerefiyye, 1905).; Rahile Kızılkaya Yılmaz, *Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta'daki Mürsel Rivayetler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014), 42.

¹²² Joseph Schacht, "On Some Manuscripts in the Libraries of Morocco", *Hesperis Tamuda* IX (1968), 31-33.

¹²³ M. Yaşar Kandemir, "el-Muvatta'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/415.

ibadetler, aile hukuku, ekonomik faaliyetler, ceza hukuku ve diğer bölümler şeklinde sınıflandırmaktır.¹²⁴

Eserin tertibinin fikhî tertibe uygun olarak yapılması, önemli oranda ahkam rivayetlerinin yanı sıra re'y de içermesi ve benzeri başka özellikler nedeniyle hadis kitabı mı yoksa fıkıh kitabı mı olduğu yönünde farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıklarının sebebi; eserde âsâr/hadisler ile fikhî hükümlerin birlikte verilmesi, amel-i ehl-i Medine üzerinden hükümlerin açıklanması ve ilimlerin henüz yeni tasnif edilip birbirlerinden ayırmaya yeni başladığı bir zamanda telif edilmiş bir eser olmasıdır.¹²⁵ Netice itibarıyla; eserin fikhî hükümler içermesi ve fıkıh tertibine göre yazılmış olması onu bir fıkıh eseri yapmadığı gibi, yoğun bir şekilde hadis kullanılarak hükümlerin hadislere göre verilmesi de onu salt bir hadis kitabı yapmamaktadır. Hatta Medine ameli üzerine yazılmış bir kitap olması sebebiyle de bu bir 'amel kitabı'dır denilemez. Tüm bu özellikleri bünyesinde barındıran, iki ilmin de özelliklerini ve birikimini taşıyan bir hadis-fıkıh-amel kitabı olduğu söylenebilir.¹²⁶

Kitap isimlerinin ve bunların arasındaki tertibin bütün olarak görülebilmesi ve daha iyi anlaşılabilmesi için Beşşâr Avvâd'ın İbn Bükeyr ve Leysî nüshalarının *Muvatta'* tahkikleri esas alınarak tüm kitap isimleri karşılaştırılmıştır. Buna göre; İbn Bükeyr'in el yazmalarında kitap sayıları 22-24 arası¹²⁷ değişmekle birlikte tahkikli neşirde "evkâtü's-salât" başlığı da kitap ismi olarak kabul edildiğinde toplam başlık sayısı 25 olmaktadır.¹²⁸ Leysî nüshasında ise 31 adet kitap başlığı bulunmaktadır.¹²⁹

Beşşâr Avvâd tahkikli neşrine göre İbn Bükeyr nüshasındaki 25 kitabın isimleri sırasıyla "evkâtü's-salât", "kitâbü's-salât", "kitâbü'z-zekât", "kitâbü's-sıyâm", "kitâbü'l-cenâiz", "kitâbü'l-hac", "kitâbü'd-dahâyâ", "kitâbü'n-nüzûr", "kitâbü'l-cihâd", "kitâbü'l-ferâiz", "kitâbü'l-büyû", "kitâbü'n-nikâh", "kitâbü't-talâk", "kitâbü'r-radâ'a", "kitâbü'l-ıtk", "kitâbü'l-müdebber", "kitâbü'l-mükâteb", "kitâbü'l-müsâkat", "kitâbü'l-kırâz",

¹²⁴ Dutton, *The Origins of Islamic Law*, 27.

¹²⁵ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 183.

¹²⁶ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 185.

¹²⁷ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 193.

¹²⁸ Mâlik b. Enes, *Muvatta' rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Misrî*.

¹²⁹ Beşşâr Avvâd, Leysî'nin farklı nüshalarında da kitap başlıkları ile ilgili farklılıklar olduğunu, kendisinin ise Bâcî'nin sıralamasını esas aldığını belirtmektedir. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, "Mukaddimetü't-tahkîk", *Muvatta' li-imami dâri'l-hicre Malik b. Enes (rivayetu Yahya b. Yahya el-Leysi el-Endelüsi*, mlf. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî) (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1997), 24.

“kitâbü’ş-şuf’a”, “kitâbü’l-‘ukûl”, “kitâbü’l-kasâme”, “kitâbü’l-hudûd”, “kitâbü’l-akziye ve’r-ruhûn” ve “kitâbü’l-câmi” şeklinde.

İ’tikâf, akîka, zebâih, sayd, kirâi’l-arz, eşribe ve vasiyet bölümleri kitap ismi olarak ana bölüm şeklinde verilmemiş olsa da bu bölümlerin bab başlıkları ve rivayetleri kullanılan tahkikte vardır.

Leysî nüshasındaki 31 kitap ismi ise sırasıyla “kitâbü’s-salât”¹³⁰, “kitâbü’l-cenâiz”, “kitâbü’z-zekât”, “kitâbü’s-sıyâm”, “kitâbü’l-i’tikâf”, “kitâbü’l-hac”, “kitâbü’l-cihâd”, “kitâbü’n-nüzûr ve’l-eymân”, “kitâbü’d-dahâyâ”, “kitâbü’z-zebâih”, “kitâbü’s-sayd”, “kitâbü’l-akîka”, “kitâbü’l-ferâiz”, “kitâbü’n-nikâh”, “kitâbü’t-talâk”, kitâbü’r-radâ”, kitâbü’l-büyû”, “kitâbü’l-kırâz”, “kitâbü’l-müsâkat”, “kitâbü kirâi’l-arz”, “kitâbü’ş-şuf’a”, “kitâbü’l-akziye”, “kitâbü’l-vasiyye”, “kitâbü’l-ıtk ve’l-velâ”, “kitâbü’l-mükâteb”, “kitâbü’l-müdebber”, “kitâbü’l-hudûd”, “kitâbü’l-eşribe”, “kitâbü’l-‘ukûl”, “kitâbü’l-kasâme” ve “kitâbü’l-câmi” şeklinde.

Beşşâr Avvâd tahkikinde “kitâbü’s-salât” olarak bir başlık olduğunu ve bu başlığın “vükûtü’s-salât”, “taharet” ve “salât” başlıklarını kapsadığını, elyazmalarında “kitâbü’s-salât” olarak geçmese de semâ esnasında bu şekilde rivayet edildiğini nakleder.¹³¹

İki nüsha arasında kitap isimlerinin sıralanmasında da bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örnek olarak; “Kitâbü’l-cenâiz” Leysî nüshasında salât bölümünden hemen sonra gelirken İbn Bükeyr nüshasında sıyâm bölümünden sonradır. “Kitâbü’l-cihâd” Leysî’de hac bölümünden sonra gelirken İbn Bükeyr’de nüzûrdan sonradır. Bunlar dışında da kitap sıralamalarında farklılıklar mevcuttur. Farklılıkları daha iyi gösterebilmek ve karşılaştırmayı kolaylaştırmak açısından iki nüshanın kitap başlıkları aşağıda tablo olarak verilmiştir.

	İbn Bükeyr	Leysî	
1	أوقات الصلاة	كتاب الصلاة	1
2	أول كتاب الصلاة		
3	كتاب الزكاة	كتاب الزكاة	3
4	كتاب الصيام	كتاب الصيام	4
		كتاب الاعتكاف	5

¹³⁰ Yazmaların birçoğunda kitâbü’s-salât adıyla bir kitap ismi bulunmamaktadır. Beşşâr Avvâd, yazmalarda yer almamasına rağmen semâda bulunduğu gerekçesiyle bu bölümü parantez içerisinde kitâbü’s-salât şeklinde vermiştir. Mâlik, (Leysî), “Salât”, 1. Yazmaların birçoğunda ilk kitap ismi “vükûtü’s-salât” olarak geçmektedir. Oral, *Muvatta’ ve Nüsha Farklılıkları*, 192.

¹³¹ Mâlik, (Leysî), “Salât”, 1.

5	كتاب الجنائز	2	كتاب الجنائز
6	كتاب الحج	6	كتاب الحج
7	كتاب الضحايا	9	كتاب الضحايا
		12	كتاب العقيدة
		10	كتاب الذبائح
		11	كتاب الصيد
8	كتاب النذور	8	كتاب النذور والأيمان
9	كتاب الجهاد	7	كتاب الجهاد
10	كتاب الفرائض	13	كتاب الفرائض
11	كتاب البيوع	17	كتاب البيوع
12	كتاب النكاح	14	كتاب النكاح
13	كتاب الطلاق	15	كتاب الطلاق
14	كتاب الرضاعة	16	كتاب الرضاع
15	كتاب العتق	24	كتاب العتق والولاء
16	كتاب المدبر	26	كتاب المدبر
17	كتاب المكاتب	25	كتاب المكاتب
18	كتاب المساقاة	19	كتاب المساقاة
		20	كتاب كراء الأرض
19	كتاب القراض	18	كتاب القراض
20	كتاب الشفعة	21	كتاب الشفعة
21	كتاب العقول	29	كتاب العقول
22	كتاب القسامة	30	كتاب القسامة
23	كتاب الحدود	27	كتاب الحدود
		28	كتاب الأشربة
24	كتاب الأقضية والرهون	22	كتاب الأقضية
		23	كتاب الوصية
25	كتاب الجامع	31	كتاب الجامع

Tablo 1: Kitap Başlıkları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kitap başlıkları sıralanırken İbn Bükeyr nüshasının sırası esas alınmış, Leysî nüshasında bulunan kitap isimleri İbn Bükeyr nüshasında karşılık gelen kısımlara yerleştirilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere, iki nüsha arasında ufak birkaç farklılık dışında kitap

başlıklarının birbirine benzerlik oranı %74'tür ki bu da hayli yüksek bir orandır. Kalan %26'luk kısım Leysî'de yer alan fazla kitap bölümleridir. Bu bölümlerin de İbn Bükeyr'de bab başlığı olarak verildiği görülmüştür. Böylelikle kitap başlıkları arasında çok büyük bir benzerliğin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Asıl ihtilafın bazı başlıkların kitap ismi mi yoksa bab ismi mi olduğu noktasında yaşandığı söylenebilir.

Kitap sıralamasının iki nüsha arasında değişiklik göstermesinin birden fazla sebebi olabilir. Mâlik'in o günkü derste sıralamayı değiştirmiş olması, nüsha sahibi râvînin nüshasını düzenlerken farklı sıralama yapmış olması veya daha sonraki dönemlerde müstensihlerin karıştırmış olmaları muhtemel sebeplerdendir. Bunların yanı sıra, İbn Bükeyr nüshası özelinde, İstanbul elyazmasındaki kitap sıralaması ile Beşşâr Avvâd'ın İstanbul yazması da dahil olmak üzere 5 farklı elyazması nüshayı kullanarak neşrettiği tahkikteki kitap sıralaması arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır.¹³² Elyazması ile tahkikli neşir arasındaki sıralama farkı da bize göstermektedir ki; modern dönemde yapılan tahkiklerde muhakkikler de kitap bölümlerini sıralarken tasarrufta bulunabilmekte, farklı elyazmalarından faydalanırken birinde olanı diğerine tercih edebilmekte veyahut eserin tertibi açısından daha iyi olacağını düşünerek farklı bir seçeneği uygulayabilmektedir. Böylelikle kitap bölümleri arasındaki sıralama farkının muhtemel sebepleri arasında muhakkik seçimi de zikredilebilir. *Muvatta*'ın musannef eserlere geçiş dönemine denk gelmesi ve kitap-bab ayrımlarının sistematik şekilde oturmadığı bir dönemde kaleme alınmış olması bu farklılıklarda etkilidir. Ayrıca; *Muvatta*'ın bütün bir eser olarak değil de bölüm bölüm rivayet edilmesi, rivayet edilme sürecinde ekleme-çıkarmaların yapılmış olması da eklenebilir. Kitap algısının yerleşmeye başladığı üçüncü asır ve sonrasında kitap-bab düzenini korunması sağlanmıştır.¹³³

İbn Bükeyr'in tek başlığının Leysî'de birden fazla başlığa denk geldiği 7 bölüm tespit edilmiştir:

- Leysî'deki kitâbü's-sıyâm ve kitâbü'l-i'tikâf İbn Bükeyr'de kitâbu's-sıyâm olarak,
- Kitâbu'd-dahâya, kitâbü'l-'akîka, kitâbü'z-zebâ'ih ve kitâbü's-sayd İbn Bükeyr'de kitâbu'd-dahâya olarak,

¹³² Oral, eserinde İbn Bükeyr nüshasının İstanbul elyazmasından faydalanmıştır. Elyazmasındaki sıralama ile tahkikli neşir arasındaki sıralama arasındaki ihtilaf bu şekilde fark edilmiştir. Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 193-194.

¹³³ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 200.

- Kitâbü'n-nüzûr ve'l-eymân, İbn Bükeyr nüshasında kitâbü'n-nüzûr olarak,
- Kitâbü'l-'ıtk ve'l-velâ' İbn Bükeyr'de kitâbü'l-'ıtk olarak,
- Kitâbü'l-müsâkât ve kitâbü kirâi'l-arz İbn Bükeyr'de kitâbü'l-müsâkât olarak,
- Kitâbü'l-hudûd ve kitâbü'l-eşribe İbn Bükeyr'de kitâbü'l-hudûd olarak,
- Kitâbü'l-akdiye ve kitâbü'l-vasıyye İbn Bükeyr'de kitâbü'l-ekdiye ve'r-ruhûn olarak geçmektedir.

Bunlara ek olarak Leysî'deki 7 kitap bölümünün İbn Bükeyr'de bâb başlığı şeklinde karşılık bulduğu bölümler de aşağıdaki gibidir:

- Leysî'deki kitâbü'l-i'tikâf; bâbu mâ câ'e fî'l-i'tikâf
- Kitâbü'l-akîka; mâ câ'e fî'l-'akîka
- Kitâbü'z-zebâ'ih; mâ yecûzü mine'z-zekât 'alâ hâli'z-zarûra, et-tesmiye 'ale'z-zebîha, zekâtu mâ fî batni'z-zebîha
- Kitâbü's-sayd¹³⁴; mâ esâbe el-mi'râz ve'l-hacer, saydu'l-mu'allemât, fî saydi'l-bahr, mâ câ'e fî meski'l-meyte, tahrîmu ekli külli zî nâbin mine's-sibâ'i, mâ yükrahu eklühû mine'd-devâbbi, el-mudtaru ile'l-meyte
- Kitâbü kirâi'l-arz; bâbu kirâi'l-arz
- Kitâbü'l-eşribe; bâbu'l-haddi fî'l-hamr ve en-nehü ani'l-intibâz ve'l-hamr
- Kitâbü'l-vasıyye; el-emru bi'l-vasıyyeti ve tağyîriha, cevâzu vasıyyeti's-sağîr ve'd-daîf ve's-sefih ve'l-musâb, el-vasıyyetü fi's-sülûsi lâ tüteaddâ, sadakatü'l-hayyi ale'l-meyyiti, emru'l-hâmili ve'l-merîdı ve'llezi yehduru'l-kıtâl, el-vasıyyetü li'l-vârisi, mâ câ'e fimen'istehleke şey'en mine'l-hayavân, şehâdetü'l-mahdûd, mâ câ'e fimen kâle: küllü şey'in lî fî sebîlillah, mâ câ'e fimen'irtedde ani'l-islâm başlıkları ile karşılanmıştır.

2.3.2. Bab Başlıkları ve Tebvîb Farklılıkları

Muvatta 'ın belli bir kitap ve bab düzeni kullanılarak telif edilmiş ilk eser olduğunu bir önceki başlıkta belirtmiştik. Mâlik'in bizzat kendisinin belirlediği bab başlıkları, bize *Muvatta* 'ın tasnifine yönelik bilgiler vermektedir. Eserin amel ile sünneti bir arada veren fikhî içeriğini yansıtacak tarzda düzenli bir başlıklandırma sistemiyle karşılaşmaktayız.

¹³⁴ Leysî nüshasındaki "kitâbü'sayd", "kitâbü'l-akîka" ve "kitâbü kirâi'l-arz" isimli kitap başlıkları İbn Bükeyr ve diğer rivayetlerde müstakil bir kitap başlığı olarak verilmemiştir. Bu farklılık Leysî'den veya sonraki müstensihlerden kaynaklanıyor olması muhtemeldir. Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 199.

Bab başlıklar sıralanırken gelişi güzel bir sıradan ziyade genelde mantığa uygun bir sıranın olduğu görülmektedir. Örnek verecek olursak, “kitâbü’s-sıyâm” bölümünde hilali görme ve sahur babları ile başlayan, oruçlu kişinin yaptığı ameller ve kaza babları ile devam eden, itikâf ve Kadir Gecesi babları ile biten, kendi içinde bir sıra ve düzenin olduğu bir başlıklandırma sistemi takip edilmiştir. Bab isimlerinde kısa kelime grupları daha fazla kullanılmış, uzun başlıklara nadiren yer verilmiştir.

Çalışmamız kapsamında seçilen dört bölümün bab başlıkları iki nüshaya dair başlıklandırma noktasında fikir vermesi açısından mukayese edilmiştir. İki nüsha arasında babların sayıları, isimleri ve tercih edilen lafızlar bakımından önemli farklar bulunmaktadır.

Bablar arasındaki farklılıkları net şekilde görebilmek açısından dört bölümün de bab başlıkları ve sıralaması tablo şeklinde verilecektir.

NO	İbn Bükeyr	Leysî	
1	ما جاء في الهلال للصائم	ما جاء في رؤية الهلال للصائم والفطر في رمضان	1
2	ما جاء في السحور	قدر السحور من النداء (في كتاب الصلاة)	43
		وضع اليدين إحداها على الأخرى في الصلاة (في كتاب الصلاة)	100
3	ما جاء في تعجيل الفطر	ما جاء في تعجيل الفطر	3
4	في إجماع الصوم مع الفجر	من أجمع على الصيام قبل الفجر	2
5	في صيام الذي يصبح جنباً	ما جاء في صيام الذي يصبح جنباً	4
6	الرخصة في القبلة	ما جاء في الرخصة في القبلة للصائم	5
7	في التشديد في القبلة للصائم	ما جاء في التشديد في القبلة للصائم	6
8	ما جاء في الصيام في السفر	ما جاء في الصيام في السفر	7
9	ما يفعل من قدم من سفر	ما يفعل من قدم من سفر أو أراده في رمضان	8
10	في كفارة من أفطر في رمضان	كفارة من أفطر في رمضان	9
11	ما جاء في فدية من أفطر من علة في رمضان	فدية من أفطر في رمضان من علة	19
12	ما جاء في صيام الذي يقتل خطأ أو يتظاهر	صيام الذي يقتل خطأ أو يتظاهر	14
13	ما جاء فيما يفعل المريض في صيامه	ما يفعل المريض في صيامه	15

14	ما جاء في قضاء رمضان	17	ما جاء في قضاء رمضان والكفارات
15	قضاء التطوع	18	قضاء التطوع
16	في النذر في الصيام	16	النذر في الصيام، والصيام عن الميت
17	جامع الصيام	20	جامع قضاء الصيام
		21	صيام اليوم الذي يشك فيه
18	في حجمة الصائم	10	ما جاء في حجمة الصائم
19	في صيام يوم عاشوراء	11	صيام يوم عاشوراء
20	في صيام أيام منى	44	ما جاء في صيام أيام منى (في كتاب الحج)
21	النهي عن الوصال في الصيام	13	النهي عن الوصال في الصيام
22	جامع الصيام	22	جامع الصيام
		12	صيام يوم الفطر والأضحى والدهر
23	في الاعتكاف	1	ذكر الاعتكاف (في كتاب الاعتكاف)
24	ما مجوز فيه الاعتكاف من الأمكنة	2	ما لا يجوز الاعتكاف إلا به (في كتاب الاعتكاف)
25	ما جاء في صيام المعتكف وخروجه من المسجد إلى العيد	3	خروج المعتكف للعيد (في كتاب الاعتكاف)
26	في قضاء اعتكاف	4	قضاء الاعتكاف (في كتاب الاعتكاف)
27	ما جاء في النكاح في الاعتكاف	5	النكاح في الاعتكاف (في كتاب الاعتكاف)
28	ليلة القدر	6	ما جاء في ليلة القدر (في كتاب الاعتكاف)

Tablo 2: Kitâbü's-Sıyâm

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İbn Bükeyr nüshasında itikâfla ilgili bir kitap bölümü olmayıp ilgili hadisler kitâbü's-sıyâmın altında bab başlıkları olarak verilmektedir. Böylelikle İbn Bükeyr'deki kitâbü's-sıyâm bölümü toplamda 28 baktan oluşmaktadır. Leysî nüshasında ise kitâbü'l-i'tikâf adıyla ayrı bir kitap bölümü açılmış ve ilgili bablar bu başlık altında toplanmıştır. Böylelikle Leysî nüshasında kitâbü's-sıyâmda 22, kitâbü'l-i'tikâfta 6 bab olmak üzere toplam 28 bab bulunmaktadır.

İbn Bükeyr'de yer alan “ما جاء في السحور” babı Leysî'de bulunmayıp, ilgili hadisler salât kitabında yer alan “وقدر السحور من النداء” ve “وضع اليدين إحداها على الأخرى في الصلاة” babların

altında bulunmaktadır. Mina günlerinde orucu anlatan hadisler İbn Bukeyr’de siyâm kitabında bulunan “في صيام أيام منى” babında verilmişken, Leysî’de hac kitabında yer alan “ما جاء في صيام أيام منى” babında yer almaktadır. Son olarak; “جامع الصيام” babı her iki nüshada da yer almaktadır. Fakat Leysî’nin hac kitabında yer alan “صيام يوم الفطر والأضحى” babında sadece iki rivayet bulunmakta ve bu rivayetlerden biri İbn Bukeyr’in siyâm kitabının “جامع الصيام” babında, diğeri ise hac kitabının “النهي عن صيام يومين يوم” “الأضحى ويوم الفطر” babında verilmektedir.

İbn Bukeyr nüshasında bulunan 17 ve 22. babların ikisinin de adının “جامع الصيام” olduğu görülmekte fakat 17. babta yer alan hadisler Leysî’de “جامع قضاء الصيام” ve “صيام اليوم الذي يشك فيه” bablarına karşılık gelmektedir. Aynı bab isminin İbn Bukeyr nüshasında iki kere yer almasının muhtemel sebebi İbn Bukeyr veya sonraki müstensihlerdir.

Babların sıralanışına bakıldığında Leysî’de araya giren diğer kitap bölümlerinin babları dışında sıralamanın İbn Bukeyr’deki sıralama ile kısmen benzer olduğu görülmektedir.

NO	İbn Bukeyr	Leysî	
1	ما جاء في البتة	ما جاء في البتة	1
2	ما جاء في الخلية والبرية وما أشبه ذلك	ما جاء في الخلية والبرية وأشباه ذلك	2
3	ما يبين التملك	ما يبين من التملك	3
4	ما يجب فيه التطليقة الواحدة من التملك	ما يجب فيه تطليقة واحدة من التملك	4
5	ما لا يبين من التملك	ما لا يبين من التملك	5
6	ما جاء في الإيلاء	الإيلاء	6
		إيلاء العبيد	7
7	في ظهار الحر	ظهار الحر	8
8	ظهار العبد	ظهار العبيد	9
9	ما جاء في الخيار	ما جاء في الخيار	10
10	ما جاء في الخلع	ما جاء في الخلع	11
11	طلاق المختلعة وعدتها	طلاق المختلعة	12

12	ما جاء في اللعان	13	ما جاء في اللعان
13	ما جاء في ميراث ولد الملاعنة	14	ميراث ولد الملاعنة
14	طلاق البكر	15	طلاق البكر
15	ما جاء في طلاق المريض	16	طلاق المريض
16	في متعة الطلاق	17	ما جاء في متعة الطلاق
17	طلاق العبد	18	ما جاء في طلاق العبد
18	ما جاء في النفقة الأمة إذا طلقت وهي حامل	19	نفقة الأمة إذا طلقت وهي حامل
19	عدة التي تفقد زوجها	20	عدة التي تفقد زوجها
20	ما جاء في الأقراء وفي عدة الطلاق وطلاق الحائض	21	ما جاء في الأقراء وفي عدة الطلاق وطلاق الحائض
21	في عدة المرأة في بيتها إذا طلقت	22	في عدة المرأة في بيتها إذا طلقت فيه
22	ما جاء في نفقة المطلقة	23	ما جاء في نفقة المطلقة
23	ما جاء في عدة الأمة	24	عدة الأمة من طلاق زوجها
24	جامع عدة الطلاق	25	جامع عدة الطلاق
25	ما جاء في الحكمين	26	ما جاء في الحكمين
26	ما جاء في يمين الرجل بطلاق ما لم ينكح	27	يمين الرجل بطلاق ما لم ينكح
27	ما جاء في الذي لا يمس امرأته	28	أجل الذي لا يمس امرأته
28	جامع الطلاق	29	جامع الطلاق
29	في عدة المتوفى عنها زوجها وهي حامل	30	عدة المتوفى عنها زوجها إذا كانت حاملا
30	المتوفى عنها زوجها في بيتها حتى تحل	31	مقام المتوفى عنها زوجها في بيتها حتى تحل
31	عدة أم الولد إذا توفي عنها سيدها	32	عدة أم الولد إذا توفي عنها سيدها
32	عدة الأمة التي يتوفى عنها زوجها	33	عدة الأمة إذا توفي سيدها أو زوجها
33	ما جاء في العزل	34	ما جاء في العزل
34	ما جاء في إحداد	35	ما جاء في الإحداد

Tablo 3: Kitâbü't-Talâk

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kitâbü't-Talâk'ta yer alan bab sayısı İbn Bükeyr'de 34 iken Leysî'de 35'tir. Leysî'deki fazladan olan bir babın sebebi, “الإيلاء” ve “إيلاء العبيد” şeklinde verilen iki farklı başlığın İbn Bükeyr'de “ما جاء في الإيلاء” adıyla tek bir başlık altında verilmiş olmasıdır. Bunun dışında babların sıralanışı birbiriyle bire bir uymaktadır. Bablarda kullanılan kelime gruplarının da birkaç ziyade veya eksik kelime dışında birbirine çok büyük oranda benzediği görülmektedir.

NO	İbn Bükeyr	Leysî	
1	ما جاء في الرجم	ما جاء في الرجم	1
2	المعترف على نفسه بالزنا	ما جاء فيمن اعترف على نفسه بالزنا	2
3	جامع الحد في الزنا	جامع ما جاء في حد الزنا	3
		ما جاء في المغتصبة	4
4	الحدود في النفي والقذف والتعريض	الحد في القذف والنفي والتعريض	5
5	ما لا حد فيه	ما لا حد فيه	6
6	ما يجب فيه القطع	ما يجب فيه القطع	7
7	ما لا يقطع فيه	ما لا قطع فيه	11
8	ما جاء في قطع الأبق	ما جاء في قطع الأبق والسارق	8
9	جامع القطع	جامع القطع	10
		ترك الشفاعة للسارق إذا بلغ السلطان	9
10	باب الحد في الخمر	الحد في الخمر (في كتاب الأشربة)	1
11	النهي عن الانتباز والخمر	ما ينهى أن ينبذ فيه (في كتاب الأشربة)	2
		ما يكره أن ينبذ جميعا (في كتاب الأشربة)	3
		تحريم الخمر (في كتاب الأشربة)	4
		جامع تحريم الخمر (في كتاب الأشربة)	5

Tablo 4: Kitâbü'l-Hudûd

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İbn Bükeyr nüshasında “Kitâbü'l-Eşribe” diye ayrı bir kitap bölümü olmayıp, bu konuda gelen rivayetler hudûd kitabının altında iki bab başlığının içerisinde toplanmıştır. Bunun neticesinde İbn Bükeyr nüshasının hudûd kitabı 11 bab ihtiva

ederken Leysî nüshasının hudûd kitabı 11, eşribe kitabı 6 olmak üzere toplamda 17 bab ihtiva etmektedir.

İbn Bukeyr nüshasında “جامع الحد في الزنا” ismiyle verilen bab başlığı Leysî nüshasında “جامع ما جاء في حد الزنا” ve “ما جاء في المغتصبة” bablarına karşılık gelmektedir. Aynı şekilde İbn Bukeyr’deki “جامع القطع” babı Leysî’de “جامع القطع” ve “ترك الشفاعة للشارق إذا بلغ السلطان” babları ile karşılanmıştır.

Leysî nüshasında eşribe kitabına karşılık gelen bölüm İbn Bukeyr nüshasında bab başlıkları şeklinde hudûd kitabı altında verilmiştir. Leysî’deki “الحد في الخمر” babının İbn Bukeyr’deki karşılığı “باب الحد في الخمر” şeklinde iken, “ما ينهى أن ينبذ فيه”, “ما يكره أن ينبذ”, “النهي عن الانتباز” bablarının İbn Bukeyr’de sadece “جامع تحريم الخمر” ve “تحريم الخمر”, “جميعا” babına karşılık geldiği görülmektedir. Babların nüshalardaki sıralamasına bakıldığında, Leysî’deki 10 ve 11. babların yerleri dışında iki nüshanın bab sıralamaları birbiriyle uyumludur.

NO	İbn Bukeyr	Leysî	
1	الدعاء للمدينة وأهلها	الدعاء للمدينة وأهلها	1
2	ما جاء في سكنى المدينة والخروج منها	ما جاء في سكنى المدينة والخروج منها	2
3	ما جاء في تحريم المدينة	ما جاء في تحريم المدينة	3
4	ما جاء في وباء المدينة	ما جاء في وباء المدينة	4
5	ما جاء في إجلاء اليهود من المدينة	ما جاء في إجلاء اليهود من المدينة	5
6	جامع ما جاء في المدينة	جامع ما جاء في أمر المدينة	6
7	ما يكره من القول بالقدر	النهي عن القول بالقدر	8
8	جامع في القدر	جامع ما جاء في أهل القدر	9
9	ما جاء في الطاعون	ما جاء في الطاعون	7
10	ما جاء في حسن الخلق وترك ما لا يعني	ما جاء في حسن الخلق	10
11	ما جاء في الحياء	ما جاء في الحياء	11
12	ما يكره من الغضب	ما جاء في الغضب	12
13	ما يحب ويكره من الكلام	ما يؤمر به من التحفظ في الكلام	72

		75	ما جاء فيما يخاف من اللسان
		81	القول إذا سمعت الرعد
14	ما يكره من الهجرة	13	ما جاء في المهاجرة
		14	ما جاء في المصافحة
15	ما جاء في المتحابين في الله تعالى	47	ما جاء في المتحابين في الله
16	ما جاء في لبس الثياب والتجمل بها	15	ما جاء في لبس الثياب للجمال بها
17	ما يكره من إسبال الثياب	19	ما جاء في إسبال الرجل ثوبه
18	ما يكره من إسبال الثياب للنساء	20	ما جاء في إسبال المرأة ثوبها
19	ما يكره للنساء لبسه من الثياب	18	ما يكره للنساء لبسه من الثياب
20	ما جاء في لبس الخريز والخز	17	ما جاء في لبس الخز
21	في لبس الثياب المصبغة	16	ما جاء في لبس الثياب المصبغة والذهب
		46	العمل في القراءة (في كتاب الصلاة)
22	العمل في الانتعال	21	ما جاء في الانتعال
23	جامع ما جاء فيه لبس الثياب	22	ما جاء في لبس الثياب
24	إصلاح الشعر والسنة في الشعر	43	السنة في الشعر
		44	إصلاح الشعر
25	ما جاء في صبغ الشعر	45	ما جاء في صبغ الشعر
26	صفة النبي	23	ما جاء في صفة النبي صلى الله عليه وسلم
27	صفة عيسى بن مريم عليه السلام والدجال	24	صفة عيسى ابن مريم عليه السلام، والدجال
28	السنة في الفطرة	25	ما جاء في السنة في الفطرة
29	الأمر بإتيان الدعوة	21	ما جاء في الوليمة (في كتاب النكاح)
30	النهي عن الأكل بالشمال	26	النهي عن الأكل بالشمال
31	السنة في الشرب ومناولته عن اليمين	31	السنة في الشرب ومناولته عن اليمين
32	الرخصة في شرب القائم	30	ما جاء في شرب الرجل وهو قائم
33	النهي عن الشرب في أنية الفضة، والنفخ في الشراب	29	النهي عن الشرب في أنية الفضة، والنفخ في الشراب
34	ما جاء في معى الكافر	28	ما جاء في معى الكافر

27	ما جاء في المساكين	35	ما جاء في المساكين
32	جامع ما جاء في الطعام والشراب	36	السنة في الطعام إذا وضع
59	ما جاء في الفأرة تقع في السمن، والبدء بالأكل قبل الصلاة		
33	ما جاء في أكل اللحم	37	ما جاء في أكل اللحم
32	جامع ما جاء في الطعام والشراب	38	جامع ما جاء في الطعام والشراب
		39	ما جاء في الجار والضيافة
37	الرقية من العين	40	الأمر بالركية من العين
36	الوضوء من العين	41	الأمر بالوضوء من العين
35	ما جاء في نزع المعاليق والجرس من العنق	42	الأمر بنزع المعاليق من العين
39	التعوذ والرقية من المرض	43	الأمر بالرقية والتعوذ في المرض
40	تعالج المريض	44	الأمر بالتعاليج بالأدوية في المرض
41	الغسل بالماء من الحمى	45	الأمر بالغسل من الحمى
38	ما جاء في أجر المريض	46	ما جاء في أجر المريض
42	عيادة المريض والطيرة	47	ما جاء في عيادة المريض والطيرة
46	ما يؤمر به من التعوذ	48	ما يأمر به من التعوذ عند النوم وغيره
48	ما جاء في الرؤيا	49	ما جاء في الرؤيا
49	ما جاء في النرد	50	ما يكره من اللعب بالنرد
58	ما جاء في أمر الغنم	51	ما جاء في مراح الغنم
50	العمل في السلام	52	العمل في السلام
51	ما جاء في السلام على اليهود والنصارى	53	ما جاء في رد السلام على اليهود
52	جامع السلام	54	جامع ما جاء في السلام
55	ما جاء في الصور والتماثيل	55	ما جاء في الصور والتماثيل
57	ما جاء في أمر الكلاب	56	ما جاء في الكلاب
53	الاستئذان	57	العمل في الاستئذان
54	التشميت في العطاس	58	التشميت في العطاس
56	ما جاء في أكل الضب	59	ما جاء في أكل الضب

34	ما جاء في لبس الخاتم	ما جاء في الخاتم	60
60	ما يتقى من الشؤم	ما يتقى فيه الشؤم	61
61	ما يكره من الأسماء	ما يكره من الأسماء	62
43	السنة في الشعر	ما يكره للنساء من الشعر	63
62	ما جاء في الحجامة وأجرة الحجام	ما جاء في الحجامة وإجارة الحجام	64
63	ما جاء في المشرق	ما جاء في المشرق	65
64	ما جاء في قتل الحيات وما يقال في ذلك	ما جاء في قتل الحيات في البيوت	66
65	ما يؤمر به من الكلام في السفر	باب ما يؤمر به الكلام في السفر	67
67	ما يؤمر به من العمل في السفر	ما يؤمر به من العمل في السفر	68
66	ما جاء في الوحدة في السفر للرجال والنساء	باب ما يكره من الوحدة في السفر	69
68	الأمر بالرفق بالملوك	الأمر بالرفق بالملوك	70
69	ما جاء في المملوك وهيبته	جامع ما جاء في المملوك	71
71	ما يكره من الكلام	ما يكره من الكلام	72
73	ما يكره من الكلام بغير ذكر الله عز وجل		
75	ما جاء فيما يخاف من اللسان		
76	ما جاء في مناجاة اثنين دون واحد	ما يكره من تتاجي اثنين دون الواحد	73
77	ما جاء في الصدق والكذب	ما يكره من الكذب	74
78	ما جاء في إضاعة المال، وذي الوجهين	ما جاء في الكلام	75
79	ما جاء في عذاب العامة بعمل الخاصة		
80	ما جاء في التقى		
84	الترغيب في الصدقة	الترغيب في الصدقة	76
85	ما جاء في التعفف عن المسألة	ما جاء في التعفف عن المسألة	77
82	ما جاء في تركة النبي صلى الله عليه وسلم	ما جاء في تركة النبي	78
86	ما يكره من الصدقة	جامع ما جاء في الصدقة	79
43	السنة في الشعر	ما جاء في كفالة اليتيم	80
83	ما جاء في صفة جهنم	ما جاء في صفة جهنم	81

82	ما جاء في أسماء النبي	أسماء النبي صلى الله عليه وسلم	89
		ما جاء في طلب العلم	87
83	ما جاء في فضل الصلاة في مسجد النبي	ما جاء في مسجد النبي (في كتاب الصلاة)	128
		ما يتقى من دعوة المظلوم	88
		ما جاء في الغيبة	74
		ما جاء في البيعة	70

Tablo 5: Kitâbü'l-Câmi'

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Muvatta 'ın en geniş bölümü olan “*Kitâbü'l-Câmi*” bölümü İbn Bükeyr nüshasında 83, Leysî nüshasında ise 89 bab başlığı içermektedir. Diğer kitap ve babların altına girmeyen hadislerin toplandığı bu bölüm iki nüshanın en fazla fark bulunan kitabıdır.

İbn Bükeyr nüshasında birleştirilmiş babların çokluğu dikkat çekmektedir. Leysî'deki 22 farklı bab başlığı İbn Bükeyr'de 9 bab olarak birleştirilmiştir. Leysî nüshasında ise yalnızca 1 bab başlığının İbn Bükeyr'de 2 farklı baba karşılık geldiği görülmektedir. Bunlara örnek olarak; Leysî'de “ما يؤمر به من التحفظ في الكلام” ve “ما جاء فيما يخاف من اللسان” “ما يحب ويكره من الكلام” şeklinde tek bir başlık ile ifade edilmiştir. İbn Bükeyr'deki “جامع ما جاء في الطعام والشراب” ve “ما جاء في الجار” başlıkları ise Leysî'de “جامع ما جاء في الطعام والشراب” başlığı ile tek bir bab olarak verilmiştir.

Bunlara ek olarak, İbn Bükeyr'de “في لبس الثياب المصبغة” babının altında yer alan hadislerin bir kısmı Leysî'de salât kitabı altında yer alan “العمل في القراءة” babında; “ما جاء في الوليمة” babında yer alan tüm hadisler nikah kitabının altındaki “بإتيان الدعوة” babında; “ما جاء في فضل الصلاة في مسجد النبي” babında yer alan hadislerin bir kısmı salât kitabının “ما جاء في مسجد النبي” babının altında bulunmaktadır. Leysî nüshasındaki “ما جاء في البيعة” babı altındaki hadisler ise İbn Bükeyr nüshasının “*Kitâbü'l-Cihâd*” bölümünün hemen altında bab başlığı olmadan doğrudan verilmiştir.

Bab başlıklarının sıralamasında diğer üç kitap bölümüne göre câmi' kitabında oldukça fazla ihtilaf bulunmaktadır. Örneğin; İbn Bükeyr'de 46. sıradaki hastanın eciri ile ilgili

bab Leysî'de 38. sırada; 15. sıradaki birbirini Allah için sevmekle ilgili bab Leysî'de 47. sıradadır.

İki nüshanın da bablarında kullanılan lafızlar ve tercih edilen kelimeler arasında farklılıklar, ziyade ve eksiklikler bulunmakla birlikte bu ihtilaflar anlam değişikliğine yol açmamaktadır. Mukayese edilen dört kitap bölümünün bab başlıkları arasında talâk ve hudûd kitaplarında oldukça az olan farklılık, salât kitabında artmış, câmi' kitabında ise en yüksek seviyeye çıkmıştır.

Sonuç olarak iki nüsha arasında bab başlıklarındaki yoğun benzerlik, babların genel olarak Mâlik tarafından belirlenmiş olduğu fikrini desteklemektedir. Diğer taraftan; babların sayıları, sıralanışları, birleştirilmiş veya bölünmüş bablar, fazla veya eksik olan bab başlıkları Mâlik'in bab başlığı belirleme hususunda katı bir tutum sergilemediği, Muvatta'ı rivayet ettiği süre boyunca farklı tasarruflarda bulunmuş olması, râvîlerin farklı derslerde farklı şekilde duymaları ve nakletmeleri, nüsha sahipleri ve sonraki müstensihlerin şahsî tasarrufları gibi sebepler ile açıklanabilir. Kitap başlıklarındaki ihtilaflarda bahsettiğimiz gibi burada da başlıklar arasındaki ihtilafların sebebinin nüshayı tahkik eden muhakkikten kaynaklanması da ihtimal dahilindedir.

2.3.3. Tekrar Eden Rivayetler

*Muvatta'*da bulunan bazı rivayetlerin eserin farklı kitap ve bab başlıkları altında tekrarlandığı görülmektedir. Aynı rivayetin farklı bölümlerde tekrar verilmesinin nedenleri arasında, rivayetin her iki başlık için de bir fikhî delil içeriyor olması¹³⁵; bir hükümden bahsetmiyor olsa da uzun bir hadis olup içerisinde farklı konulardan bahsetmesi ve bu konuların nüshada farklı başlıklar altında verilmiş olması sayılabilir. Rivayetin tekrarı, aynı sened ve aynı metin şeklinde olabileceği gibi aynı isnad ile verilmesine rağmen metnin belli kısımlarında tasarruf edilerek verilmesi şeklinde de olabilir. Bir de aynı metnin farklı bir sened ile gelmesi şeklinde metin tekrarları vardır ki bunlar mükerrer rivayet olsa da senedi farklı olduğu için birleştirme yapılmayıp ayrı bir rivayet olarak verilmiştir.

Mükerrer rivayetler, nüshalar arasındaki rivayet sayılarının farklı olmasının önemli bir sebebidir. Bazı nüsha sahipleri, bir rivayeti ilgili olan her başlık altında tekrar vermesine

¹³⁵Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 236.

karşın bir diğer nüsha sahibi rivayeti sadece ilk veya en ilgili gördüğü başlık altında zikretmekle yetinebilir. Tezin bu kısmında, incelenen 4 kitap bölümü içerisinde aynı sened ve metinle tekrarlanan rivayetler dikkate alınmış, farklı senedle ve aynı metin olarak tekrarlanan rivayetler dikkate alınmamıştır.

Bu bağlamda; İbn Bükeyr nüshasında bir rivayet¹³⁶, Leysî nüshasında ise bir rivayet¹³⁷ belirlenmiş ve bu rivayetlerin ikisinin de aynı kitap bölümü içerisinde tekrarlandığı tespit edilmiştir. Bu 4 bölümde yaptığımız inceleme kapsamlı bir sonuca ulaşmaya imkan vermese de mükerrer rivayetler hakkında bir fikir verecek niteliktedir. Mükerrer rivayetler arasındaki farkın sebebinin Mâlik mi, nüsha sahipleri mi yoksa sonraki müstensihler mi olduğuyla ilgili bir değerlendirme yapabilmek için iki nüshanın da tüm rivayetlerinin karşılaştırılmasını zorunlu kılmaktadır ki bu da tezimizin kapsamını aşmaktadır.

2.3.4. Nüshaların Tek Kaldığı (Teferrüd Ettiği) Hadisler

Mâlik'in kaleme aldığı ve rivayet etmeye başladığı dönemlerden itibaren *Muvatta'*, çok fazla ilgi gören bir eser olmuştur. Çok sayıda raviye aktarılmış olan bu eserin pek çok nüshası olmuş, bu nüshaların da yine az denilemeyecek kadarı günümüze ulaşabilmeyi başarmıştır. Böyle olmakla birlikte *Muvatta'*da yer alan bazı rivayetler, onun sadece bir nüshasında bulunmaktadır. Teferrüd edilen hadisler, nüshalar arasındaki önemli farklılık noktalarından biri olup, teferrüd edilen hadis miktarı ve nedenleri nüshanın sıhhat düzeyi ve nüsha sahibi râvîlerin eser üzerindeki etki ve tasarrufları açısından önem arz etmektedir.

Tüm *Muvatta'* nüshaları karşılaştırıldığında sadece o nüshada bulunan hadisler; İbn Bükeyr nüshasında 2'si merfû 1'i maktû olmak üzere toplamda 3 rivayet, Leysî nüshasında ise 3 merfû, 3 mevkuf ve 8 maktû olmak üzere toplamda 14 rivayettir.¹³⁸ Fakat çalışmamızın kapsamı sadece İbn Bükeyr ve Leysî nüshası olduğundan, belirlenen 4 bölümdeki teferrüd edilen rivayetler üzerinde durulacaktır. Bu rivayetlere merfû, mevkuf ve maktû rivayetler dahil edilmiş olup Mâlik'in kendisine ait değerlendirmeler dahil edilmemiştir.¹³⁹

¹³⁶ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), "Câmi'", 15 (No. 2834) ile 49 (No. 2947).

¹³⁷ Mâlik, (*Leysî*), "Câmi'", 32 (2690) ile 84 (No. 2847).

¹³⁸ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 238.

¹³⁹ İbn Bükeyr nüshasında olup Leysî nüshasında olmayan rivayetler dijital ortamdaki Leysî nüshası içerisinde kelime aratma yöntemi ile yapılmıştır. Fakat İbn Bükeyr nüshası yeni neşredilmiş olması

Sıyâm, talâk, hudûd ve câmi‘ kitapları altında yer alan rivayetler karşılaştırıldığında İbn Bukeyr nüshasının 17 merfû, 10 mevkuf ve 11 maktû olmak üzere toplam 38 rivayette, Leysî nüshasının ise 3 merfû, 1 mevkuf ve 6 maktû olmak üzere toplam 10 rivayette teferrüd ettiği tespit edilmiştir. Teferrüd eden rivayetlerin büyük kısmının Câmi‘ kitabında yoğunlaşmış olduğu görülmektedir.¹⁴⁰

2.3.5. Rivayet Metinlerindeki Farklılıklar

İbn Bukeyr ve Leysî nüshalarının seçilen bölümleri incelendiğinde, rivayetlerin metin kısımlarında anlamı etkileyen ve etkilemeyen olmak üzere iki çeşit farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Bu farklılıkların büyük bir kısmını anlamı etkilemeyen, yakın/eş anlamlı kelime veya kalıpların kullanımı gibi hadisin anlamında büyük değişiklikler oluşturmeyen farklılıklar oluşturmaktadır.

Çok küçük bir oran olmakla birlikte anlamı değiştiren farklılıklar çalışmamız açısından daha önemlidir. Bunlar; temelde muhtelif anlatım tarzı, eksik/fazla veya farklı kelime, eksik/fazla veya farklı cümle ve kısaltarak/taktî ederek aktarma gibi anlamı etkileyen farklılıklardır. Ufak farklılıklar ise rivayetin kendi dolaşım ağında oluşabilecek farklılıklar olup bazen müstensih hatasından bazen de râvînin aynı manaya geldiği için yerine başka bir kelime kullanmasından kaynaklanan fakat anlamı etkilemeyen farklılıklar olduğundan, bu farklılıkları zikretmenin çalışmaya ciddi bir katkı sağlamayacağı düşünüülerek incelemeler sırasında dikkate alınmamıştır.

Bu kabilden; İbn Bukeyr nüshasında her sened حدثنا مالك ile başlarken, Leysî nüshasında senedin bazen “حدثني يحيى عن مالك”¹⁴¹, bazen “حدثني زياد عن مالك”¹⁴², bazen “حدثني عن”¹⁴³ şeklinde başladığı farklılıklar ile metinlerde “آت”¹⁴⁴ yerine “داخل”¹⁴⁵, aynı manayı ifade etmek için kullanılan “افتدى”¹⁴⁶ yerine “فدى”¹⁴⁷, “إمرأتي”¹⁴⁸ yerine “أهلي”¹⁴⁹ gibi farklılıklar dikkate alınmamıştır.

sebebiyle dijital ortamda bir nüshası bulunmayıp sadece elimizdeki matbu nüshası üzerinden tarama yapılmaya çalışılmıştır. Bu tarama da ancak nüsha sonunda yer alan “etrâfû'l-ehâdisi'l-merfûa” fihristinin tamamı taranarak ilgili merfu rivayetleri bulmaya çalışma şeklinde olup; mevkuf, maktu rivayetler ve Mâlik’in değerlendirmeleri için yapılamamıştır.

¹⁴⁰ Konu ile ilgili tablo ekler bölümünde verilmiştir.

¹⁴¹ Mâlik, (Leysi), “İ'tikâf”, 1 (No. 870).

¹⁴² Mâlik, (Leysi), “İ'tikâf”, 6 (No. 890).

¹⁴³ Mâlik, (Leysi), “Sıyâm”, 1 (No. 782).

¹⁴⁴ Mâlik, (İbn Bukeyr), “Sıyâm”, 9 (No.792).

¹⁴⁵ Mâlik, (Leysi), “Sıyâm”, 8 (No. 813).

¹⁴⁶ Mâlik, (İbn Bukeyr), “Sıyâm”, 11 (No.802).

¹⁴⁷ Mâlik, (Leysi), “Sıyâm”, 19 (No. 852).

2.3.5.1. Rivayet Metninde Görülen Kelime ve Cümle Farklılıkları

İbn Bükeyr ve Leysî nüshalarının sıyâm, talâk, hudûd ve câmi‘ kitapları altında bulunan rivayetler karşılaştırıldığında iki nüsha arasındaki farklılıkların bir çoğu ilk dönem eserlerinde sıklıkla karşılaşılabilecek türdendir. 4 kitap bölümü altında yer alan tüm hadisler karşılaştırıldığı ve bu türden farklılıklar çokça bulunduğundan bu bölümde rivayet metninde bulunan ve anlamı etkileyebilecek türden birkaç örnek zikredilecek, kalan rivayetler ekler kısmında tablo halinde verilecektir.

İlk olarak ziyade/eksik veya farklı kelime ve kelime grupları şeklindeki karşılaştırmalar için aşağıda birkaç örnek verilmiştir. Karşılaştırma için metinler verilirken sol sütunda daima İbn Bükeyr metni, sağ sütunda Leysî metni verilmiştir.

- Hz. Ömer’in kinayeli boşama lafzı kullanan adamı yanına çağırıp ona niyetini sorduğu rivayet şu şekildedir;

İbn Bükeyr

حدثنا مَالِكٌ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّهُ كُتِبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، مِنَ الْعِرَاقِ: إِنَّ رَجُلًا قَالَ لَامْرَأَتِهِ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ. فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِلَى عَامِلِهِ: أَنْ مَرُهُ أَنْ يُوَافِينِي بِمَكَّةَ فِي الْمَوْسِمِ. فَبَيْنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ. إِذْ لَقِيَهِ الرَّجُلُ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا الَّذِي أَمَرْتَ أَنْ أُجْلِبَ عَلَيْكَ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: اخْلِفْ انْشُدْكَ بِرَبِّ هَذِهِ النَّبِيَّةِ، مَا أَرَدْتَ بِقَوْلِكَ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ؟ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: لَوْ اسْتَحْلَفْتَنِي فِي غَيْرِ هَذَا الْمَكَانِ مَا صَدَّقْتُكَ. أَرَدْتُ، بِذَلِكَ، الْفِرَاقَ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: هُوَ مَا أَرَدْتُ.¹⁵⁰

Leysî

حدثني يحيى عن مَالِكٍ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّهُ كُتِبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، مِنَ الْعِرَاقِ: إِنَّ رَجُلًا قَالَ لَامْرَأَتِهِ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ. فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِلَى عَامِلِهِ: أَنْ مَرُهُ أَنْ يُوَافِينِي بِمَكَّةَ فِي الْمَوْسِمِ. فَبَيْنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ. إِذْ لَقِيَهِ الرَّجُلُ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا الَّذِي أَمَرْتَ أَنْ أُجْلِبَ عَلَيْكَ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَسْأَلُكَ بِرَبِّ هَذِهِ النَّبِيَّةِ، مَا أَرَدْتَ بِقَوْلِكَ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ؟ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: لَوْ اسْتَحْلَفْتَنِي فِي غَيْرِ هَذَا الْمَكَانِ مَا صَدَّقْتُكَ. أَرَدْتُ، بِذَلِكَ، الْفِرَاقَ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: هُوَ مَا أَرَدْتُ.¹⁵¹

İbn Bükeyr’de yer alan “اخْلِفْ انْشُدْكَ” ile Leysî’de yer alan “أَسْأَلُكَ” ifadeleri birbirine yakın anlamları kastetmektedir. Buradaki ihtilafın sebebinin Mâlik olması daha muhtemeldir.

- Hırsızın elinin kesilmesiyle ilgili merfû olarak gelen rivayetler şu şekildedir;

¹⁴⁸ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Sıyâm”, 9 (No.795).

¹⁴⁹ Mâlik, (*Leysi*), “Sıyâm”, 9 (No. 816).

¹⁵⁰ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Talâk”, 2 (No. 1953).

¹⁵¹ Mâlik, (*Leysi*), “Talâk”, 2 (No. 1585).

حدثنا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطَعَ فِي مَجْنِ ثَمْنَهُ ثَلَاثَةَ دَرَاهِمٍ. 153
 حدثنا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطَعَ سَارِقًا فِي مَجْنِ ثَمْنَهُ ثَلَاثَةَ دَرَاهِمٍ. 152
قال ابن بُكَيْرٍ: المَجْنُّ: الشَّرْسُ.

İbn Bukeyr hadisin sonunda “el-mecinnü” kelimesinin ne anlama geldiğini açıklarken Leysî böyle bir şerh düşmemiştir. İbn Bukeyr’in ders esnasında Mâlik’ten duyarak veya daha sonradan kelimenin anlamını eklemiş olması muhtemeldir. Leysî’nin şerh düşmemesinin sebebi ise kelimenin anlamının açık olduğunu düşünmesi veya başka bir derste bu rivayeti dinlerken Mâlik’in böyle bir açıklama getirmemiş olması olabilir.

- Amellerin haftada iki gün arz edilmesiyle ilgili rivayet şu şekildedir;

حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحِ السَّمَانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: تُعْرَضُ أَعْمَالُ النَّاسِ كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ، وَيَوْمَ الْخَمِيسِ. فَيُعْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ. إِلَّا عَبْدًا كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحَنَاءُ. فَيَقَالُ: اتْرُكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَفِينَا. 155
 حدثنا مَالِكٌ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحِ السَّمَانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: تُعْرَضُ أَعْمَالُ النَّاسِ كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ، وَيَوْمَ الْخَمِيسِ. فَيُعْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ. إِلَّا عَبْدًا كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحَنَاءُ. فَيَقَالُ: اتْرُكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَفِينَا. 154
يَفِينَا.

İki metinde de amellerin haftada iki kere arz edildiği yazmasına rağmen İbn Bukeyr nüshasında pazartesi ve perşembe günü kaydı yer alırken Leysî nüshasında sadece perşembe kaydı bulunmaktadır. Buradaki hatanın Leysî’den kaynaklandığı ihtimali üzerinde daha çok duruyor olsak da sonraki bir müstensihden kaynaklı da olabilir.

İçerdikleri ziyade, eksik veya farklı cümle açısından incelenen rivayetler için aşağıda birkaç örnek verilmiştir.

- İftarı açmada acele edilmesiyle ilgili mürsel merfu olarak gelen rivayet iki nüshada da şu şekildedir;

حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْأَسْلَمِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْأَسْلَمِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ، وَلَمْ يُأَخِّرُوهُ تَأْخِيرَ أَهْلِ الْمَشْرِقِ». 156
 حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْأَسْلَمِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ». 157

152 Mâlik, (İbn Bukeyr), “Hudûd”, 6 (No. 2568).

153 Mâlik, (Leysî), “Hudûd”, 7 (No. 2406).

154 Mâlik, (İbn Bukeyr), “Câmi’”, 14 (No. 2829).

155 Mâlik, (Leysî), “Câmi’”, 14 (No. 2643).

156 Mâlik, (İbn Bukeyr), “Sıyâm”, 3 (No. 766).

157 Mâlik, (Leysî), “Sıyâm”, 7 (No. 790).

Leysî bir önceki hadiste aynı metni Ebû Hâzim b. Dînar rivayeti ile vermiştir. Leysî'nin metinleri karıştırarak iki farklı sened ile aynı metni vermiş olması muhtemeldir.¹⁵⁸

- Bir adamın karısını boşaması üzerinden üç hayız dönemi geçtikten sonraki durumunu anlatan mevkuf rivayet şu şekildedir;

حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ إِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ، فَدَخَلَتْ فِي الدَّمِ مِنَ الْخَيْضَةِ الثَّالِثَةِ. فَقَدْ بَرَّئْتُ مِنْهُ، وَبَرَّئْتُ مِنْهَا. وَلَا تَرِثُهُ وَلَا يَرِثُهَا. 159
قَالَ مَالِكٌ: وَهُوَ الْأَمْرُ عِنْدَنَا. 160

İbn Bukeyr'de sondaki *يَرِثُهَا وَلَا تَرِثُهُ وَلَا يَرِثُهَا* cümlesi Leysî'de bulunmamaktadır. Boşanan karı kocanın birbirlerine mirasçı olamayacaklarını ifade eden bu cümle bir hüküm bildirmektedir. Leysî'de yer almamasının sebebi farklı meclislerde bu rivayeti dinlemiş olmaları olabileceği gibi İbn Bukeyr'in Mâlik'in ders esnasında söylediğini hadis metni diye yazmış olması veya Leysî'nin bu cümleyi kaydetmeyi unutmuş olması gibi ihtimaller olabilir.

- Zina eden ve zinasını dört defa itiraf eden adamın cezası ile ilgili merfu olarak gelen rivayet şu şekildedir;

حدثني مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَجُلًا اعْتَرَفَ عَلَى نَفْسِهِ بِالزَّانَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَشَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ، فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُجِمَ. 161
قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِاعْتِرَافِهِ 162
قَالَ مَالِكٌ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ 163
بِاعْتِرَافِهِ عَلَى نَفْسِهِ. 164

İbn Bukeyr'de yer alan *وقد أحسن* cümlesi kişinin muhsan olduğunu belirtmektedir. İbn Abdilber bu rivayetin tüm *Muvatta'* nüshalarında Leysî'deki şekliyle yer aldığını belirtmektedir.¹⁶³ Kişinin muhsan olması ile ilgili kayıt Ebû Mus'ab rivayetinde de bulunmaktadır. Bu fazlalık Mâlik'ten kaynaklanacağı gibi İbn Bukeyr ve Ebû Mus'ab'ın ders esnasında Mâlik'in yorumunu nüshalarına eklemiş olmaları da muhtemeldir.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 246.

¹⁵⁹ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), “Talâk”, 20 (No. 2052).

¹⁶⁰ Mâlik, (*Leysî*), “Talâk”, 21 (No. 1688).

¹⁶¹ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), “Hudûd”, 1 (No. 2539).

¹⁶² Mâlik, (*Leysî*), “Hudûd”, 1 (No. 2377).

¹⁶³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 12/103.

¹⁶⁴ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 280.

- Cinler ve şeytanın yılan suretinde görünmesi ile ilgili maktû rivayet şu şekildedir;

حدثني مالك عن صفية مولى ابن أفلح، عن أبي السائب مولى هشام بن زهرة، أنه قال: دخلت على أبي سعيد الخدري فوجدته يصلي. فجلست أنتظره حتى صلى صلاته. فسمعت تحريكاً تحت سرير في بيته. فإذا فممت لأقتلها. فأشار إلي أبو سعيد أن اجلس. فلما انصرفت أشار إلى بيت في الدار. قال: أترى هذا البيت؟ فقلت: نعم. فقال: إنه قد كان فيه فتى حديث عهد بعرس. فخرج مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الخندق. فبينما هو به إذ أتاه الفتى يستأذنه. فقال: يا رسول الله ائذن لي أحدث بأهلي عهداً. فأذن له رسول الله صلى الله عليه وسلم. وقال: «خذ عليك سلاحك. فأني أخشى عليك بني فريضة». فأتلف الفتى إلى أهله. فوجد امرأته قائمة بين البابين. فأهوى إليها بالرُمح ليطعنها. وأدركته غيره. فقالت: لا تعجل حتى تدخل وتنتظر ما في بيتك. فدخل فإذا هو بحية منطوية على فراشه. فركز فيها رُمحه. ثم خرج بها فنصبه في الدار. فاضطربت الحية في رأس الرُمح. وخر الفتى ميتاً. فما يدرى أيهما كان أسرع موتاً. الفتى أم الحية؟ فذكرنا ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: «إن بالمدينة جنأ قد أسلموا. فإذا رأيتم منهم شيئاً فاذنوه ثلاثة أيام. فإن بدا لكم بعد ذلك فاقتلوه. فإنما هو شيطان».¹⁶⁶

حدثنا مالك عن صفية مولى ابن أفلح، عن أبي السائب مولى هشام بن زهرة، أنه قال: دخلت على أبي سعيد الخدري في بيته. فوجدته يصلي. فجلست أنتظره حتى صلى صلاته. فسمعت تحريكاً تحت سرير في بيته. فإذا فممت لأقتلها. فأشار إلي أبو سعيد أن اجلس. فلما انصرفت أشار إلى بيت في الدار. قال: أترى هذا البيت؟ فقلت: نعم. فقال: إنه قد كان فيه فتى حديث عهد بعرس. فخرج مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الخندق. قال: فكان ذلك الفتى يستأذنه، بأنصاف النهار، ليطلع أهله، فاستأذن النبي صلى الله عليه وسلم. وقال له: «خذ عليك سلاحك. فأني أخشى عليك بني فريضة». فأخذ الرجل سلاحه، ثم ذهب فإذا امرأته قائمة بين البابين. فأهوى إليها بالرُمح ليطعنها به، وأصابته غيره. فقالت: اكفف عليك رُمحك حتى ترى ما في بيتك. فدخل فإذا هو بحية منطوية على فراشه. فركز فيها رُمحه فانتظمها فيه، ثم خرج بها فنصبه في الدار. فاضطربت الحية في رأس الرُمح. وخر الفتى صريعاً. فما يدرى أيهما كان أسرع موتاً. الفتى أم الحية؟ فذكرنا ذلك له، وقلنا: يا رسول الله ادع الله أن يحييه، فقال: استغفروا لصاحبكم. فقلنا: يا رسول الله ادع الله أن يحييه، فقال: استغفروا لصاحبكم. فقلنا: يا رسول الله ادع الله أن يحييه، فقال: استغفروا لصاحبكم. ثم قال: «إن بالمدينة جنأ قد أسلموا. فإذا رأيتم منهم شيئاً فاذنوه ثلاثة أيام. فإن بدا لكم بعد ذلك فاقتلوه. فإنما هو شيطان».¹⁶⁵

İbn Bukeyr nüshasındaki rivayette çok daha fazla ziyade olduğu hemen fark edilmektedir. Ziyade cümleler anlam üzerinde bir farklılığa sebebiyet vermezken, iki metinde de aynı olan cümlelerin yer yer sıralamasının değiştiği görülmektedir. Bu iki hadis Mâlik'in mana ile rivayetine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ziyadelerin sebebi muhtemelen Mâlik kaynaklıdır.

¹⁶⁵ Mâlik, (İbn Bukeyr), "Câmi", 66 (No. 2996).

¹⁶⁶ Mâlik, (Leyl), "Câmi", 63 (No. 2798).

Nüshalar arasında kelime veya cümleden daha fazla farklılığın olduğu durumlar “metin farklılığı” şeklinde ele alınmış ve aşağıda bununla ilgili birkaç örnek verilmiştir.

- Kefaret orucunun ara vermeden tutulacağına dair Humeyd b. Kays’tan (ö. 130/747-748) gelen mevkuf rivayet şu şekildedir;

حدثني عن مالك، عن حميد بن قيس؛ أنه أخبره، حدثنا مالك، عن حميد بن قيس؛ أنه قال: كنت أطوف مع قال: كنت مع مجاهد وهو يطوف بالبیت. فجاءه إنسان فسأله عن صيام الكفارة أيتابع؟ قال إنسان فسأله عن صيام أيام الكفارة أمتتابع، أو حميد: فقلت: لا، فضرب مجاهد في صدري ثم قال: إنها في يقطعها؟ قال حميد: فقلت له: نعم، يقطعها إن شاء. قراءة أبي: متتابعات.¹⁶⁷ قال مجاهد: لا يقطعها، فإنها في قراءة أبي بن كعب: ثلاثة أيام متتابعات.¹⁶⁸

İki rivayet karşılaştırıldığında Leysî’de bulunan rivayetin daha eksiksiz, İbn Bükeyr’deki rivayetin ise aralarda düşmeler olan bir rivayet olduğu hissiyatı oluşmaktadır. Humeyd b. Kays’ın soruya verdiği cevaplara bakarak da bunu anlayabiliriz. İbn Bükeyr’deki rivayette ara vermeden mi tutulur sorusuna hayır cevabı verilmekle birlikte, daha sonra ise Übey b. Kâ’b kıraatinde مُتَتَابِعَاتٍ şeklinde geçtiği cevabı ile ara vermeden tutulması gerektiği anlaşılmaktadır. Leysî’deki rivayette ise olayın başı sonu daha belli, sorulan soru ile verilen cevap daha tutarlı ve anlaşıldır. Bu farklılığın İbn Bükeyr’den kaynaklanıyor olması yüksek ihtimaldir.

- Hamileyken kocası vefat eden kadının iddet süresi ile ilgili merfû rivayet şu şekildedir;

حدثني عن مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه، حدثنا مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن المسور بن مخرمة؛ أنه أخبره: أن سبيعة الأسلمية، نفست، بعد وفاة زوجها بلال. فجاءت رسول الله صلى الله عليه وسلم، رسول الله صلى الله عليه وسلم: «قد حلت؛ فاستأذنته أن تنكح، فأذن لها، فنكحت.¹⁶⁹ فأنجي من شئت».¹⁷⁰

Kalın olarak yazılan kısımlarda rivayetin son kısmının iki nüshada farklı formlarda geldiği görülmektedir. Bu rivayetin Buhârî’de Yahyâ b. Kazea vasıtasıyla Mâlik’ten aynı isnad ve aynı metinle İbn Bükeyr nüshasında geçtiği gibidir.¹⁷¹ Leysî’deki farklı cümlelerin aslında aynı olayla ilgili olan ve Ümmü Seleme’den gelen başka bir rivayetin

¹⁶⁷ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Sıyâm”, 10 (No. 796).

¹⁶⁸ Mâlik, (*Leysî*), “Sıyâm”, 17 (No. 844).

¹⁶⁹ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Talâk”, 29 (No. 2090).

¹⁷⁰ Mâlik, (*Leysî*), “Talâk”, 30 (No. 1727).

¹⁷¹ Buhârî, “Talâk”, 38 (No. 5312).

içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Sonuç itibariyle Leysî'nin, Sübey'a el-Eslemî hakkındaki bu rivayetin, Misver b. Mahrame tariki ile gelen metnine Ümmü Seleme'den nakledilen lafızları idrac ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷²

- Mesih ve Deccal'den bahseden merfû rivayet şu şekildedir;

حدثني عن مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أَرَانِي اللَّيْلَةَ عِنْدَ الْكَعْبَةِ. فَرَأَيْتُ رَجُلًا أَدَمَ. كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَأِىَ مِنْ أَدَمِ الرَّجَالِ. لَهُ لِمَّةٌ كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَأِىَ مِنَ اللَّيْمِ. قَدْ رَجَلَهَا فَهِيَ تَقْطُرُ مَاءً. مُتَّكِئًا عَلَى رَجْلَيْنِ، أَوْ عَوَاتِقِ رَجْلَيْنِ. يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ. فَسَأَلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقِيلَ: هَذَا الْمَسِيحُ الدَّجَالُ».¹⁷³

مَرِيَمَ. ثُمَّ إِذَا أَنَا بِرَجُلٍ جَعْدٍ قَطَطٍ. أَعْوَرَ الْعَيْنِ الْيُمْنَى. كَأَنَّهَا عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ. فَسَأَلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقِيلَ: هَذَا الْمَسِيحُ الدَّجَالُ».¹⁷⁴

İbn Bükeyr nüshasında yer alan rivayette yalnızca Deccal'in özellikleri bildirilirken Leysî nüshasında Hz. İsa'nın özellikleri de anlatılmaktadır. Eksik olan kısmın uzun oluşu, bu eksikliğin Mâlik'in ders esnasında yaptığı taktîlerden biri olma ihtimalini düşündürmektedir. Bunun yanında nüsha sahibi râvînin ders esnasında eksik kayda geçirmiş olması da diğer bir ihtimaldir.

2.3.5.2. Mâlik'e Ait Değerlendirmelerde Ziyade, Eksiklik veya Farklılıklar

Mâlik'in *Muvatta*'ı amel-i ehl-i Medine temelinde kaleme aldığını önceki bölümlerde zikretmiştik. Eserde hadisleri rivayet ettikten sonra neredeyse her hadisin veya konuyla ilgili hadislerin hemen ardından kendi görüşünü zikrettiği görülmektedir. Mâlik'in kendisine ait görüşlerini zikrettiği kısımları tezimiz boyunca "Mâlik'in değerlendirmeleri" olarak isimlendirdik. Mâlik b. Enes rivayetlerden sonra kendi görüşünü veya fikhî yaklaşımını gösteren ifadeler kullanır. Bu görüşlerini bazen birkaç kelimelik net cümlelerle, bazen ayetlerden delil getirerek, bazen hocalarından veya ilim çevresinden gördüklerini aktararak dile getirir. Öğrencileri ders esnasında Mâlik'in kavillerini yazıya geçirmede farklılaşmışlardır. Bu durum nüshalar arasında en fazla farkın Mâlik'in değerlendirmeleri arasında olması ile anlaşılmaktadır. Ders esnasında

¹⁷² Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 279.

¹⁷³ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), "Câmi", 27 (No. 2868).

¹⁷⁴ Mâlik, (*Leysî*), "Câmi", 24 (No. 2666).

bazı öğrencileri Mâlik'ten duyduklarını aynı şekilde yazıya geçirirken bazı öğrencileri önemli olan noktaları not almış olmaları ki, Mâlik'in değerlendirme cümleleri aynı şeyi söylediği halde aynı hadisten sonra bazen kısa bazen daha uzun ama netice itibariyle aynı sonucu veren cümleler olmasından bu durum anlaşılabilir.

Mâlik'in görüşlerini aktarırken kullandığı amele delalet eden lafızlar, bu lafızların hangi anlamlara geldiği, hangi hükmü belirttiği, neyi kastettiği vb. gibi durumların tespiti tezimizin kapsamı dışında kalmaktadır.¹⁷⁵ Bu bölüm altında Mâlik'in görüşünü belirtirken kullandığı tabirin ne kastettiği, ne anlama geldiği, kimleri kapsadığından ziyade İbn Bükeyr ve Leysî nüshalarının sıyâm, talâk, hudûd ve câmi' kitap bölümlerinde yer alan Mâlik'in değerlendirmeleri arasındaki metinsel farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır. Karşılaştırma yapılan Mâlik'in görüşlerinin sayısı fazla olduğundan burada birkaç örnek üzerinden genel durum gösterilecektir.

- Seferî iken evine dönen kişinin o günkü orucu hakkındaki Mâlik'in görüşü şu şekildedir;

قَالَ يَحْيَى، قَالَ مَالِكٌ: مَنْ كَانَ فِي سَفَرٍ، فَعَلِمَ أَنَّهُ آتٍ أَهْلُهُ مِنْ أَوَّلِ دَاخِلٍ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ أَوَّلِ يَوْمِهِ، وَطَلَعَ لَهُ الْفَجْرُ قَبْلَ يَوْمِهِ، فَلْيُصْبِحْ وَهُوَ صَائِمٌ، وَمَنْ كَانَ فِي أَهْلِهِ فَطَلَعَ لَهُ الْفَجْرُ، وَهُوَ بِأَرْضِهِ قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَ، فَلْيَصُمْ ذَلِكَ الْيَوْمِ.¹⁷⁶ 177 أَنْ يَدْخُلَ. دَخَلَ وَهُوَ صَائِمٌ.

İbn Bükeyr'deki metnin baş kısmı ile Leysî'deki metin, seferî olan kişinin günün ilk kısmında evine dönmüş olaksa o gün orucunu tutması gerektiğini anlatmaktadır. İbn Bükeyr'deki metnin son kısmı ziyadedir ve o gün sefere çıkacak kişinin fecr doğduktan sonra sefere çıkacaksa bile orucunu tutması gerektiğini anlatmaktadır. Buradaki fazla olan hüküm ders esnasında Mâlik'in eksik ya da fazla anlatmasına bağlı olabileceği gibi, bu hükmü nüshasına kaydetmemiş olma ihtimali sebebiyle Leysî'den de kaynaklanıyor olabilir.

- Kefaret orucunun birbiri ardınca tutulmasını anlatan hadisten sonra gelen Mâlik'in değerlendirmesi şu şekildedir;

قَالَ مَالِكٌ: وَأَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يَكُونَ مَا سَمَى اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ قَالَ مَالِكٌ: كُلُّ شَيْءٍ فِي الْقُرْآنِ مِنْ صِيَامٍ فَإِنَّهُ يُصَامُ مُتَتَابِعاً.¹⁷⁸ 179 يُصَامُ مُتَتَابِعاً.

¹⁷⁵ Mâlik'in görüşlerini aktarırken kullandığı ifadelerin ne anlama geldiği, hangi ifadeyi ne için kullandığı ve neyi kastettiğiyle alakalı detaylı ve kapsamlı çalışma için bk.; Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Amel Telakkisi*, 165-188.

¹⁷⁶ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), "Sıyâm", 9 (No. 792).

¹⁷⁷ Mâlik, (*Leysî*), "Sıyâm", 8 (No. 813).

İbn Bükeyr'de amele delalet eden bir lafız bulunmazken Leysî'de **أَحَبُّ إِلَيَّ** lafzının bulunduğu görülmektedir.

- Cuma namazı kılınan mescidde itikâfa girilip girilmemesiyle ilgili Mâlik'in görüşü iki nüshada da çok benzer lafızlarla şu şekilde gelmektedir;

قَالَ مَالِكٌ: الْأَمْرُ عِنْدَنَا، الَّذِي لَا اخْتِلَافَ فِيهِ: أَنَّهُ لَا قَالَ مَالِكٌ: الْأَمْرُ الْمُجْتَمِعُ عَلَيْهِ، الَّذِي سَمِعَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ: يُكْرَهُ الْإِعْتِكَافُ فِي كُلِّ مَسْجِدٍ يُجْمَعُ فِيهِ. وَلَا أَرَاهُ أَنَّهُ لَا يُكْرَهُ الْإِعْتِكَافُ فِي كُلِّ مَسْجِدٍ يُجْمَعُ فِيهِ الْجُمُعَةِ. وَلَا كُرْهَ الْإِعْتِكَافِ فِي الْمَسَاجِدِ الَّتِي لَا يُجْمَعُ فِيهَا، إِلَّا أَرَاهُ كُرْهَ الْإِعْتِكَافِ فِي الْمَسَاجِدِ الَّتِي لَا يُجْمَعُ فِيهَا الْجُمُعَةِ، كَرَاهِيَةً أَنْ يَخْرُجَ الْمُعْتَكِفُ مِنْ مَسْجِدِهِ الَّذِي اعْتَكَفَ فِيهِ، إِلَّا كَرَاهِيَةً أَنْ يَخْرُجَ الْمُعْتَكِفُ مِنْ مَسْجِدِهِ الَّذِي اعْتَكَفَ فِيهِ، إِلَى الْجُمُعَةِ أَوْ يَدْعُهَا.¹⁸⁰ إِلَى الْجُمُعَةِ أَوْ يَدْعُهَا.¹⁸¹

İki metinde de amele delalet eden lafızların birbirinden tamamen farklı olduğu görülmektedir. Fakat Mâlik'in lafızları dışında metinler neredeyse hiçbir fark olmaksızın aktarıldığı için Mâlik'in değerlendirmelerinde tercih edilen lafızların birbiri yerine mi kullanıldığı yoksa her bir ifadenin özenle seçilmiş ve kelimeler değişikçe delâletleri de değişiyor mu sorusunun cevabı bugünkü bilgiler ışığında tam olarak verilememektedir.¹⁸²

İbn Bükeyr nüshasında kullanılan “el-emrû'l-müctema' aleyh” tabiri ile fıkıh ve ilim ehlinin ihtilaf olmaksızın görüş birliğini ya da Mâlik'in kendilerine tabi olduğu kimselerin görüş birliğini ifade ettiği söylenmektedir.¹⁸³ Leysî nüshasındaki “el-emru indenâ” tabirindeki “indenâ: bize göre” kısmında kastedilenin kimler olduğu net olarak bilinmese de Mâlik'in bu lafzı kullandığı yerlerde farklı görüşler arasında kendi tercih ettiği görüşü aktardığı belirtilmektedir.¹⁸⁴

Diğer yandan İslam fıkında amel-i ehl-i Medine'yi çalışan Mûsâ İsmâil ise bu iki tabirin eş anlamlı olduğunu, bu lafızların talebeleri tarafından birbirleri yerine kullanılarak aktarıldığını söylemektedir.¹⁸⁵ Konu özelinde yapılan klasik ve modern çalışmalarda da lafızların kastettikleri mana net bir şekilde belirlenebilmiş değildir.

¹⁷⁸ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Sıyâm”, 10 (No. 797).

¹⁷⁹ Mâlik, (*Leysî*), “Sıyâm”, 17 (No. 845).

¹⁸⁰ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Sıyâm”, 24 (No. 863).

¹⁸¹ Mâlik, (*Leysî*), “İ'tikâf”, 1 (No. 871).

¹⁸² Halit Özkan, “Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (2011), 13.

¹⁸³ Özkan, “Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları”, 183.

¹⁸⁴ Özkan, “Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları”, 179.

¹⁸⁵ Mûsâ İsmâil, *Amelü ehli'l-Medîne ve Eseruhû fî'l-Fıkhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004), 233., Özkan, “Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları”, 14-16.

- Liân sonucunda nesebi reddedilen çocuğun mirasının anneden ve anne tarafı kardeşlerden olduğunu bildiren hadisten sonra gelen Mâlik'in görüşü şu şekildedir;

حَدَّثَنَا مَالِكٌ: وَبَلَّغَنِي عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، مِثْلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ: وَبَلَّغَهُ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، مِثْلُ ذَلِكَ. قَالَ مَالِكٌ: وَذَلِكَ الْأَمْرُ الْمَجْتَمِعُ عَلَيْهِ عِنْدَنَا الَّذِي لَا اخْتِلَافَ فِيهِ وَالَّذِي أَدْرَكْتُ رَأْيَ أَهْلِ الْعِلْمِ، بِبَلَدِنَا.¹⁸⁷ لا اختلاف فيه والذي أدركت رأي أهل العلم، ببَلَدِنَا.¹⁸⁶

İki nüshadaki metinde de ortak olarak amele delalet eden أَهْلِ الْعِلْمِ ifadeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte İbn Bükeyr'de “kendisinde ihtilafın bulunmadığı, icmâ edilen görüş budur” ifadeleri fazladır. Bu farklılığın sebebi nüsha sahibi râvî olması muhtemeldir. Fakat burada şöyle bir soru akıllara gelmektedir; بِبَلَدِنَا أَدْرَكْتُ رَأْيَ أَهْلِ الْعِلْمِ، وَذَلِكَ الْأَمْرُ الْمَجْتَمِعُ عَلَيْهِ عِنْدَنَا الَّذِي لَا اخْتِلَافَ فِيهِ ifadesi hali hazırda zaten لا اختلاف فيه aynı anlama geliyor da bu sebeple mi bir nüshada varken diğer nüshada yok? Yoksa Mâlik b. Enes daha sonradan konu hakkındaki görüşünde değişikliğe gittiği için mi bu şekilde bir farklılık ortaya çıkmış oldu? Bunların kesin bir cevabı olmamakla birlikte Mâlik'in kullandığı lafızlarda kastettiği kişilerin, grupların kim olduğu net olarak bilinmemektedir.

- Karısının nafakasını temin edemeyen adam ile karısının ayrılması hakkındaki Mâlik'in değerlendirmesi şu şekildedir;

حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ بَلَّغَهُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، كَانَ حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ بَلَّغَهُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، كَانَ يَقُولُ: إِذَا لَمْ يَجِدِ الرَّجُلُ مَا يُنْفِقُ عَلَى امْرَأَتِهِ، فُزِّقَ بَيْنَهُمَا. يَقُولُ: إِذَا لَمْ يَجِدِ الرَّجُلُ مَا يُنْفِقُ عَلَى امْرَأَتِهِ، فُزِّقَ بَيْنَهُمَا.

قَالَ مَالِكٌ: وَ عَلَى ذَلِكَ، أَدْرَكْتُ أَهْلَ الْعِلْمِ، بِبَلَدِنَا، وَ عَلَى ذَلِكَ رَأْيِي.¹⁸⁸ قَالَ مَالِكٌ: وَ عَلَى ذَلِكَ، أَدْرَكْتُ أَهْلَ الْعِلْمِ، بِبَلَدِنَا.¹⁸⁹

İlim ehlinin görüşünün bu olduğunu söyledikten sonra İbn Bükeyr nüshasında ziyade olarak ذلك رأيي ifadeleri yer almaktadır. *Muvatta*'da az sayıda yerde geçen bu tabirin icmâdan daha zayıf bir ortak kanaat belirten bir ifade olduğunu söylemek mümkündür.¹⁹⁰

- Hırsızlık yapan kişinin çaldığı malın sahibine geri iade edilmesi ve had uygulanması ile ilgili rivayet şu şekildedir;

¹⁸⁶ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Talâk”, 13 (No. 2020).

¹⁸⁷ Mâlik, (*Laysî*), “Talâk”, 14 (No. 1656).

¹⁸⁸ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Talâk”, 28 (No. 2087).

¹⁸⁹ Mâlik, (*Laysî*), “Talâk”, 29 (No. 1724).

¹⁹⁰ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 317.

قَالَ مَالِكٌ، فِي الَّذِي يَسْرِقُ مَا يَجِبُ عَلَيْهِ فِيهِ الْقَطْعُ. ثُمَّ يُوْجَدُ مَعَهُ مَا سَرَقَ فَيُرَدُّ إِلَى صَاحِبِهِ: إِنَّهُ يَقْطَعُ يَدَهُ. فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: كَيْفَ تُقْطَعُ يَدُهُ وَقَدْ أَخَذَ الْمَتَاعَ مِنْهُ مِنْهُ وَدَفَعَ إِلَى صَاحِبِهِ؟ فَإِنَّمَا هُوَ بِمَنْزِلَةِ الشَّارِبِ تَوَجَّدَ مِنْهُ رِيحُ الشَّرَابِ الْمُسْكِرِ وَلَيْسَ بِهِ سُكْرٌ. فَيُجْلَدُ الْحَدَّ. قَالَ: وَإِنَّمَا يُجْلَدُ الْحَدُّ فِي الْمُسْكِرِ وَلَيْسَ بِهِ سُكْرٌ فَيُجْلَدُ الْحَدُّ، قَالَ: وَإِنَّمَا يُجْلَدُ الْحَدُّ فِي الْمُسْكِرِ إِذَا شَرِبَهُ وَإِنْ لَمْ يُسْكِرْهُ. وَذَلِكَ أَنَّهُ إِنَّمَا شَرِبَهُ لِيُسْكِرَهُ. فَكَذَلِكَ تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي السَّرَقَةِ الَّتِي أُخِذَتْ مِنْهُ. وَلَمْ يَنْتَفِعْ بِهَا. وَرَجَعَتْ إِلَى صَاحِبِهَا. وَإِنَّمَا سَرَقَهَا حِينَ سَرَقَهَا لِيَذْهَبَ بِهَا.¹⁹²

قال مالك: فإن قال قائل: كيف تُقْطَعُ يَدُهُ وَقَدْ أَخَذَ الْمَتَاعَ مِنْهُ قِيَمَةَ الْمَتَاعِ، فهو إذا وَجَدَ الْمَتَاعَ الَّذِي سَرَقَ بِعَيْنِهِ، أَخَذَ رَبُّ الْمَتَاعِ مَتَاعَهُ، وَقُطِعَتْ يَدُ السَّارِقِ. وَمِمَّا يَبِينُ ذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا لَمْ يُوْجَدْ لَهُ مَالٌ يَوْمَ يُؤْخَذُ لَمْ يُكْتَبْ ذَلِكَ دَيْنًا عَلَيْهِ، يُتْبَعُ بِهِ، لِأَنَّ الْعَبْدَ يَسْرِقُ السَّرَقَةَ فَيَسْتَهْلِكُهَا أَنَّهُ تُقْطَعُ يَدُهُ، وَلَا يُتْبَعُ بِهَا، وَلَوْ كَانَ ذَلِكَ يَكُونُ دَيْنًا عَلَى الْخَرِّ يُتْبَعُ بِهِ إِذَا لَمْ يُوْجَدْ لَهُ مَالٌ، كَانَ ذَلِكَ يَلْزَمُ الْعَبْدَ فِي رَقَبَتِهِ بَعْدَ أَنْ تُقْطَعُ يَدُهُ إِذَا اسْتَهْلَكَ سَرَقَتَهُ.¹⁹¹

Leysî’de hırsızlık yapan kişi malı sahibine iade etse de elinin kesileceği, bunun içki içip sarhoş olmayan kişiye had uygulanması gibi olduğu anlatılmaktadır. İbn Bukeyr’de ise hırsızlık yapan kişinin çaldığı malı tükettiği ve sahibine iade edemediği durumda da yine elinin kesileceği fakat malın tazmin edilip edilemeyeceği tartışılmaktadır. İki nüshada farklı lafızlar kullanılarak aynı konu farklı şekillerde gerekçelendirilmiştir. İki değerlendirmede de Mâlik’in aynı konudan bahsetmesine rağmen tamamen farklı lafızlar ile aktarılması, aslında Mâlik’in değerlendirmelerinin çoğunlukla nüshalarda yazılı olmadığı, Mâlik’in bu görüşleri ders esnasında açıkladığına işaret olarak yorumlanabilir.

- İki müslümanın üç günden fazla birbirine küs kalmasının helal olmadığına nakledildiği rivayet sonrasında İbn Bukeyr’de bulunmayıp Leysî nüshasında bulunan Mâlik’in görüşü şu şekildedir;

¹⁹¹ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), “Hudûd”, 9 (No. 2593).

¹⁹² Mâlik, (*Leysî*), “Hudûd”, 10 (No. 2422).

حدثني عن مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ
مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا،
تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَدَابَرُوا. وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا. وَلَا يَجُلُ لِمُسْلِمٍ أَنْ
اللَّهُ إِخْوَانًا. وَلَا يَجُلُ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُهَاجِرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ».¹⁹³

قَالَ مَالِكٌ: لَا أَحْسِبُ التَّدَابُرَ إِلَّا الْإِعْرَاضَ عَنْ أَخِيكَ
الْمُسْلِمِ. فَتُدْبِرُ عَنْهُ بِوَجْهِكَ.¹⁹⁴

Leysî nüshasındaki rivayet sonrasındaki Mâlik'in görüşünün İbn Bükeyr nüshasında yer almadığı görülmektedir. Bu fazladan verilmiş olan ifadede Mâlik, yüz çevirmenin gerçek anlamda küs olunan Müslüman kardeşini görünce yüzünü başka yöne çevirmek manasında olduğunu belirtmiş ve bu görüşünde amele delalet eden herhangi bir lafız bulunmayıp, ders esnasında Mâlik b. Enes'in rivayeti anlatırken yaptığı açıklama büyük ihtimalle Leysî tarafından not edilmiş olması sebebiyle fazla olarak bulunmaktadır.

- Erkeğin altın takı takması ile ilgili Mâlik'in değerlendirmesi şu şekildedir;

قَالَ يَحْيَى: سَمِعْتُ مَالِكًا يَقُولُ: وَأَنَا أَكْرَهُ أَنْ يُلْبَسَ الْعُلَمَانُ شَيْئًا مِنَ الذَّهَبِ.¹⁹⁵
شَيْئًا مِنَ الذَّهَبِ لِأَنَّهُ بَلَّغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ تَخْتُمِ الذَّهَبِ فَأَنَا أَكْرَهُهُ لِلرِّجَالِ، لِلْكَبِيرِ
مِنْهُمْ وَالصَّغِيرِ.¹⁹⁶

İki nüshadaki rivayette de Mâlik'in görüşü aynı olsa da Leysî nüshasında Mâlik'in görüşüne bir hadis ile delil getirdiği görülmektedir. Buradaki farklılığın Leysî'den kaynaklanıyor olması muhtemeldir, hatta o ders esnasında Mâlik'in açıklama mahiyetinde söylediği kısımları da nüshasına not etmiş olabilir.

Verilen örneklerde de görüldüğü üzere; Mâlik'in görüşlerini, tercihlerini, fikhî tutumunu ifade eden değerlendirmelerinin nüshadan nüshaya değişebildiği gözlemlenmektedir. Mâlik'in değerlendirmelerinde bazen amele delalet eden lafızların farklı formlarının kullanıldığı, bazen amel lafızlarının aynı olmasına rağmen bir nüshada konuyla alakalı daha fazla açıklamanın yer aldığı, bazen amel lafzı bulunmasa da Mâlik'in yaptığı açıklama ve yorumları bir râvînin daha fazla not etmiş olduğu, bazen de aynı anlamlara

¹⁹³ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Câmi’”, 14 (No. 2825).

¹⁹⁴ Mâlik, (*Leysî*), “Câmi’”, 13 (No. 2639).

¹⁹⁵ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), “Câmi’”, 21 (No. 2851).

¹⁹⁶ Mâlik, (*Leysî*), “Câmi’”, 16 (No. 2648).

gelse bile büyük ihtimalle nüsha sahibi râvî kaynaklı farklı metin şeklinde konunun aktarılmış olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak; Mâlik'in görüşlerini zikrettiği ifadelerin hüküm olarak aynı şeyi belirttiği, kullandığı lafızlar itibariyle ise o görüşü kabul eden kişi veya kişilerin kim olduğu, hangi grubu temsil ettiği, ne oranda tercih edilen bir görüş olduğu net değildir. Konumuz itibariyle bu lafızların ne anlama geldiği değil, iki nüsha arasında karşılaştırılan rivayetlerin ne derece birbirinden farklılaştığı, ziyade, eksik veya farklı metin içerdiği ve bu farklılıkların hükmü ve anlamı değiştirip değiştirmediği tahlil edilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırılan metinler ve burada zikredilen örnekler ışığında, Mâlik'in zikredilen görüşlerinin aynı manayı taşıdıkları ve hüküm olarak değişmedikleri tespit edilmiştir. Lafız olarak fazla ve farklı olan kısımların sebebi ise Malik'in açıklamaları ve nüsha sahiplerinin bunları yazma istekleri ve tarzlarıdır.

2.3.6. Senedlerdeki Ziyade, Eksiklik ve Farklılıklar

Mâlik b. Enes kendisinden rivayet aldığı râvîlerin güvenilirliğine çok dikkat etmesi ve bu konudaki özeni ile bilinmektedir. Mâlik'e bir râvînin kitabında neden yer almadığı sorulduğunda, “Eğer sika olsaydı onu zaten kitaplarımda görürdün.”¹⁹⁷ cevabını vererek râvî güvenilirliğinin kendisi için mutlak bir şart olduğunu belirtmektedir. Süfyân b. ‘Uyeyne’den nakledildiğine göre Mâlik, yalnızca sahih hadis rivayet eden sika râvîlerden nakilde bulunmuştur.¹⁹⁸

Mâlik'e göre bir rivayetin güvenilirliği senedinin muttasıl olmasından ziyade râvîsinin sika olmasına bağlıdır.¹⁹⁹ Yazıldığı dönem itibari ile *Muvatta'*, henüz hadis usulünün yeni oluşmaya başladığı, kavramların netleşmediği bir zamanda telif edilmiş bir eserdir. Amel-i ehl-i Medine temeli üzerine inşa edilmiş olan eserde Mâlik'in çokça sahabî sözü nakletmesi; hem hocası İbn Şihab'ın sahabî sözlerine hadis olarak yaklaşımını benimsemesinden etkilendiğini²⁰⁰ hem de merfû, mevkuf ve maktû hadisleri aynı görüp nakletmesi mevkuf ve maktû rivayetlerin de huccet olarak kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir.²⁰¹

¹⁹⁷ İbn Abdilber, *et-Temhid*, 1986, 1/68.

¹⁹⁸ İbn Abdilber, *et-Temhid*, 1986, 1/74.

¹⁹⁹ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 318.

²⁰⁰ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 318.

²⁰¹ Salih Şengezer, *Hadisleri Tedvin ve Tasnif Düşüncesinin Tarihsel Seyri* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 54.

Süyuti'den rivayetle, İbn Hazm *Merâtibü'd-Diyâne* adlı eserinde *Muvatta*'da 500 kadar müsned, 300 kadar mürsel rivayetin bulunduğunu aktarmaktadır.²⁰² Burada geçen mürsel terimi tüm inkıta çeşitlerini kapsamaktadır. *Muvatta*'da bu kadar fazla inkıtaya uğramış hadisin olmasının sebebi, Mâlik'in sika râvînin mürsel rivayetini hüccet kabul ederek onunla amel etmeyi zorunlu kılması²⁰³ olarak gösterilebilir.

Muvatta'da munkatı rivayetler dışında Mâlik'in belağ türünde de hadis naklettiği görülmektedir. Sonraki dönemlerde belağ rivayetleri sahih görülme de Mâlik'in belağları sahih kabul edilmiştir. Süfyân b. 'Uyeyne'nin "*Malik ancak sahih hadisleri 'beleğani' ile nakleddi ve ancak sikalardan rivayette bulunurdu.*" sözleri bunu destekler niteliktedir.²⁰⁴

Muvatta'ın isnad özellikleri ile ilgili bu genel bilgilerden sonra bu bölümde sıyâm, talâk, hudûd ve câmi' bölümleri altında yer alan merfû, mevkuf ve maktû rivayetlerin sened kaynakları, nakil şekli, ittisal durumları ve râvîlerin isim ve bilgilerinde bulunan farklılıklar ele alınacaktır.

2.3.6.1. Senedin Kaynağı Açısından Farklılıklar

Bir rivayetin metninin ne söylediği kadar o rivayetin senedinin kime dayandığı da aynı derecede, hatta daha fazla önem arz etmektedir. Bir haberin değeri onu söyleyen kişi ile ölçülür. Hadislerde de inkıtaya uğramış bir haberin ref' edilerek Hz. Peygamber'e nispet edilmesi, o haberin değerini artırarak bir nas hükmüne yükselmesine sebebiyet verebilir. Aynı zamanda bunun tam tersi, merfû bir rivayetin sahabî veya tabiî sözü olduğunu söylemek de bir nassın kaybolması demektir. Bu sebeple bir hadis rivayetinin kaynağının doğru tespit edilmesinin en az metninin doğru aktarılması kadar önemli olduğu açıktır.

İbn Bükeyr ve Leysî nüshaları arasında sözün kaynağı ve nispet edilen kişi açısından farklılık olan rivayetler ve sebepleri tespiti çalışılacaktır. Birinde merfû olup diğerinde mevkuf veya maktû olarak bulunan nakiller ile birinde sahâbîye nispet edilip diğerinde maktû veya Mâlik'in görüşü olarak verilmiş olan rivayetler incelenecektir.

- Gök gürültüsünün şiddetli bir uyarı olduğunu anlatan rivayet şu şekildedir;

²⁰² Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tezyînu'l-memâlik bi-menakibi seyyidini el-İmam Malik*, thk. Hişâm b. Muhammed el-Hasenî (Mağrib: Dâru'r-Reşâdi'l-Hadîsiyye, 1431), 97.

²⁰³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 1/2.

²⁰⁴ Muhammed Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn* (Kahire: Matbaatu Mısır, 1958), 248.

حدثني مَالِكٌ عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ أَنَّهُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَانَ إِذَا سَمِعَ الرَّعْدَ تَرَكَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ: سُبْحَانَ الَّذِي يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هَذَا لَوَعِيدٌ لَأَهْلِ الْأَرْضِ شَدِيدٌ.²⁰⁵

Rivayetin İbn Bukeyr'de Âmir b. Abdullah – Abdullah b. Zübeyr isnadıyla mevkuf olarak, Leysî'de ise Âmir b. Abdullah'tan maktû olarak nakledildiği görülmektedir. Bu rivayet diğer *Muvatta'* nüshalarında da İbn Bukeyr nüshasında geçtiği gibidir.²⁰⁷ Dolayısıyla hatanın kaynağı Leysî olarak görünmektedir.

• Boşanma durumunda iddet süresinin başlaması ile ilgili rivayet şu şekildedir;

حدثني عن مَالِكٍ؛ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ: مَتَى يُضْرَبُ لَهُ سُنُلُ مَالِكٍ: مَتَى يُضْرَبُ لَهُ الْأَجَلُ؟ أَمِنْ يَوْمِ يَنْبِي بِهَا، أَمْ الْأَجَلُ؟ أَمِنْ يَوْمِ يَنْبِي بِهَا، أَمْ مِنْ يَوْمِ تُرَافِعُهُ إِلَى مِنْ يَوْمِ تُرَافِعُهُ إِلَى السُّلْطَانِ؟ فَقَالَ: بَلْ مِنْ يَوْمِ تُرَافِعُهُ السُّلْطَانِ؟ فَقَالَ: بَلْ مِنْ يَوْمِ تُرَافِعُهُ إِلَى السُّلْطَانِ.²⁰⁸

Rivayet İbn Bukeyr'de Mâlik'e nispet edilirken Leysî'de İbn Şihâb'a nispet edilmektedir. Ebu Mus'ab ve Süveyd nüshalarında da İbn Bukeyr'deki şekliyledir. Bu iki nüsha da İbn Bukeyr'de geçen şeklini desteklediği için farklılığın sebebi muhtemelen Leysî'dir.²¹⁰

2.3.6.2. Senedin İttisali Açısından Farklılıklar

Hadis usulünün sınırlarının netleştiği ve kavramların oturduğu dönemlerden bakarak ilk dönem eserlerini değerlendirmek eserler ve müellifleri ile ilgili bazı sorunlara yol açabilmektedir. Bu çerçevede, hicri ilk üç asırdan sonra gelişen ve yerleşen hadis usulü ile *Muvatta'*ı tahlil eden âlimler, rivayet naklindeki özeni mâlum olan Mâlik'in eserinde mürsel, münkatı', belağ ve mübhem türü rivayet bulunmasını problem olarak görmüşlerdir.²¹¹ Fakat yukarıda da belirtildiği üzere bu durum, o devrin rivayet nakil geleneğinde ve ayrıca Mâlik özelinde normal bir durum olarak kabul görmektedir.

Aynı dönemde kaleme alınmış eserler arasında rivayet senedlerinde farklılaşmanın bulunması durumu *Muvatta'*ın kendi nüshaları arasında da söz konusudur. Bu başlık

²⁰⁵ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), "Câmi'", 13 (No. 2820).

²⁰⁶ Mâlik, (*Leysî*), "Câmi'", 81 (No. 2839).

²⁰⁷ Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî en-Nemerî İbn Abdilber, *el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve 'ulemâi'l-aktâr*, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî (Kahire: Dâru'l-Va'y, 1971), 27/380.

²⁰⁸ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), "Talâk", 27 (No. 2078).

²⁰⁹ Mâlik, (*Leysî*), "Talâk", 28 (No. 1715).

²¹⁰ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 337.

²¹¹ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 338.

حدثني عن مَالِكٍ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنِ ابْنِ عَطِيَّةٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا عَدْوَى وَلَا هَامَ وَلَا صَفَرَ. وَلَا يَحُلُّ الْمُمْرَضُ عَلَى الْمُصِحِّ. وَلِيَحْلُلَ الْمُصِحُّ حَيْثُ شَاءَ.» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَا ذَلِكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ أَدَى.»²¹⁸

حدثنا مَالِكٌ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنِ ابْنِ عَطِيَّةٍ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا عَدْوَى وَلَا هَامَ وَلَا صَفَرَ. وَلَا يَحُلُّ الْمُمْرَضُ عَلَى الْمُصِحِّ. وَلِيَحْلُلَ الْمُصِحُّ حَيْثُ شَاءَ.» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَمَا ذَلِكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ أَدَى.»²¹⁷

Görüldüğü üzere; İbn Bükeyr'de Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşecc (dedesi) – Ebî 'Atıyye el-Eşce'î – Ebû Hureyre şeklinde merfû müsned olarak nakledilen sened, Leysî'de sahabî râvîsi Ebu Hureyre atlanarak mürsel olarak nakledilmiştir. İbn Abdilber'in tespitlerine göre bu rivayetin sahih senedi bazı diğer nüshalarda (Ka'nebî, Abdullah b. Yûsuf ve Mâlik'in ashabından diğerleri) da geldiği üzere İbn Bükeyr'deki gibidir.²¹⁹ Bu senedi farklı ve yanlış şekilde aktaranlar tespit edilmiş olup ihtilafın sebebinin Mâlik b. Enes'in farklı zamanlarda farklı şekilde nakletmiş olmasından kaynaklanıyor olması muhtemeldir.

- Hacamat karşılığında ücret alınması ile ilgili rivayet şu şekildedir;

حدثني مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ ابْنِ مُحَيَّصَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ ابْنِ مُحَيَّصَةَ الْأَنْصَارِيِّ أَحَدِ ابْنِي حَارِثَةَ؛ أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي إِجَارَةِ الْحَجَّامِ، فَتَهَاةُ عَنْهَا. فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُهُ حَتَّى قَالَ: «اغْلِفْهُ نَاضِحًا» وَرَقِيقًا.²²⁰

حدثني مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ ابْنِ مُحَيَّصَةَ الْأَنْصَارِيِّ أَحَدِ ابْنِي حَارِثَةَ؛ أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي إِجَارَةِ الْحَجَّامِ، فَتَهَاةُ عَنْهَا. فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُهُ وَيَسْتَأْذِنُهُ حَتَّى قَالَ: «اغْلِفْهُ نَاضِحًا» وَرَقِيقًا.²²¹

İbn Bükeyr nüshasındaki sened İbn Şihâb – İbn Muhayyisa (Harâm b. Sa'd b. Muhayyisa) – Babası (Sa'd b. Muhayyisa) – Hz. Peygamber olarak muttasıldır. Leysî nüshasında ise Sa'd b. Muhayyisa'nın (babası) yer almayarak mürsel olarak nakledildiği görülmektedir. Sa'd b. Muhayyisa'nın sahabî olup olmadığı konusu ihtilaflıdır ve İbn Abdilber'e göre sahâbî olmadığı için bu rivayet her durumda mürseldir.²²² Buradaki irsalle ilgili farklılık Leysî veya Mâlik kaynaklı olabilir.

- İ'tikâfa giren kimsenin sadece hacet gidermek için mescidden çıkabileceği ile ilgili rivayet şu şekildedir;

²¹⁷ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), "Câmi", 47 (No. 2934).

²¹⁸ Mâlik, (*Leysî*), "Câmi", 42 (No. 2724).

²¹⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 24/188.

²²⁰ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), "Câmi", 64 (No. 2993).

²²¹ Mâlik, (*Leysî*), "Câmi", 62 (No. 2793).

²²² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 11/77.

قَالَ مَالِكٌ: وَلَا يَكُونُ الْمُعْتَكِفُ مُعْتَكِفًا، حَتَّى يَجْتَنِبَ مَا يَجْتَنِبُ الْمُعْتَكِفُ. مِنْ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ، وَالصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ، وَدُخُولِ الْبَيْتِ، إِلَّا لِحَاجَةِ الْإِنْسَانِ.²²⁴ قَالَ مَالِكٌ: وَمِمَّا يَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَذْهَبُ لِحَاجَةِ الْإِنْسَانِ فِي الْبُيُوتِ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ.²²⁵

İbn Bukeyr nüshasında tek bir hadis ve Mâlik'in değerlendirmesi şeklinde verilen bir naklin hadis kısmı Leysî nüshasında ayrı bir rivayet, değerlendirme kısmı ise başka bir rivayet olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Bukeyr'de Mâlik'in görüşü olarak isnadsız şekilde nakledilen rivayet Leysî nüshasında Ziyâd b. Abdurrahman aracılığıyla Mâlik – İbn Şihâb – Hz. Peygamber senedi ile mürsel olarak nakledilmiştir. Leysî'nin bu hadisi Mâlik'ten rivayet ettiğine dair şüpheleri olduğunu ve bu sebeple de onu Ziyâd'dan naklettiğini söyleyen Dâni'ye göre bu hadis başka bir rivayetten alınmıştır.²²⁶ İbn Bukeyr nüshasında ayrı bir hadis değil, bir hadis sonrası Mâlik'in görüşü olarak verilmesi ve Leysî'nin bu hadisi Mâlik'ten semâ etmemiş olma şüphesi sebebiyle İbn Bukeyr'in senedsiz de olsa rivayeti doğru yerde zikretmiş olması muhtemeldir.

• Kadir Gecesi'nin Ramazan'ın 27. Gecesi olduğunu aktaran merfû rivayet şu şekildedir;

حدثني زياد عن مَالِكٍ، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْمَنَامِ فِي السَّبْعِ الْأَوَاخِرِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي أَرَى رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأَتْ فِي السَّبْعِ الْأَوَاخِرِ. فَمَنْ كَانَ مُتَحَرِّيًا، فَلْيَتَحَرَّهَا فِي السَّبْعِ الْأَوَاخِرِ».²²⁷

İbn Bukeyr nüshasında Nâfi' – Abdullah b. Ömer – Hz. Peygamber senedi ile gelen rivayet müsneddur. Leysî'de ise rivayet senedsiz ve belağ ifadesi kullanarak

²²³ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), “Sıyâm”, 23 (No. 857).

²²⁴ Mâlik, (*Leysî*), “İ'tikâf”, 1 (No. 869).

²²⁵ Mâlik, (*Leysî*), “İ'tikâf”, 4 (No. 884).

²²⁶ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Tâhir b. Ali ed-Dâni, *Kitâbü'l-İlmâ' ilâ etrâfi ehâdîsi kitâbi'l-Muvatta'*, thk. Ebû Abdilbârî Rızâ Bûsâme el-Cezâirî (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2003), 5/325.

²²⁷ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), “Sıyâm”, 28 (No. 883).

²²⁸ Mâlik, (*Leysî*), “İ'tikâf”, 6 (No. 895).

bakımından diğerine göre daha güvenilir şekilde bir değerlendirme yapmak isabetli olmayacaktır. Nüshalar arası ihtilafların bulunuyor olması rivayet süreci içerisinde normal kabul edilebilecek bir durum olup birini diğerine tercihinin gerektirecek kuvvette bir delil bulunmadığı gibi güvenilirlik bakımından fark oluşturabilecek düzeyde de değildir.

Günümüzde bize ulaşan tüm *Muvatta* ' nüshalarının karşılaştırılması sonucu nüsha sahibi râvîlerden kaynaklı toplam 44 ihtilafların 2 tanesinin İbn Bükeyr, 10 tanesinin de Leysî kaynaklı olduğu ortaya konulmuştur.²³⁷ İki nüsha arasındaki farkın sebebi Leysî'nin İbn Bükeyr'e göre daha dikkatsiz olması şeklinde yorumlanabileceği gibi, aynı zamanda "en şerli arz" şeklinde nitelendirilen İbn Bükeyr nüshasının aslında bu nitelemeyi hak etmediği şeklinde de yorumlanabilir ki bu da İbn Bükeyr rivayetinin değerini artıracaktır.

2.3.6.3. Râvî İsimleri ve Bilgilerindeki Farklılıklar

Bu başlıkta incelenen dört bölümde yer alan rivayetlerdeki râvîlerin isim ve bilgilerinin nüshalara göre farklılık gösterdiği durumlar ortaya konulacaktır. Bu farklılıkların daha çok aynı râvî isminin tam ya da kısa şekliyle belirtilmiş olması ya da aynı isimleri farklı açıklama cümleleri ile tanımlama şeklinde basit ve senede etki etmeyen farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu türden basit farklılıklardan da daha büyük denilebilecek ihtilaflı isimlerden de örnekler verilecektir.

- Hilali görene kadar Ramazan'a başlamamak ve görmeden bitirmemenin anlatıldığı merfû rivayet şu şekildedir;

حدثني يحيى عن مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكر رمضان، فقال: «لا تصوموا حتى تروا الهلال. ولا تفطروا حتى تروا. فإن غم عليكم، فافذروا له»²³⁹ حدثنا مالك، عن نافع مولى عبد الله بن عمر، عن عبد الله بن عمر؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكر رمضان، فقال: «لا تصوموا حتى تروا الهلال. ولا تفطروا حتى تروا. فإن غم عليكم، فافذروا له»²³⁸

İbn Bükeyr nüshasında râvîsi Nâfi' olan hadislerin bir çoğunda "mevlâ Abdullah b. Ömer" kaydının ekli olduğu görülmektedir. Leysî ise yalnızca Nâfi' ismiyle vermektedir. İbn Bükeyr ders esnasında Mâlik söylerken bu kaydı da eklemiş olabileceği gibi, sonraki müstensihler tarafından da eklenmiş olması muhtemeldir.

²³⁷ Oral, *Muvatta' ve Nüsha Farklılıkları*, 418.

²³⁸ Mâlik, (*İbn Bükeyr*), "Sıyâm", 1 (No. 755).

²³⁹ Mâlik, (*Leysî*), "Sıyâm", 1 (No. 781).

- Medine'nin özelliklerinin anlatıldığı rivayet şu şekildedir;

حدثني يحيى عن مالك عن ابن جُمَاسٍ، عن عَمِّهِ، عن أَبِي حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يُونُسَ بْنِ جِمَاسٍ، عَنْ عَمِّهِ، عَنْ هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَتُنْزَكَنَّ الْمَدِينَةُ عَلَى أَحْسَنِ مَا كَانَتْ. حَتَّى يَدْخُلَ الْكَلْبُ أَوْ الذَّنْبُ فَيُعْذِي عَلَى بَعْضِ سَوَارِي الْمَسْجِدِ، أَوْ الْمُنْبَرِ». فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَلِمَنْ يَكُونُ الثَّمَارُ ذَلِكَ الزَّمَانِ؟ فَقَالَ: «لِلْعَوَافِي، الطَّيْرِ وَالسَّبَاعِ».²⁴¹

حدثنا مَالِكٌ عَنْ يُونُسَ بْنِ جِمَاسٍ، عَنْ عَمِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَتُنْزَكَنَّ الْمَدِينَةُ عَلَى أَحْسَنِ مَا كَانَتْ. حَتَّى يَدْخُلَ الْكَلْبُ أَوْ الذَّنْبُ فَيُعْذِي عَلَى بَعْضِ سَوَارِي الْمَسْجِدِ، أَوْ الْمُنْبَرِ». فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَلِمَنْ يَكُونُ الثَّمَارُ ذَلِكَ الزَّمَانِ؟ فَقَالَ: «لِلْعَوَافِي، الطَّيْرِ وَالسَّبَاعِ».²⁴⁰

İbn Bukeyr nüshasında Yûsuf b. Yûnus b. Hımâs şeklinde verilen isim Leysî nüshasında sadece İbn Hımâs şeklinde verilmiştir. *Muvatta*’ın farklı rivayetlerinde İbn Bukeyr’de geldiği şekliyle verildiği gibi Yûnus b. Yûsuf b. Hımâs veya sadece Yûnus b. Yûsuf şeklinde de gelmektedir. Beşşâr Avvâd tüm nüshalardaki kombinasyonları verdikten sonra doğru olanın İbn Bukeyr ve Leysî’de geldiği şekliyle olduğunu söyler. Hatta Leysî, Mâlik’in kafa karışıklığını anladığı için sadece İbn Hımâs olarak yazarak daha güzel bir şey yaptığını belirtmektedir.²⁴²

- Hayâ ile ilgili merfû rivayet şu şekildedir;

2634 حدثني عن مالك، عن سلمة بن صفوان بن سلمة 2811 حدثنا مالك، عن سلمة بن صفوان بن سلمة الزرقى، عن زيد بن طلحة بن ركانة يزفقه إلى النبي صلى الله عليه وسلم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لكن دين خلق.»²⁴³

حدثنا مالك، عن سلمة بن صفوان بن سلمة 2811 حدثنا مالك، عن سلمة بن صفوان بن سلمة الزرقى، عن زيد بن طلحة بن ركانة يزفقه إلى النبي صلى الله عليه وسلم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لكن دين خلق.»²⁴⁴

İbn Bukeyr’de Yezîd b. Talha b. Rukâne şeklindeki isim Leysî’de Zeyd b. Talha b. Rukâne olarak gelmiştir. İbn Abdilber ve Dâni’ye göre ismin doğrusu İbn Bukeyr’de geldiği şekliyledir.²⁴⁵ Farklılık Leysî’nin hatasından kaynaklanmaktadır.

Yaptığı kapsamlı çalışmada Oral, nüshalar arasındaki râvîler ile ilgili ihtilafları incelemiş ve nüsha sahiplerine dayanan 30 ihtilaf tespit etmiştir. Bu 30 ihtilafın 14’ü Leysî kaynaklı olup İbn Bukeyr kaynaklı bir ihtilaf bulunmamıştır. Bunun sebebi olarak ise; Yahyâ el-Leysî’nin nüsha sayısının hem döneminde hem de günümüze gelen nüshalar arasında fazla sayıya sahip olması, nüshaya duyulan ilgi ile nüshanın şöhreti ve üzerine yapılmış titiz çalışmaların bulunması olarak belirtilmektedir.²⁴⁶ İbn Bukeyr

²⁴⁰ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), “Câmi”, 2 (No. 2773).

²⁴¹ Mâlik, (*Leysî*), “Câmi”, 2 (No. 2597).

²⁴² Mâlik b. Enes, *Muvatta’ rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bukeyr el-Mısri*, 379-381.

²⁴³ Mâlik, (*İbn Bukeyr*), “Câmi”, 11 (No. 2811).

²⁴⁴ Mâlik, (*Leysî*), “Câmi”, 11 (No. 2634).

²⁴⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 21/142., Dâni, *Kitâbü’l-İmâ’ ilâ etrâfi ehâdisi kitâbi’l-Muvatta’*, 5/266.

²⁴⁶ Oral, *Muvatta’ ve Nüsha Farklılıkları*, 434.

nüshasının “en şerli arz” diye kenara itildiği ve önem verilmediği hesaba katıldığında, İbn Bükeyr nüshası da en az Leysî nüshası kadar incelenmiş ve üzerinde çalışma yapılmış olsaydı, -varsa- ondan kaynaklı hatalar da görülebilirdi. Yani; 30 ihtilaf içerisinde İbn Bükeyr kaynaklı bir ihtilaf bulunmamış olması, hiç olmadığı anlamına gelmez. Hatta daha detaylı bir inceleme neticesinde de farklı sonuçlar elde edilebilir.

2.3.7. Nüsha Farklılıklarının Sebebi

Muvatta’ın sadece iki nüshasını ve belli bölümlerini karşılaştırarak bütün *Muvatta*’ rivayetleri hakkında genel bir yargıya ve sonuca varmak doğru bir tespit olmaz. Tüm nüshaların karşılaştırılması sonucu genel olarak farklılıkların sebeplerini ortaya koyan çalışmalar hali hazırda mevcuttur. Fakat bu çalışmadaki asıl amacımız, muhtemel nakil tarihleri 173/789-179/795²⁴⁷ şeklinde aynı olan Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr nüshası ile Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshası arasındaki farklılıkların sebebini tespit etmeye çalışmaktır. Farklılıkların sebebini sadece Mâlik’e veya sadece nüsha sahibi râvîlere yüklemek yerinde bir yaklaşım olmayıp birden fazla sebep bir arada bulunabilmektedir. Eserin müellifi olarak nüshalar arası ihtilafların sebeplerinden ilki tabi ki Mâlik b. Enes’tir. *Muvatta*’ı yazmaya başladığı 140’lı yıllardan vefatına kadar sürekli kontrol ederek güncellediği, ekleme ve çıkarmalar yaptığı, görüşlerini zaman içerisinde değiştirdiği bilinmektedir. Bu tasarruflar, yazımının bittiği ilk anda günümüzdeki gibi “baskıya hazır” şekilde tamamen bitirilmiş ve keskin hatlara sahip olan bir eser olmadığını göstermektedir.

Mâlik’in farklı zamanlarda yaptığı derslerde farklı nakillerde bulunması nüshalar arası farklılıklara sebebiyet vermiştir. Yahyâ el-Leysî nüshası *Muvatta*’ın son ve en güncel nüshası kabul edildiğinden,²⁴⁸ Mâlik’in yaptığı tashihlerin son hali olduğuna işaret edilmektedir. Leysî’nin *Muvatta*’ı Mâlik’ten son yıllarda tahammül ettiği kabul edilmekle birlikte en son nakledilen nüsha olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır. Zira tezimizin konusu olan İbn Bükeyr nüshasının da en son nakledilen *Muvatta*’ nüshası olma ihtimali söz konusudur.²⁴⁹

Mâlik’ten kaynaklı ihtilaf sebeplerinden bir diğeri onun mana ile rivayet etmesidir. Merfû rivayetlerde herhangi bir ekleme çıkarmayı kesinlikle doğru görmeyen Mâlik,

²⁴⁷ Oral *Muvatta’ ve Nüsha Farklılıkları*, 493.

²⁴⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 6/100.

²⁴⁹ Bu konuda yapılan araştırma ve sonuçlar için bk.; Oral, *Muvatta’ ve Nüsha Farklılıkları*, 493.

bunlar dışında kalan rivayetlerde anlamı değiştirmediği sürece mana ile rivayette sakınca görmemiştir.²⁵⁰ çalışmamızın merkezinde yer alan İbn Bükeyr bu konuda Mlik'in bir hadisi sabah başka akşam başka lafızlar kullanarak naklettiğini belirtmektedir²⁵¹ fakat bu durumun merf rivayetleri kapsamadığını söylemek daha doğru olacaktır.²⁵² Tezimizde yaptığımız karşılaştırmalar da bunu doğrular niteliktedir. Mlik'in mana ile rivayette sorun görmemesi nüshalar arası farklılıkların temel nedenlerinden biridir.

Mlik; içinde bulunduğu şartlara, yorgunluğuna ve ders ortamına bağlı olarak isnadlarda birleştirme veya takt yapmış olsa da rivayetler müsned/muttasıl olarak kitabında veya hafızasında mevcut bulunmaktaydı.²⁵³ Meclisin durumuna bağlı olarak eğer zindelerse ihtiyaç gördüğü durumlarda bir rivayeti varsa birden fazla senediyle birlikte zikretmiş olabilir. İbn Bükeyr nüshasındaki Mescid-i Neb'de namaz kılmanın faziletinin anlatıldığı ve aynı metnin iki farklı sened ile iki ayrı rivayet şeklinde verildiği nakil buna örnek olarak verilebilir.²⁵⁴

Mlik b. Enes'in ilim ve ilmi aktarma konusunda çok hassas ve mteşeddid olduğu yukarıda da belirtilmişti. Yine de eğer ki nakillerdeki hatalar Mlik kaynaklı ise bunun sebebinin Mlik'in de bir insan olması, dersler sırasında yaşının bir hayli ilerlemiş olması, bazen yorgunluk, bazen dalgınlık, bazen unutma veya karıştırma gibi sebeplerden kaynaklı olabileceği durumları küçük ihtimaller de olsa bulunmaktadır.

İhtilafların yalnızca Mlik'ten kaynaklanmayıp *Muvatta*'ın ilk rvleri yani nüsha sahibi rvlerden dolayı da bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Bu türden ihtilafların ilk dönem hadis edebiyatı eserlerinde çokça görüldüğü daha önce de belirtilmişti. Öğrencilerin eseri hocadan farklı tahammül şekilleriyle alması, *Muvatta*'ın rivayet edildiği tüm süreçte tam bir kitap formunda olmayıp ders notu niteliğinde bir eser olması ve nüshaların kitap, bab ve bab içi rivayetlerin farklı tertiplerde olması nüsha sahibi rvlerin de ihtilaflarda etkisini olduğunu gösteren durumlardır.

Tüm derslerde ve meclislerde olduğu gibi, Mlik'in meclisinde bulunan öğrencilerin de derse olan ilgileri ve konsantrasyonları, yazma hızları, duyulan her şeyi yazıp yazmama

²⁵⁰ Eb Bekr el-Hatb Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdd el-Hatb, *el-Kifye fi 'ilmi'r-rivye* (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 188-189.

²⁵¹ Hatb, *el-Kifye*, 209.

²⁵² Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, 106.

²⁵³ Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*, 102-103.

²⁵⁴ Mlik, (*İbn Bükeyr*), "Cmi", 83 (No. 3055-3056).

tasarrufları, dersi dinlerken fıkıh, hadis veya her ikisini de öğrenme talepleri nüshalardaki farklılığı açıklayan diğer bir sebeptir. Tezimizde sadece dört kitap bölümü karşılaştırılmış olsa da şunu söyleyebiliriz ki; İbn Bükeyr’de yer alan Mâlik’in değerlendirmesi ve bunlardaki açıklama niteliğinde verilmiş olan ayetler Leysî nüshasındakilere göre daha fazladır.

Mâlik’in ders esnasında bazen konu dışı, bazen de naklettiği rivayeti öğrencilerin daha iyi anlamasını sağlamak amacıyla örnek olarak verdiği ve aslında *Muvatta*’a dahil olmayan rivayetlerin ve yorumların öğrenciler tarafından nüshalara kaydedilmesi de ihtilafların bir başka sebebi olabilir.

Metin ve isnad farklılıklarından bahsettiğimiz başlıklarda rivayetler arasında râvîden kaynaklı olduğu açıkça görülen hatalardan bahsedilmişti. Nüsha sahiplerinin yaptığı hatalar ile ilgili eleştirilerin *Muvatta*’ ile özdeşleşmiş olan Leysî nüshası üzerinden daha fazla yapılmış, hatta bu duruma özel çalışmalar telif edilmiştir.²⁵⁵

Eserin tasnifinin genel olarak Mâlik tarafından yapıldığı fakat kitap ve bab isimlerinin sıralaması ve kullanılan lafızların nüshadan nüshaya değişmesinin sebebinin ilk ravilerden kaynaklanma ihtimalinden söz etmiştik. Birbiriyle büyük ölçüde örtüşen İbn Bükeyr ve Leysî nüshasının yakın zamanda nakledilmiş olsalar bile aralarında yine de farklılıklar olması, dönemin kitap algısı ve râvîlerin kişisel tasarrufları olduğu söylenebilir.

İhtilafların ortaya çıkışını anlamak için öncelikle telif edildiği hicri ikinci asırda *Muvatta*’ın nakil ve kitaplaşma süreçlerini anlamak gerekmektedir. Malik, derslerde meclisin düzenini sağlaması açısından bir yardımcı bulundurur, dersi genelde kâtibine veya talebesine okutur, arada kendi okuduğu da olurdu. Öğrenciler okuyacakları dersi derse gelmeden yazılı olarak temin ederler, derste okunan kısmı takip ederlerdi. Fakat burada öğrenciden öğrenciye konsantrasyon, kavrama yeteneği, dinleme miktarı, yazma hızları, hadis veya fıkıh yazma eğilimleri sebebiyle yazdıkları şeyler değişmekteydi. Öğrencilerin bu durumları ve Mâlik’in de eseri düşünülen 150’li yıllardan vefatına kadar artan bilgisi ve tecrübesiyle eserde düzeltme, ekleme, çıkarma yaparak sürekli güncellemesi dikkate alındığında nüsha farklılıklarının tabî bir durum olduğu anlaşılabacaktır. Sonraki râvî ve müstensihlerin ise *Muvatta*’ üzerinde kitap ve bab

²⁵⁵ Oral, *Muvatta’ ve Nüsha Farklılıkları*, 481.

başlıkları düzenindeki tasarrufları ve rivayetlerdeki ufak hata düzeltmeleri dışında bir tasarrufları olmamıştır.

Saydığımız bu muhtemel sebeplerin hepsi az veya çok nüshalara etki etmiş ve birbirine yakın zamanlarda rivayet edilmiş olsalar bile İbn Bükeyr nüshası ile Leysî nüshası arasındaki farklılıkların temelini oluşturmuştur. Tek bir sebep bu farklılıkların tümünü açıklamak için yeterli değildir. Ayrıca burada zikredilen sebeplerin dışında başka sebeplerin de söz konusu olabileceği bilinmelidir. Asırlar aşarak günümüze ulaşabilmiş nüshalar hakkında net bir yargıya varmaktan ziyade ancak yüksek ihtimaller üzerinden konuşulabilir.

SONUÇ

Hicrî ikinci asırda en önemli fakih ve muhaddislerden olan Mâlik b. Enes, Kurân ve sünnetten sonra Medine ehlinin amelini güvenilir bir bilgi kaynağı olarak görmüştür. O, şöhreti yazıldığı dönemi ve bölgeyi aşarak günümüze kadar gelen ve tüm İslam alemine yayılmış olan *Muvatta'* adlı eserini amel-i ehl-i Medine kavramı üzerinde temellendirmiştir. Rivayetlerinde hem senedi hem metni büyük bir titizlikle değerlendirmeye tabi tutmuş, çok rivayet nakletmektense anlam ve ameli merkeze alarak pratik faydayı artırmayı hedeflemiştir. İçerdiği hadisler bakımından İslam ulemasının büyük bir çoğunluğu tarafından sahih hadis kitabı sayılan *Muvatta'*, Hz. Peygamber ve sahabeden gelen rivayetlerin yanı sıra Medine ehlinin uygulamalarını gösteren sahâbe, tabiîn görüşleri ile Mâlik b. Enes'in kavillerini içermektedir.

Eserin telifinde ilmî, sosyal, hukukî ve siyasî etkenlerin yanında ehl-i re'y ile ehl-i hadis arasındaki ihtilaflarda rivayet ve amel merkezli fıkıh anlayışını hakim kılmaya düşüncesinin de rol oynadığı görülmektedir. Uzun ve yoğun bir telif dönemi geçiren *Muvatta'*ın, farklı bölge ve mezheplerden yüzlerce râvî tarafından rivayet edilmesi sebebiyle birçok nüshası oluşmuştur. Bu nüshaların bir kısmı kaybolup giderken bir kısmı tam veya eksik şekliyle günümüze ulaşabilmeyi başarmıştır.

Tezimizde bu nüsha sahiplerinden olan, *Muvatta'*ın çoğunu doğrudan Mâlik'ten, bir kısmını ise Mâlik'in kâtibi Habîb b. Ebî Habîb'ten olmak üzere toplamda 17 kere semâ etmiş olan Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr nüshası incelenmiştir. Habîb'in Mâlik'in vefatı sonrası zayıf hatta metruk sayılması, İbn Bükeyr'in ondan Mâlik hayatta iken yaptığı *Muvatta'* semâsının “en şerli arz” olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Nüshanın geç tahkik edilme sebebinin bu nitelendirme olduğu düşüncesindeyiz. Bu çalışmada yapmış olduğumuz karşılaştırmalar ve elde ettiğimiz tarihsel bilgiler neticesinde Habîb'e olan arz, İbn Bükeyr nüshanın sıhhatine gölge düşürmemelidir. İbn Bükeyr nüshası da en az Leysî nüshası kadar güvenilir bir nüsha olarak kabul edilecek düzeydedir.

İbn Bükeyr nüshası ile Leysî nüshanın mukayesesi sonucunda; kitap ve bab başlıklarının genel olarak birbiriyle uyumlu olduğu, İbn Bükeyr'in bazı kitapları birleştirerek tek başlık altında verirken Leysî'nin ayrı ayrı verdiği, bab başlıklarında ise birinde olup diğerinde olmayan birkaç bab başlığı olduğu görülmüştür. Bu farklılıkların

muhtemel sebepleri şunlardır; *Muvatta*’ın musannef teliflere yeni geçilen ve sistematik bir kitap-bab ayrımının bulunmadığı bir dönemde kaleme alınması ve kitap tertibinin genel olarak Mâlik tarafından yapılmış olmasının yanında nüsha sahipleri veya sonraki müstensihlerin de bu konuda kendi kanaatlerini kullanmış olmalarıdır.

Muvatta’ın kitap bölümleri kendi içerisinde gruplandırıldığında ibadet, aile hukuku, ceza hukuku, muâmelat, câmi‘ şeklinde bir tasnife sahiptir. Metin karşılaştırmasında ibadet kısmından Sıyâm kitabı, aile hukuku kısmından Talâk kitabı, ceza hukuku kısmından Hudûd kitabı ve son olarak herhangi bir başlık altına girmeyip muhtelif hadislerin toplandığı Câmi‘ kitabı seçilmiştir. Kitapların altında yer alan rivayetlerin hepsi tek tek mukayese edilmiş, çalışmamız içerisinde ise farklılıkların en net görülebileceği 10’u hadis ve 8’i Mâlik’in değerlendirmeleri olmak üzere toplam 18 rivayet gösterilmiştir.

Çalışmanın kapsamı dört bölümle sınırlandırılmış olsa da İbn Bükeyr nüshasında mükerrer olan ve teferrüd eden hadislerin Leysî nüshasına göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum Mâlik’in farklı meclislerde ziyade rivayetlerden kaynaklanabileceği gibi, *Muvatta*’ya dahil olmaması gereken rivayetlerin esere dahil edilmiş olması da olabilir.

Metin karşılaştırılması sonucunda; merfû, mevkuf ve maktû rivayetlerin metinleri arasında birçok farklılığın bulunduğu görülmüştür. Bu ihtilafların birçoğu anlama etki etmeyecek derecede olan yakın veya eş anlamlı kelime farklılıkları, ziyade ve eksiklikleridir. Bu türden farklılıklar ilk dönem eserlerinde karşımıza çıkabilecek türden durumlardır. Çalışmamızda üzerinde daha fazla yoğunlaştığımız kısım; anlamı veya hükmü değiştirecek tarzda kelime farklılıkları, ziyade veya eksik cümle, fazla/farklı metin ve taktî gibi durumlardır. İki nüsha arasında bu derece belirgin farkın bulunduğu rivayet sayısı çok az olup, genel olarak ihtilafın sebebi muhtemelen Mâlik’in o an hatalı aktarımı veya nüsha sahibi râvîlerin yanlış yazıya geçirmesidir.

Rivayet metinlerinin yanı sıra, *Muvatta*’da neredeyse her hadisten sonra bulunan Mâlik b. Enes’in görüşleri de karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Karşılaştırma sonucunda Mâlik’in görüşlerinin yaklaşık olarak benzer durumları ifade etseler de Mâlik’in bunları ifade ederken kullandığı lafızların değişkenliği sebebiyle farklı hükümlere delalet edebileceği görülmüştür. Tezimizin konusu itibarıyla Mâlik görüşlerini belirtirken kullandığı lafızların kimleri veya hangi grupları kastettiği meselesi kapsamı aştığından,

metnin içeriğine odaklanılmış olup hüküm ve anlam açısından bir farkın olmadığı görülmüştür. Mâlik'in değerlendirmelerindeki lafız farklılıklarının sebebi bilinmemekle birlikte, Mâlik'in farklı zamanlarda farklı aktarımları veya nüsha sahibi râvîlerin lafızları birbiri yerine kullanmasından kaynaklanıyor olabilir.

İbn Bükeyr ve Leysî nüshaları arasında rivayet senedleri de karşılaştırılmış, senedin kaynağı, senedin ittisali ve râvî isim ve bilgilerindeki farklılıklar açısından incelenmiştir. İki nüshada bulunan rivayetlerin senedlerinde kaynak ve ittisal açısından tespit edilen farklılıkların sebebi, sonraki dönemlerde kusurlu sayılabilecek türden isnadların hicrî ikinci asırdaki sistem içerisinde kusurlu sayılmaması ve Mâlik'in hadisleri rivayet ederken muttasıl bir sened ile nakletme zorunluluğu hissetmemesidir. Râvî isim ve bilgilerindeki farklılıklar ise Mâlik'in rivayet sırasında bazen isimleri kısaltması, bazen râvînin farklı nisbelerini kullanması olabileceği gibi; nüsha sahibi râvîlerin rivayetleri not ederken kendilerince kısaltmaya gitmeleri veya yanlış yazıya geçirmeleri de ihtimallerdir.

Tüm tahliller, tespitler ve değerlendirmeler neticesinde, İbn Bükeyr'in *Muvatta'* nüshasının günümüze tam şekilde ulaşmış yazmaları olmasına rağmen üzerinde “en şerli arz” olmakla itham edilen ve devamlı bu ithamla birlikte anılan bir rivayet olması sebebiyle hak ettiği değeri yüz yıllar boyunca göremediğini düşünmekteyiz. Yazmalarının geç farkedilip nüshanın geç tahkik edilmesinin sebebi de yüksek ihtimalle aynıdır. Sadece dört bölümü karşılaştırmış olmamıza rağmen, *Muvatta'* ile özdeşleşmiş, üzerine çok sayıda çalışma yapılmış, şöhreti başta Endülüs olmak üzere tüm İslam alemine yayılmış olan Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshası ile İbn Bükeyr nüshasının, nüshaların dolaşım ağında oluşabilecek farklar dışında sıhhat bakımından birbirlerine yakın nüshalar olduğu ve İbn Bükeyr nüshasının da Leysî nüshası kadar muteber ve güvenilir bir *Muvatta'* nüshası olduğu kanaatine varılmıştır. İki râvînin de yakın zamanlarda *Muvatta'*ı tahammül etmesi de bu kanaati destekler niteliktedir. Hatta *Muvatta'*ı en son rivayet edenin Leysî olduğu söylense de tahammülün muhtemel tarihlerde olması ve tezimiz boyunca yaptığımız tespit ve tahliller neticesinde İbn Bükeyr nüshasının son rivayet edilen *Muvatta'* nüshası olma ihtimali bile söz konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, Erdinç. “Ukbe b. Âmir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/62-63. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Avcı, Casim. “Mısır (Bizans Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/557-559. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aybakan, Bilal. “Şâfiî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/223-233. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Aydemir, Abdullah. “Atâ b. Dînâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/35. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Aydınlı, Abdullah. “A‘rec, Abdurrahman b. Hürmüz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/350-351. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 11. Basım, 2020.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Meğâni’l-ahyâr fî şerhi esâmî ricâli meâni’l-âsâr*. 3 Cilt. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- A‘zamî, Muhammed Mustafâ. *İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Peygamberimizin Hadislerinin Tedvin Tarihi: (H. 1-150-M. 622-657)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- A‘zamî, Muhammed Mustafâ. “Mukaddimetü Muvatta’i’l-İmâm Mâlik”. *Muvatta’ü’l-İmâm Mâlik*, mlf. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. Abudabi: Müessese Zâyed b. Sultân, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *et-Tarihü’l-kebir*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1362.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *Sahîhu’l-Buhâri el-Câmi‘u’l-müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü ‘aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Merkezü’l-Buhûs ve’t-Tekniyetü’l-Ma’lûmât. 10 Cilt. Kâhire: Dâru’t-Te’sîl, 2016.
- Calder, Norman. *Studies in Early Muslim Jurisprudence*. Oxford: The Clarendon Press, 1993.
- Cevherî, Ebû’l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Muhammed. *Müsnedü’l-Muvatta’*. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1997.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2020.

- Çelebi, Katib. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsü'l-Arabî, ts.
- Dalgın, Nihat. "İbn Lehîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/158-159. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Dânî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Tâhir b. Ali. *Kitâbü'l-İmâ' ilâ etrâfi ehâdisi kitâbi'l-Muvatta'*. thk. Ebû Abdilbârî Rızâ Bûsâme el-Cezâirî. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 2003.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *Ehâdisü'l-Muvatta ve't-tifâkü'r-ruvât an Mâlik ve'htilâfuhum ziyâdeten ve naksanen*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras, 1946.
- Demirci, Mustafa. "Emevîlerden Abbâsîlere Geçiş Sürecinin Bir Tanığı: Abdullah İbnü'l-Mukaffâ ve 'Risâletü's-Sahâbesi'". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2005), 117-248.
- Dihlevî, Abdülaziz b. Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdürrahim Ömerî Fârûkî. *Bustânü'l-muhaddisîn fî beyâni kütübi'l-hadîs ve ashâbeha'l-gırri'l-meyâmîn*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- Durmuş, Üzeyir. "İmâm Buhârî'nin Sahîh'ine Kaynaklık Bakımından İmâm Mâlik'in Muvatta'sı (Tahrîc, Mukâyese ve Tahlîl)". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2019), 171-212.
- Dutton, Yasin. *The Origins of Islamic law: the Quran, the Muwatta and Madinan amal*. Surrey: Curzon Press, 1999.
- Ebû Hâtim, Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1941.
- Ebû Nuaym, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahanî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1996.
- Ebû Zehv, Muhammed Muhammed. *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*. Kahire: Matbaatu Mısır, 1958.
- Emîn, Ahmed. *Fecru'l-İslâm (İslâm'ın Doğuşu)*. çev. Ahmed Serdaroğlu. Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976.
- Görgün, Hilal. "Mısır (Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/555-557. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Hamdân, Nezîr. *el-Muvattaât li'l-İmam Mâlik*. Dımaşk: Darü'l-Kalem, ts.

- Hatîb, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdâdî. *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbü's-sâmi'*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1991.
- Hatîb, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Hayyat, Ebu Amr eş-Şeybani Halife b. *Târîhu Halife b. Hayyât el-Asferi rivâyetu Baki b. Hâlid*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1993.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İntikâ fî fezâili'l-eimmeti's-selâseti'l-fukahâ*. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1997.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve 'ulemâi'l-aktâr*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. Kahire: Dârü'l-Va'y, 1971.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. 26 Cilt. Mağrib: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1986.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî. *Keşfü'l-muğattâ mine'l-meânî ve'l-elfâzü'l-vâkıa fî'l-Muvatta'*. Tunus: Dârü's-Selâm, 2007.
- İbn Ferhûn, Ebû'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed. *ed-Dîbâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yan ulema'i'l-mezheb*. thk. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalani. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalani. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 15 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1909.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1978.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî. *Esmâü's-sahâbeti'r-ruvât ve ma li-kulli vâhid mine'l-aded*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbn Hibban, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî. *Kitâbü's-sikat*. Haydârabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-İmame ve's-siyâse*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Edv, 1990.
- İbn Nâsiriddîn, Muhammed b. Abdillâh ed-Dımaşkî. *İthâfu's-sâlik bi ruvâti'l-Muvatta'an Mâlik*. Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2006.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî El-Basrî el-Bağdâdî. *Kitâbü't-Tabakati'l-kebîr*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İbn Tûmert. *Muvatta' el-İmâm el-Mehdî*. Cezayir: Matba'atü Fontana eş-Şerefiyye, 1905.
- İbn Yunus, Ebû Saîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yunus b. es-Sadeî el-Mısırî. *Târîhu İbn Yunus es-Sa'defî*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1.baskı, 2012.
- İbnü'l-İmad, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhbâri men zeheb*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986.
- İsmâîl, Mûsâ. *Amelü ehli'l-Medîne ve Eseruhû fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyaz b Musa b İyaz el-Yahsubî. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi'l-mâlik*. 8 Cilt. Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Amr b. Âs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/85-86. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Muvatta'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/414-417. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kaya, İsmail. *Sahabe'nin İslam'ı tebliğ faaliyetleri (Mısır bölgesi)*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kevserî, Muhammed Zâhid b. Hasen. "Mukaddime". *Ehâdisü'l-Muvatta' ve't-Tevfîkâtür'ruvât an Mâlik ve'htilâfuhüm ziyâdeten ve naksan*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras, 1999.
- Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. 12 Cilt. Kahire: el-Fârûku-l'hadîse li't-Tibâa ve'n-Neşr, ts.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. *Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta'daki Mürsel Rivayetler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. "An Example of the Way How an Idea is Criticized Within the Orientalist Paradigm: The Criticisms Regarding Norman Calder's Dating of Muwatta'". *The Journal of Theological Academia* 7-8 (2018), 283-296.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. *Çağdaş hadis tartışmaları ve Muvatta'*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1977.

- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta' li-imami dâri'l-hicre Malik b. Enes (rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Misrî)*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2020.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Kitâbü'l-Muvatta' li'l-imâm Mâlik b. Enes el-Esbahî rivâye Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Mahzûmî*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, A4317, 1-419.
- Malik, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta' el-İmâm Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Esbahî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 1209.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta' li-imami dâri'l-hicre Malik b. Enes (rivayetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî el-Endelüsî)*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- Ma'rûf, Beşşâr Avvâd. "Mukaddime". *Muvatta' li-imami dâri'l-hicre Malik b. Enes: rivayetu Yahyâ b. Abdillâh b. Bükeyr el-Misrî*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2020.
- Ma'rûf, Beşşâr Avvâd. "Mukaddimetü't-tahkîk". *Muvatta' li-imami dâri'l-hicre Malik b. Enes (rivayetu Yahya b. Yahya el-Leysi el-Endelüsî)*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- Mizzî, Ebü'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmai'r-ricâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lugat*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Oral, Kenan. "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı?" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XX/2 (2020), 903-932.
- Oral, Kenan. *Muvatta' Oluşum Süreci, Tasnifi ve Nüsha Farklılıklarının Sebepleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Önkâl, Ahmet. "Amr b. Âs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özkan, Halit. "Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta' Nüshaları". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 25 (2011), 1- 26.
- Özkan, Halit. *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Özkuyumcu, Nadir. "Mukavvîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/137-138. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Sandıkçı, S. Kemal. *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991.
- Schacht, Joseph. “On Some Manuscripts in the Libraries of Morocco”. *Hesperis Tamuda* IX (1968).
- Schacht, Joseph. *The origins of Muhammadan jurisprudence*. Oxford: The Clarendon Press, 1950.
- Sevvâs, Yâsin Muhammed. *Fihris mecâmi’l-medresetü’l-Umeriyye fî dâri’l-kütübi’z-Zâhiriyye bi-Dımaşk*. Kuveyt: Ma’hed Mahtûtâtî’l-Arabiyye, 1987.
- Shaba, Tahir. *Mısır’da Hadis: (İlk Üç Asır)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Ian Shaw (ed.). *The Oxford History of Ancient Egypt*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Sifil, Ebubekir. *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*. İstanbul: Rihle Kitap, 3. Basım, 2017.
- Silverman, David P. *Ancient Egypt*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Hudayrî. *Tenvîrû’l-havâlik şerhu ala Muvatta’i Malik; İs’afü’l-mübetta’ bi-ricali’l-Muvatta’*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997.
- Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Hudayrî. *Hüsnü’l-muhâdara fî tarihi Mısır ve’l-Kahire*. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1967.
- Süyûtî Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Hudayrî. *Tezyînü’l-memâlik bi-menakibi seyyidînâ el-İmam Malik*. thk. Hişâm b. Muhammed el-Hasenî. Mağrib: Dâru’r-Reşâdi’l-Hadîsiyye, 2010.
- Şengezer, Salih. *Hadisleri Tedvin ve Tasnif Düşüncesinin Tarihsel Seyri*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Tomar, Cengiz. “Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/559-563. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-İber fî haberi men gaber*. thk. Ebû Hâcer Muhammed Zağlûl. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Muğnî fî’l-duafâ*. thk. Nureddin ‘İtr. 2 Cilt. Halep: Dârü’l-Maârif, ts.

- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-i'tidal fî nakdi'r-ricâl*. thk. Muhammed Ali el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 11. Basım, 1996.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tarîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1991.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Zikru esmâi men tüküllime fîhi ve hüve müvessak*. thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdinî. Zerkâ: Mektebetü'l-Menar, 1986.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf. *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muvatta'i'l-İmâm Mâlik*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2006.

EK

Ek 1: Teferrüd Edilen Rivayetler Tablosu

YAHYÂ B. ABDULLAH B. BÜKEYR

NO	RİVAYET	TÜRÜ	KİTAP/BAB BAŞLIĞI
1	حدثنا مالك، عن سُمَيٍّ مولى أبي بكر، أن أبا بكر بن عبد الرحمن كان يصوم في السفر.	Maktû	Sıyâm, 8 (No. 789)
2	حدثنا مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن جُمُهَانَ مولى الأسلميين، عن أم بَكْرَةَ الأسلمية، أنها اختلعت من زوجها عبد الله بن أُسَيْدٍ، ثم أتيا عثمان بن عفان في ذلك، فقال: هي تطليقة إلا أن تكون سميت شيئا، فهو ما سميت.	Mevkuf	Talâk, 11 (No. 2006)
3	قال مالك: وبلغني أن عمر بن الخطاب قال: وإن تزوجت، ولم تدخل بها زوجها الآخر، فلا سبيل لزوجها الأول إليها.	Mevkuf	Talâk, 19 (No. 2046)
4	حدثنا مالك: عن يحيى بن سعيد، أن معاذ بن جبل كان له امرأتان، فإذا كان يوم هذه لم يشرب من بيت الأخرى الماء.	Maktû	Talâk, 34 (No. 2122)
5	حدثنا مالك: عن يحيى بن سعيد، أن معاذ بن جبل كان له امرأتان فماتتا في الطاعون، فأسهم بينهما إيهما تؤول. أو لا.	Maktû	Talâk, 34 (No. 2123)
6	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، عن القاسم بن محمد، أن رجلا كانت تحته وليدة لقوم، فقال لأهلها: شألكم بها، فرأى الناس أنها تطليقة.	Maktû	Talâk, 34 (No. 2124)
7	حدثنا مالك، عن نافع، أن عبد الله بن عمر، قال: كل مسكر خمر، وكل مسكر حرام.	Mevkuf	Hudûd, 11 (No. 2620)
8	حدثنا مالك، عن نافع، عن أسلم مولى عمر بن الخطاب، أن عمر ضرب لليهود والنصارى والمجوس بالمدينة إقامة ثلاث ليالٍ، يتسوقون بها، ويقضون خوائجهم، ولا يُقيم أحد منهم فوق ثلاث ليالٍ.	Mevkuf	Câmi', 5 (No. 2785)
9	حدثنا مالك، عن أبي النضر، عن عامر بن سعد بن أبي وقاص، عن أسامة بن زيد، عن النبي صلى الله عليه وسلم، بمثل حديث محمد بن المنكدر، إلا أن في حديث أبي النضر: واذ هذا وقع بعرض وأنتم بها، فلا تخرج منها، لا يخرجكم إلا فرارا منه.	Merfû	Câmi', 9 (No. 2802)
10	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، أنه قال: قال أبو بكر الصديق: أي أرض تؤولني، وأي سماء تؤولني، إذا قلت على الله ما لا أعلم.	Mevkuf	Câmi', 13 (No. 2822)
11	حدثنا مالك: أنه بلغه، أن القاسم بن محمد كان يقول: ما نعلم كثيرا مما تسألونا عنه، وإن يعيش المرء جاهلا، إلا أنه يعلم ما افترض الله عليه، خير له من أن يقول على الله ما لا يعلم.	Maktû	Câmi', 13 (No. 2823)
12	قال مالك: وبلغني أن عبد الله بن عمر كان يُدْهَنُ بالصفرة.	Maktû	Câmi', 25 (No. 2865)
13	قال مالك: وبلغني أيضا أن عمر بن الخطاب، علي بن أبي طالب، أبي بن كعب لم يكونوا يُغَيِّرُونَ الشَّيْبَ.	Maktû	Câmi', 25 (No. 2866)
14	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، أنه سمع سعيد بن المسيب يقول: اخْتَنَنَ إبراهيم عليه السلام بالقدوم، وهو ابن عشرين ومئة سنة، وعاش بعد ذلك ثمانين سنة.	Maktû	Câmi', 28 (No. 2872)
15	حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: المؤمن يأكل في معي واحد، والكافر يأكل في سبعة أمعاء.	Merfû	Câmi', 34 (No. 2889)

16	حدثنا مالك، عن ابن شهاب، عن سليمان بن يسار، أنه قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يأكل التَّوَمَ ولا الكُرَاتَ ولا البَصَلَ من أجل أن الملائكة تأتيه، ومن أجل أنه يُكَلِّمُ جبريل عليه السلام.	Merfû	Câmi', 38 (No. 2899)
17	حدثنا مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة، أنها قالت: كان عمر ابن الخطاب يبعث إلينا بأخطائنا حتى من الرؤوس والأكارع.	Mevkuf	Câmi', 38 (No. 2909)
18	حدثنا مالك، عن عبد الله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم، عن عمرة بنت عبد الرحمن، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: مازال جبريل يُوصيني بالجار حتى ظننت أنه ليورثه.	Merfû	Câmi', 39 (No. 2915)
19	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، عن أبي سلمة بن عبد الرحمن بن عوف، أن امرأة كانت عند عائشة ومعها نسوة، فقالت امرأة منهن: والله لأدخلن الجنة، فقد أسلمت، وما زينت، ولا سرق، فأتيت في المنام، فقيل لها: أنت مُتَلَيَّةٌ لتدخلين الجنة؟ كيف وأنت تبخلين بما لا يُغنيك، وتتكلمين فيما لا يُغنيك، فلما اصبحَت المرأة دخلت على عائشة فأخبرتها بما رأت، وقالت: أجمعي النسوة اللاتي كنَّ عندك حين قلت ما قلت، فأرسلت اليهن عائشة، فجئن فحدثهن المرأة بما رأت في المنام.	Mevkuf	Câmi', 49 (No. 2945)
20	حدثنا مالك، عن أبي جعفر القارئ، أنه قال: كنتُ أجلس إلى جَنِّبِ عبد الله بن عمر، فكان إذا سلَّم عليه انشأ رَدَّ عبد الله كما سلَّم عليه، يقول: السلام عليكم، فيقول عبد الله: السلام عليكم.	Maktû	Câmi', 52 (No. 2961)
21	حدثنا مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم أنها قالت: لَمَّا كان مرضُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكر بعضُ نساياه كنيسةً رأيتهَا بأَرْضِ الحَشْبَةِ، يُقال لها: مارية. وكانت أم سلمة وأم حبيبة قد أتتا أَرْضَ الحَشْبَةِ. فذكرن من حُسْنِها وتَصاوِيرِها، فرفع رسول الله صلى الله عليه وسلم رأسه، فقال: أولئك إذا مات منهن رجلٌ صالحٌ بنوا على قبره مسجداً، ثم صَوَّروا فيه تلك الصُّورَ، أولئك شِرَارُ الخلق عند الله.	Merfû	Câmi', 55 (No. 2970)
22	حدثنا مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: دخلت امرأة النارَ فيه هِرَّةٌ رَبطَتْها فلا هي أطعمتها ولا هي أرسلتها تأكل من خَشَاشِ الأَرْضِ حتى ماتت.	Merfû	Câmi', 57 (No. 2977)
23	حدثنا مالك، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طالب، عن أنس بن مالك، أنه قال: كنتُ أمشي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، وعليه بُرْدٌ نَجْرَانِيٌّ غَلِيظُ الحَاشِيَةِ، فأدركه أعرابيٌّ، فحبَّذَه حبَّذَةً شَدِيدَةً، حتى نظرتُ إلى صَفْحِ عُقِّ رسول الله صلى الله عليه وسلم. قد أثر فيه حَاشِيَةُ الثَّوبِ من شدة حبَّذَتِه، ثم قال: يا محمد مَرُّ لي من مال الله الذي عندك، قال: فَالْتَقَتْ إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم، فضجَّك، ثم أمر له بِعَطاءٍ.	Merfû	Câmi', 75 (No. 3027)
24	حدثنا مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ليس الغنى عن كثرةِ العَرَضِ، إنما الغنى غنى النفس.	Merfû	Câmi', 77 (No. 3038)
25	حدثنا مالك، عن صفوان بن سليم، يَرْفَعُه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الساعي على الأرملة والمسكين كالمجاهد في سبيل الله. أو قال: كالذي يصومُ النهارَ ويقومُ الليلَ.	Merfû	Câmi', 80 (No. 3046)
26	حدثنا مالك، عن ثور بن زيد الدبلي، عن أبي العيث مولى ابن مُطِيع، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم مثل ذلك.	Merfû	Câmi', 80 (No. 3047)
27	حدثنا مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: نَعَمْ الصدقةُ اللِّقْحَةُ الصَّفِيَّةُ مِنْهُ، والشاةُ الصَّفِيَّةُ، تَغْدُو بِإِنَاءٍ، وتَرُوحُ بِإِنَاءٍ.	Merfû	Câmi', 81 (No. 3049)

28	حدثنا مالك، عن عبد الله بن دينار، عن عبد الله بن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أن الغادر يُنصب له لواء يوم القيامة، فيقال: هذه غدره فلان	Merfû	Câmi', 82 (No. 3051)
29	حدثنا مالك، عن عبد الله بن دينار، عن عبد الله بن عمر، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: إن من الشجر شجرة لا يسقط ورقها، وهي مثل الرجل المسلم، فحذوني ما هي؟ قال عبد الله: فوقع الناس في شجر البواقي، ووقع في نفسي أنها النخلة، قال: فاستحييت، قالوا: فحذت يا رسول الله ما هي، فقال: هي النخلة. قال عبد الله بن عمر: فحذت عمر بن الخطاب بالذي وقع في نفسي من ذلك. فقال عمر: لأن تكون قلنتها، أحب الي من كذا وكذا.	Merfû	Câmi', 82 (No. 3052)
30	حدثنا مالك، عن عبيد الله بن سلمان الأغر، عن أبيه، عن أبي هريرة، أنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: صلاة في مسجد هذا، خير من ألف صلاة فيما سواه، إلا المسجد الحرام.	Merfû	Câmi', 83 (No. 3056)
31	حدثنا مالك، عن ابن شهاب، عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود، أن النبي صلى الله عليه وسلم سئل عن فأروة سقطت في سمن، فماتت، فقال: خذوها وما حولها من السمن فاطرحوه.	Merfû	Câmi', 83 (No. 3062)
32	حدثنا مالك، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، عن أنس بن مالك، أنه قال: دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم على الذين قتلوا أصحاب بئر معونة ثلاثين صباحا، يدعو على رعل ولحيان وعصية، عصت الله ورسوله، قال أنس: فأنزل الله تعالى على نبيه صلى الله عليه وسلم في الذين قتلوا بئر معونة قرآنا قرأناه حتى نسبح بعد: بلعوا قومنا، فقد لقينا ربنا فرضي عنا ورضينا عنه.	Merfû	Câmi', 83 (No. 3063)
33	حدثنا مالك، عن عبد الله بن أبي بكر، أن أبا لبيبة ارتبط بسلسلة ربوض -الربوض الثقيلة- بضعة عشرة ليلة، حتى ذهب سمعه، فما كاد يسمع، وحتى كاد يذهب بصره. قال: فكانت ابنته نخلة إذا حضرت الصلاة وأراد أن يذهب للحاجة حتى يفرغ، ثم تأتي به فتزبطه كما كان فتعيده.	Mevkuf	Câmi', 83 (No. 3064)
34	حدثنا مالك، عن عبد الله بن دينار، عن عبد الله بن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لأصحاب الجحر: لا تدخلوا على هؤلاء القوم المعذبين إلا أن تكونوا بأكين، فإن لم تكونوا بأكين، فلا تدخلوا عليهم أن يصيبكم مثل ما أصابهم.	Merfû	Câmi', 83 (No. 3065)
35	حدثنا مالك، عن عبد الله بن دينار، عن عبد الله بن عمر، أنه قال: مفاتيح الغيب لا يعلمها إلا الله، لا يعلم ما في غد إلا الله، ولا يعلم ما تغيض الأرحام إلا الله، ولا يعلم متى يأتي المطر إلا الله، ولا تدري نفس بأي أرض تموت، ولا يعلم متى تقوم الساعة إلا الله.	Mevkuf	Câmi', 83 (No. 3066)
36	حدثنا مالك، عن عبد الله بن دينار، عن عبد الله بن عمر، أنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ألا كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته. فالأمير الذي على الناس راع عليهم، وهو مسؤول عنهم. فالرجل راع على أهل بيته، وهو مسؤول عنهم. وامرأة الرجل راعية على بيت بعلها وولدها، وهي مسؤولة عنهم. وعبد الرجل راع على مال سيده، وهو مسؤول عنه. ألا فكلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته.	Merfû	Câmi', 83 (No. 3067)
37	حدثنا مالك، عن أبي النضر مولى عمر بن عبيد الله، عن زرعة بن عبد الرحمن بن جرهيد الأسلمي، عن أبيه، وكان من أصحاب الصفة. قال: جلس عندنا رسل الله صلى الله عليه وسلم، وفخذي منكشفة. فقال: خمر عليك، أما علمت أن الفخذ عورة.	Merfû	Câmi', 83 (No. 3069)
38	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب، أنه قال: لأن أنام عن العشاء الأخيرة، أحب إلي من أن ألغو بعدها.	Maktû	Câmi', 83 (No. 3070)

YAHYÂ B. YAHYÂ EL-LEYSÎ

NO	RİVAYET	TÜRÜ	KİTAP/BAB BAŞLIĞI
1	حدثني عن مالك، عن ابن شهاب؛ أن عبد الله بن عباس وأبا هريرة اختلفا في قضاء رمضان. فقال أحدهما: يفرق بينه. وقال الآخر: لا يفرق بينه. لا أدري أيهما قال: يفرق بينه، ولا أيهما قال: لا يفرق بينه.	Mevkuf	Sıyâm, 17 (No. 839)
2	حدثني عن زياد عن مالك، عن ابن شهاب؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يذهب لحاجة الإنسان في البيوت وهو معتكف.	Maktû	İ'tikâf, 4 (No. 884)
3	حدثني عن مالك، عن يحيى بن سعيد، عن سليمان بن يسار؛ أن عبد الله بن عباس وأبا سلمة بن عبد الرحمن بن عوف، اختلفا في المرأة، تنفس بعد وفاة زوجها بليال. فقال أبو سلمة: إذا وضعت ما في بطنها، فقد حلت. وقال ابن عباس: آخر الأجلين. فجاء أبو هريرة، فقال: أنا مع ابن أخي. يعني أبا سلمة. فبعثوا كريباً، مولى عبد الله بن عباس، إلى أم سلمة، زوج النبي صلى الله عليه وسلم؛ يسألها عن ذلك. فجاءهم فأخبرهم أنها قالت: ولدت سبيحة الأسلمية، بعد وفاة زوجها بليال. فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: «قد حلت؛ فأنكجي من شئت». قال مالك: وهذا الأمر الذي لم يزل عليه أهل العلم عندنا.	Maktû	Talâk, 30 (No. 1728)
4	مالك عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن؛ أن عمر بن الخطاب قال لرجل - خرج بخارية لأمرأته معه في سفر، فأصابها فغارت امرأته. فذكرت ذلك لعمر بن الخطاب. فسأله عن ذلك. فقال: وهبتها لي. فقال عمر: لتأتينني بالبينة. أو لأزمنك بأجارك. قال: فاعترفت امرأته أنها وهبتها له.	Mevkuf	Hudûd, 6 (No. 2405)
5	حدثني عن مالك؛ أنه بلغه أنه يقال: إن أ حداً لن يموت حتى يستكمل رزقه. فأجملوا في الطلب.	Mevkuf	Câmi', 9 (No. 2625)
6	حدثني عن مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أنه كان يكره الخساء. ويقول: فيه تمام الخلق.	Mevkuf	Câmi', 43 (No. 2729)
7	حدثني مالك عن ابن شهاب، عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود، عن عبد الله بن عباس، عن ميمونة زوج النبي صلى الله عليه وسلم؛ [أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سئل عن الفأرة تقع في السم. فقال: «انزعوها. وما حولها فاطرحوها».	Merfû	Câmi', 59 (No. 2785)
8	حدثني مالك عن نافع، عن أبي لبيبة؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل الحيات التي في البيوت.	Merfû	Câmi', 64 (No. 2796)
9	حدثني مالك عن نافع، عن سائبية، مولاة لعائشة؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن قتل الجن التي في البيوت. إلا ذا الطفيلين والأبتر. فإنهما يخطفان البصر. ويطرخان ما في بطون النساء.	Merfû	Câmi', 64 (No. 2797)
10	حدثني مالك عن يحيى بن سعيد؛ أن عيسى ابن مريم لقي خنزيراً على الطريق. فقال له: أنفذ بسلام. فقبل له. تقول هذا لخنزير؟ فقال عيسى ابن مريم: إني أخاف أن أعود لساني المنطق بالسوء.	Maktû	Câmi', 71 (No. 2817)
11	حدثني مالك؛ أنه بلغه: أن عيسى ابن مريم كان يقول: لا تكثروا الكلام بغير ذكر الله فتفسد قلوبكم. فإن القلب القاسي بعيد من الله ولكن لا تعلمون. ولا تنظروا في ذنوب الناس كأنكم أرباب. وانظروا في ذنوبكم كأنكم عبيد. فإنما الناس مبدئي ومغافى. فارحموا أهل البلاء، واحمدوا الله على العافية.	Maktû	Câmi', 73 (No. 2821)

Ek 2: Rivayet Metinlerindeki Farklılıklar Tablosu

NO	KİTAP/BAB BAŞLIĞI	İBN BÜKEYR	LEYSÎ	KİTAP/BAB BAŞLIĞI
1	Sıyâm, 28 (No. 883)	حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر، أنه بلغه أن رجلاً من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم أروا ليلة القدر في السبع الأواخر. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إني أرى رؤياكم قد تواطأت في السبع الأواخر. فمن كان متحريها، فليتحرها في السبع الأواخر».	حدثني زياد عن مالك، أنه بلغه أن رجلاً من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم أروا ليلة القدر في المنام في السبع الأواخر. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إني أرى رؤياكم قد تواطأت في السبع الأواخر. فمن كان متحريها، فليتحرها في السبع الأواخر».	İ'tikâf, 6 (No. 895)
2	Sıyâm, 3 (No. 766)	حدثنا مالك، عن عبد الرحمن بن حزملة الأسلمي، عن سعيد بن المسيب؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر، ولم يأخروه تأخير أهل المشرق».	مالك، عن عبد الرحمن بن حزملة الأسلمي، عن سعيد بن المسيب؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر».	Sıyâm, 3 (No. 791)
3	Sıyâm, 5 (No. 772)	حدثنا مالك، عن سمي مولى أبي بكر؛ أنه سمع أبا بكر عبد الرحمن يقول: كنت أنا وأبي عند مروان بن الحكم. وهو أمير المدينة. فذكر له أن أبا هريرة يقول: من أصبح جنباً، أفطر ذلك اليوم. فقال مروان: أفسمت عليك يا عبد الرحمن. لتذهب إلى أمي المؤمنين عائشة وأم سلمة. فتسألها عن ذلك. قال أبو بكر: فذهب عبد الرحمن، وأنا معه. حتى دخلنا على عائشة. فسلم عليها عبد الرحمن، ثم قال: يا أم المؤمنين. إنا كنا عند مروان بن الحكم. فذكر له أن أبا هريرة يقول: من أصبح جنباً أفطر ذلك اليوم. قالت عائشة: ليس كما قال أبو هريرة. يا عبد الرحمن. أترغب عما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصنع؟ قال عبد الرحمن: لا، والله. قالت عائشة: فأشهد على رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه كان يصبح جنباً من جماع، غير احتلام (٤)، ثم يصوم ذلك اليوم. ثم خرجنا، فدخلنا على أم سلمة. فسألها عن ذلك. فقالت مثل ما قالت عائشة. قال: فخرجنا حتى جئنا مروان بن الحكم. فذكر له عبد الرحمن ما قلنا. فقال مروان بن الحكم: أفسمت عليك يا أبا محمد لتزكبن دابتي، فإني بالباب. فلندهن إلى أبي هريرة. فإنه بأرضه بالعقيق، فلنخبره ذلك. قال أبو بكر: فركب عبد الرحمن، وركبت معه، حتى أتينا أبا هريرة. فتحدثت معه عبد الرحمن معه ساعة. ثم ذكر له ذلك. فقال لي بذلك. إنما أخبرني به مخبر.	حدثني عن مالك، عن سمي مولى أبي بكر عبد الرحمن بن الحارث بن هشام؛ أنه سمع أبا بكر عبد الرحمن بن الحارث بن هشام يقول: كنت أنا وأبي عند مروان بن الحكم. وهو أمير المدينة. فذكر له أن أبا هريرة يقول: من أصبح جنباً، أفطر ذلك اليوم. فقال مروان: أفسمت عليك يا عبد الرحمن. لتذهب إلى أمي المؤمنين عائشة وأم سلمة. فتسألها عن ذلك. فذهب عبد الرحمن، وأنا معه. حتى دخلنا على عائشة. فسلم عليها عبد الرحمن، ثم قال: يا أم المؤمنين. إنا كنا عند مروان بن الحكم. فذكر له أن أبا هريرة يقول: من أصبح جنباً أفطر ذلك اليوم. قالت عائشة: ليس كما قال أبو هريرة. يا عبد الرحمن. أترغب عما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصنع؟ قال عبد الرحمن: لا، والله. قالت عائشة: فأشهد على رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه كان يصبح جنباً من جماع، غير احتلام، ثم يصوم ذلك اليوم. قال: ثم خرجنا، حتى دخلنا على أم سلمة. فسألها عن ذلك. فقالت مثل ما قالت عائشة. قال: فخرجنا حتى جئنا مروان بن الحكم. فذكر له عبد الرحمن ما قلنا. فقال مروان بن الحكم: أفسمت عليك يا أبا محمد لتزكبن دابتي، فإني بالباب. فلندهن إلى أبي هريرة. فإنه بأرضه بالعقيق، فلنخبره ذلك. فركب عبد الرحمن، وركبت معه، حتى أتينا أبا هريرة. فتحدثت معه عبد الرحمن معه ساعة. ثم ذكر له ذلك. فقال له أبو	Sıyâm, 4 (No. 795)

			هُرَيْرَةَ: لَا عَلَمَ لِي بِذَلِكَ. إِنَّمَا أَخْبَرَنِيهِ مُحَيْرٌ.	
4	Siyâm, 10 (No. 794)	حدثنا مالك، عن ابن شهاب، عن حميد بن عبد الرحمن بن عوف، عن أبي هريرة؛ أن رجلاً أفطر في رمضان، في زمان رسول الله. فأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يكفر، بعث رقية، أو صيام شهرين متتابعين، أو إطعام ستين مسكيناً. فقال: لا أجد. فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم يعزق تمر. فقال: «خذ هذا، فتصدق به». فقال: يا رسول الله! ما أجد أحداً أخوج مني. فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى بدت أنيابه. ثم قال: «كله».	Siyâm, 9 (No. 815)	حدثني يحيى عن مالك، عن ابن شهاب، عن حميد بن عبد الرحمن بن عوف، عن أبي هريرة؛ أن رجلاً أفطر في رمضان. فأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يكفر، بعث رقية، أو صيام شهرين متتابعين، أو إطعام ستين مسكيناً. فقال: لا أجد. فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم يعزق تمر. فقال: «خذ هذا، فتصدق به». فقال: يا رسول الله! ما أجد أحداً أخوج مني. فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى بدت أنيابه. ثم قال: «كله».
5	Siyâm, 10 (No. 795)	حدثنا مالك، عن عطاء بن عبد الله الأخراساني، عن سعيد بن المسيب؛ أنه قال: جاء أعزابي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم يضرب نحره، وينيف شعره، ويقول: هلك الأبعد. فقال له رسول الله: «وما ذلك؟» فقال: أصبث أهلي، وأنا صائم في رمضان. فقال له رسول الله: «هل تستطيع أن تعتق رقية؟» فقال: لا. قال: «فهل تستطيع أن تهدي بدنة؟» قال: لا. قال: فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم يعزق تمر. فقال: «خذ هذا، فتصدق به». فقال: «كله، وصم يوماً مكان ما أصبث». قال مالك: قال عطاء: فسألت سعيد بن المسيب: كم في ذلك العرق من التمر؟ فقال: ما بين خمسة عشر صاعاً إلى عشرين.	Siyâm, 9 (No. 816)	حدثني عن مالك، عن عطاء بن عبد الله الأخراساني، عن سعيد بن المسيب؛ أنه قال: جاء أعزابي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم يضرب نحره، وينيف شعره، ويقول: هلك الأبعد. فقال له رسول الله: «وما ذلك؟» فقال: أصبث أهلي، وأنا صائم في رمضان. فقال له رسول الله: «هل تستطيع أن تعتق رقية؟» فقال: لا. قال: «فهل تستطيع أن تهدي بدنة؟» قال: لا. قال: «فاجلس». فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم يعزق تمر. فقال: «خذ هذا، فتصدق به». فقال: «كله، وصم يوماً مكان ما أصبث». قال مالك: قال عطاء: فسألت سعيد بن المسيب: كم في ذلك العرق من التمر؟ فقال: ما بين خمسة عشر صاعاً إلى عشرين.
6	Siyâm, 10 (No. 796)	حدثنا مالك، عن حميد بن قيس؛ أنه قال: كنت أطوف مع مجاهد إنساناً فسأله عن صيام الكفارة أيتابع؟ قال حميد: قللت: لا، فصرّب مجاهد في صدري ثم قال: إنها في قراءة أبي: متتابعات.	Siyâm, 17 (No. 844)	حدثني عن مالك، عن حميد بن قيس؛ أنه أخبره، قال: كنت مع مجاهد وهو يطوف بالبيت. فجاءه إنسان فسأله عن صيام أيام الكفارة أمتتابعات، أو يقطعها؟ قال حميد: قللت له: نعم، يقطعها إن شاء. قال مجاهد: لا يقطعها، فإنها في قراءة أبي بن كعب: ثلاثة أيام متتابعات.
7	Siyâm, 11 (No. 799)	حدثنا مالك؛ أنه بلغه، أن عبد الله بن عمر سئل عن المرأة الحامل، إذا خافت على ولدها، واشتد عليها الصيام؟ فقال: تفتّر، وتطعم، وكان مسكيناً. مداً من حنطة بمذ النبي صلى الله عليه وسلم.	Siyâm, 19 (No. 853)	مالك؛ أنه بلغه، أن عبد الله بن عمر سئل عن المرأة الحامل، إذا خافت على ولدها، واشتد عليها الصيام؟ فقال: تفتّر، وتطعم، وكان كل يوم، مسكيناً. مداً من حنطة بمذ النبي صلى الله عليه وسلم.

8	Siyâm, 11 (No. 804)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ عَلَيْهِ صِيَامٌ مِنْ رَمَضَانَ، فَفَرَطَ فِيهِ، وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى الصِّيَامِ، حَتَّى يَدْخُلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ آخَرَ. أَطْعَمَ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ، مُدًّا مِنْ حِنْطَةٍ. وَكَانَ عَلَيْهِ الْقَضَاءُ.	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ عَلَيْهِ قِضَاءُ رَمَضَانَ فَلَمْ يَقْضِهِ، وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى صِيَامِهِ، حَتَّى جَاءَ رَمَضَانُ آخَرَ. فَإِنَّهُ يَطْعَمُ، مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ، مَسْكِينًا مُدًّا مِنْ حِنْطَةٍ. وَعَلَيْهِ مَعَ ذَلِكَ الْقَضَاءُ.	Siyâm, 19 (No. 855)
9	Siyâm, 16 (No. 824)	مَالِكٌ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ نَذَرَ صِيَامَ شَهْرَيْنِ. هَلْ لَهُ أَنْ يَتَطَوَّعَ؟ فَقَالَ سَعِيدٌ: لِيَبْدَأَ بِالَّذِي قَبْلَ أَنْ يَتَطَوَّعَ.	مَالِكٌ؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ نَذَرَ صِيَامَ شَهْرَيْنِ. هَلْ لَهُ أَنْ يَتَطَوَّعَ؟ فَقَالَ سَعِيدٌ: لِيَبْدَأَ بِالَّذِي قَبْلَ أَنْ يَتَطَوَّعَ.	Siyâm, 16 (No. 833)
10	Siyâm, 17 (No. 827)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ: إِنْ كَانَ لَيَكُونُ عَلَى الصَّيَامِ مِنْ رَمَضَانَ. فَمَا اسْتَطِيعَ أَقْضِيهِ حَتَّى يَأْتِيَ شَعْبَانُ.	حدثني يحيى عن مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ: إِنْ كَانَ لَيَكُونُ عَلَى الصَّيَامِ مِنْ رَمَضَانَ. فَمَا اسْتَطِيعَ أَصُومُهُ حَتَّى يَأْتِيَ شَعْبَانُ.	Siyâm, 20 (No. 857)
11	Siyâm, 18 (No. 833)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ كَانَ يَحْتَجِمُ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ لَا يَفْطُرُ. قَالَ هِشَامٌ: وَمَا رَأَيْتُهُ اخْتَجَمَ قَطُّ، إِلَّا وَهُوَ صَائِمٌ.	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ كَانَ يَحْتَجِمُ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ لَا يَفْطُرُ. وَمَا رَأَيْتُهُ اخْتَجَمَ قَطُّ، إِلَّا وَهُوَ صَائِمٌ.	Siyâm, 10 (No. 820)
12	Siyâm, 20 (No. 839)	حدثنا عن مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَعَثَ عَبْدَ اللَّهِ ابْنَ خُذَافَةَ، يَطُوفُ. «يَقُولُ: إِنَّمَا هِيَ أَيَّامُ أَكْلٍ، وَشُرْبٍ، وَذِكْرٍ لِلَّهِ». يَعْنِي أَيَّامَ مَنْى.	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَعَثَ عَبْدَ اللَّهِ ابْنَ خُذَافَةَ أَيَّامَ مَنْى، يَطُوفُ. «يَقُولُ: إِنَّمَا هِيَ أَيَّامُ أَكْلٍ، وَشُرْبٍ، وَذِكْرٍ لِلَّهِ».	Hac, 44 (No. 1102)
13	Siyâm, 21 (No. 844)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ. إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ». قَالُوا: فَإِنَّكَ تَوَاصَلْتَ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَالَ: «إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ. إِنِّي أَبِيتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي، وَيَسْقِينِي».	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالْوَصَالَ». قَالُوا: فَإِنَّكَ تَوَاصَلْتَ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَالَ: «إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ. إِنِّي أَبِيتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي، وَيَسْقِينِي».	Siyâm, 13 (No. 828)
14	Siyâm, 22 (No. 847)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ. لَخُلُوفٌ فِيمَ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمُسْكِ. قَالَ اللَّهُ: إِنَّمَا يَنْدُرُ وَطْعَامُهُ، وَشَرَابُهُ مِنْ أَجْلِي. فَالصَّيَامُ لِي، وَأَنَا أَجْزِي بِهِ. كُلُّ حَسَنَةٍ بَعَثَرَةٍ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ، إِلَّا الصَّيَامَ، فَهُوَ لِي. وَأَنَا أَجْزِي بِهِ».	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ. لَخُلُوفٌ فِيمَ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمُسْكِ. إِنَّمَا يَنْدُرُ شَهْوَتُهُ، وَطَعَامُهُ، وَشَرَابُهُ مِنْ أَجْلِي. فَالصَّيَامُ لِي، وَأَنَا أَجْزِي بِهِ. كُلُّ حَسَنَةٍ بَعَثَرَةٍ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ، إِلَّا الصَّيَامَ، فَهُوَ لِي. وَأَنَا أَجْزِي بِهِ».	Siyâm, 22 (No. 861)

15	Siyâm, 26 (No. 869)	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، عن عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَادَ أَنْ يَغْتَكِفَ. فَلَمَّا انْصَرَفَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي أَرَادَ أَنْ يَغْتَكِفَ فِيهِ. رَأَى أُخْبِيَةَ: خَبَاءَ عَائِشَةَ، وَجَبَاءَ حَفْصَةَ، وَجَبَاءَ زَيْنَبَ. فَلَمَّا رَأَاهَا، سَأَلَ عَنْهَا. فَقِيلَ لَهُ: هَذَا جَبَاءُ عَائِشَةَ، وَجَبَاءُ حَفْصَةَ، وَجَبَاءُ زَيْنَبَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْبِرُّ تَقُولُونَ بِهِ؟» ثُمَّ انْصَرَفَ، فَلَمْ يَغْتَكِفْ. حَتَّى اعْتَكَفَ عَشْرًا مِنْ سُؤَالِ.	حدثني زياد عن مالك، عن ابن شِهَاب، عن عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَادَ أَنْ يَغْتَكِفَ. فَلَمَّا انْصَرَفَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي أَرَادَ أَنْ يَغْتَكِفَ فِيهِ. <u>وَجَدَ أُخْبِيَةَ</u>: خَبَاءَ عَائِشَةَ، وَجَبَاءَ حَفْصَةَ، وَجَبَاءَ زَيْنَبَ. فَلَمَّا رَأَاهَا، سَأَلَ عَنْهَا. فَقِيلَ لَهُ: هَذَا جَبَاءُ عَائِشَةَ، وَجَبَاءُ حَفْصَةَ، وَجَبَاءُ زَيْنَبَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْبِرُّ تَقُولُونَ بِهِ؟» ثُمَّ انْصَرَفَ، فَلَمْ يَغْتَكِفْ. حَتَّى اعْتَكَفَ عَشْرًا مِنْ سُؤَالِ.	i'tikâf, 4 (No. 880)
16	Siyâm, 28 (No. 882)	حدثنا مالك، عن حميد الطويل، عن أنس بن مالك؛ أَنَّهُ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «<u>إِنِّي رَأَيْتُ</u> هَذِهِ اللَّيْلَةَ فِي رَمَضَانَ. حَتَّى تَلَاخِي رَجُلَانِ، فَرُفِعَتْ. فَالْتَمَسُوهَا فِي النَّاسِغَةِ، وَالسَّابِغَةِ، وَالْخَامِسَةِ».	حدثني زياد عن مالك، عن حميد الطَّوِيلِ، عن أنس بن مالك؛ أَنَّهُ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «<u>إِنِّي أَرَيْتُ</u> هَذِهِ اللَّيْلَةَ فِي رَمَضَانَ. حَتَّى تَلَاخِي رَجُلَانِ، فَرُفِعَتْ. فَالْتَمَسُوهَا فِي النَّاسِغَةِ، وَالسَّابِغَةِ، وَالْخَامِسَةِ».	i'tikâf, 6 (No. 894)
17	Talâk, 2 (No. 1953)	حدثنا مالك؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّهُ كُتِبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، مِنَ الْإِزَاقِ: إِنَّ رَجُلًا قَالَ لِامْرَأَتِهِ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ. فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِلَى عَامِلِهِ: أَنْ مَرُهُ أَنْ يُرَافِقَنِي بِمَكَّةَ فِي الْمَوْسِمِ. فَبَيَّنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ. إِذْ لَقِيَهِ الرَّجُلُ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا الَّذِي أَمَرْتَ أَنْ أُجْلِبَ عَلَيْكَ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: <u>اخْلُفْ انْشُدْكَ</u> بِرَبِّ هَذِهِ الْبَيْتَةِ، مَا أَرَدْتَ يَقُولُكَ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ؟ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: لَوْ اسْتَحْلَفْتَنِي فِي غَيْرِ هَذَا الْمَكَانِ مَا صَدَقْتُكَ. أَرَدْتُ، بِذَلِكَ، الْفِرَاقَ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: هُوَ مَا أَرَدْتُ.	حدثني يحيى عن مالك؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّهُ كُتِبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، مِنَ الْإِزَاقِ: إِنَّ رَجُلًا قَالَ لِامْرَأَتِهِ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ. فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِلَى عَامِلِهِ: أَنْ مَرُهُ أَنْ يُرَافِقَنِي بِمَكَّةَ فِي الْمَوْسِمِ. فَبَيَّنَمَا عُمَرُ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ. إِذْ لَقِيَهِ الرَّجُلُ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا الَّذِي أَمَرْتَ أَنْ أُجْلِبَ عَلَيْكَ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: <u>أَسْأَلُكَ</u> بِرَبِّ هَذِهِ الْبَيْتَةِ، مَا أَرَدْتَ يَقُولُكَ: حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ؟ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: لَوْ اسْتَحْلَفْتَنِي فِي غَيْرِ هَذَا الْمَكَانِ مَا صَدَقْتُكَ. أَرَدْتُ، بِذَلِكَ، الْفِرَاقَ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: هُوَ مَا أَرَدْتُ.	Talâk, 2 (No. 1585)
18	Talâk, 6 (No. 1972)	حدثنا مالك؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ، كَانَ يَقْضِي فِي الرَّجُلِ إِذَا أَلَى مِنْ امْرَأَتِهِ: أَنَّهَا إِذَا مَضَتْ الْأَرْبَعَةَ الْأَشْهُرَ، فَهِيَ تَطْلِيقَةٌ، وَلَهُ عَلَيْهَا الرَّجْعَةُ. <u>مَا دَامَتْ فِي عِدَّتِهَا</u>. قَالَ مَالِكُ: وَعَلَى ذَلِكَ كَانَ رَأْيُ ابْنِ شِهَابٍ.	حدثني عن مالك؛ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ، كَانَ يَقْضِي فِي الرَّجُلِ إِذَا أَلَى مِنْ امْرَأَتِهِ: أَنَّهَا إِذَا مَضَتْ الْأَرْبَعَةَ الْأَشْهُرَ، فَهِيَ تَطْلِيقَةٌ، وَلَهُ عَلَيْهَا الرَّجْعَةُ. <u>مَا دَامَتْ فِي عِدَّتِهَا</u>. قَالَ مَالِكُ: وَعَلَى ذَلِكَ كَانَ رَأْيُ ابْنِ شِهَابٍ.	Talâk, 6 (No. 1603)

19	Talâk, 10 (No. 2003)	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، عن عمر بن الخطاب، عن عائشة بنت أبي بكر، أنها أخبرته عن حبيبة بنت سَهْل الأنصاري، أنها كانت تحت ثابت بن قيس بن شماس. وأن رسول الله صلى الله عليه وسلم، خرج إلى الصُّبْح. فوجد حبيبة بنت سَهْل، عند بابها في العُطْس. فقال رسول الله: مَنْ هذه؟ فقالت: أنا حبيبة بنت سَهْل، يا رسول الله. قال: ما شأنك؟ قالت: لا أنا، ولا ثابت بن قيس، لزوجها. فلما جاء زوجها ثابت بن قيس، قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: «هذه حبيبة بنت سَهْل. قد ذكرت ما شاء الله أن تذكر. فقالت حبيبة: يا رسول الله، كل ما أعطاني عندي. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم، لثابت بن قيس: خذ منها. فآخذ منها. وجلس في أهلها.	Talâk, 13 (No. 1643)	حدثني يحيى عن مالك، عن يحيى بن سعيد، عن عمر بن الخطاب، عن عائشة بنت أبي بكر، أنها أخبرته عن حبيبة بنت سَهْل الأنصاري، أنها كانت تحت ثابت بن قيس بن شماس. وأن رسول الله صلى الله عليه وسلم، خرج إلى الصُّبْح. فوجد حبيبة بنت سَهْل، عند بابها في العُطْس. فقال رسول الله: مَنْ هذه؟ فقالت: أنا حبيبة بنت سَهْل، يا رسول الله. قال: ما شأنك؟ قالت: لا أنا، ولا ثابت بن قيس، لزوجها. فلما جاء زوجها ثابت بن قيس، قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: «هذه حبيبة بنت سَهْل. قد ذكرت ما شاء الله أن تذكر. فقالت حبيبة: يا رسول الله، كل ما أعطاني عندي. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم، لثابت بن قيس: خذ منها. فآخذ منها. وجلس في أهلها.
20	Talâk, 11 (No. 2008)	حدثنا مالك، أنه بلغه أن سعيد بن المسيب وسليمان بن يسار وابن شهاب، كانوا يقولون: عِدَّةُ الْمُخْتَلَعَةِ ثَلَاثَةُ قُرُوءٍ.	Talâk, 12 (No. 1639)	حدثني عن مالك، أنه بلغه أن سعيد بن المسيب وسليمان بن يسار وابن شهاب، كانوا يقولون: عِدَّةُ الْمُخْتَلَعَةِ <u>مِثْلُ عِدَّةِ الْمُطَلَّقةِ</u> ثَلَاثَةُ قُرُوءٍ.
21	Talâk, 12 (2012)	حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر، أن رجلاً لا عن امرأته في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم، <u>وانتفى</u> من ولدها. ففرق رسول الله صلى الله عليه وسلم، بينهما. وألحق الولد بالمرأة.	Talâk, 12 (No. 1643)	حدثني عن مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر، أن رجلاً لا عن امرأته في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم، <u>وانتفل</u> من ولدها. ففرق رسول الله صلى الله عليه وسلم، بينهما. وألحق الولد بالمرأة.
22	Talâk, 20 (No. 2052)	حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر، أنه كان يقول: إذا طلق الرجل امرأته، فدخلت في الدم من الحيضة الثالثة. فقد برئت منه، وبرئ منها. <u>ولا ترثه ولا يرثها.</u>	Talâk, 21 (No.1688)	حدثني عن مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر، أنه كان يقول: إذا طلق الرجل امرأته، فدخلت في الدم من الحيضة الثالثة. فقد برئت منه، وبرئ منها. <u>قال مالك: وهو الأمر عندنا.</u>
23	Talâk, 20 (No. 2053)	حدثنا مالك، عن الفضيل بن أبي عبد الله، مولى المهري، أنه <u>سأل</u> القاسم بن محمد وسالم بن عبد الله، عن المرأة إذا طلق، فدخلت في الدم، من الحيضة الثالثة. فقد بانث منه، وحلت.	Talâk, 21 (No.1689)	حدثني عن مالك، عن الفضيل بن أبي عبد الله، مولى المهري، أن القاسم بن محمد وسالم بن عبد الله، <u>كانا يقولان</u>: إذا طلق المرأة، فدخلت في الدم، من الحيضة الثالثة، <u>فقالا</u>: قد بانث منه، وحلت.

24	Talâk, 21 (No. 2057)	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد، عن القاسم بن محمد وسليمان بن يسار؛ أنه سمعهما يذكران، أن يحيى بن سعيد بن العاصي، طلق ابنة عبد الرحمن بن الحكم، البتة، فانتقلها عند الرحمن بن الحكم، فأرسلت عائشة أم المؤمنين، إلى مروان بن الحكم، وهو أمير المدينة، فقالت: اتق الله، واردد المرأة إلى بيتها. فقال مروان في حديث سليمان بن يسار: إن عبد الرحمن، غلبني. وقال مروان في حديث القاسم بن محمد: أو ما بلغك شأن فاطمة بنت قيس؟ فقالت عائشة: لا يضرك أن لا تذكر حديث فاطمة. فقال مروان: إن كان بك الشر، فحسبك ما بين هذين من الشر.	حدثني يحيى عن مالك، عن القاسم بن محمد وسليمان بن يسار؛ أنه سمعهما يذكران، أن يحيى بن سعيد بن العاصي، طلق ابنة عبد الرحمن بن الحكم، البتة، فانتقلها عند الرحمن بن الحكم، فأرسلت عائشة أم المؤمنين، إلى مروان بن الحكم، وهو <u>يومئذ</u> أمير المدينة. فقالت: اتق الله، واردد المرأة إلى بيتها. فقال مروان في حديث سليمان بن يسار: إن عبد الرحمن، غلبني. وقال مروان في حديث القاسم: أو ما بلغك شأن فاطمة بنت قيس؟ فقالت عائشة: لا يضرك أن لا تذكر حديث فاطمة. فقال مروان: إن كان بك الشر، فحسبك ما بين هذين من الشر.	Talâk, 22 (No. 1693)
25	Talâk, 26 (No. 2076)	حدثنا مالك؛ أنه بلغه أن عبد الله بن مسعود، كان يقول - في من قال: كل امرأة أنكحها، فهي طالق: إنه إذا لم يسم قبيلة، أو <u>قريه</u>، أو امرأة بعينها، فلا شيء عليه. قال مالك: وهذا أحسن ما سمعت.	حدثني عن مالك؛ أنه بلغه أن عبد الله بن مسعود، كان يقول - في من قال: كل امرأة أنكحها، فهي طالق: إنه إذا لم يسم قبيلة، أو امرأة بعينها، فلا شيء عليه. قال مالك: وهذا أحسن ما سمعت.	Talâk, 27 (No. 1712)
26	Talâk, 28 (No. 2080)	حدثنا مالك، عن ابن شهاب؛ أنه قال: بلغني أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لرجل من ثقيف، أسلم، وعنده عشر نسوة، أمسك أربعاً. وفارق سائرهن.	حدثني يحيى عن مالك، عن ابن شهاب؛ أنه قال: بلغني أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لرجل من ثقيف، أسلم، وعنده عشر نسوة، <u>حين</u> أسلم <u>الثقيفي</u>: أمسك <u>منهن</u> أربعاً. وفارق سائرهن.	Talâk, 29 (No. 1717)
27	Talâk, 28 (No. 2082)	حدثنا مالك، عن ثابت الأحنف؛ أنه تزوج أم ولد لعبد الرحمن بن زيد بن الخطاب. قال: فدعاني عبد الله بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب، فجلسته، فدخلت عليه، فإذا سيات مؤضوعة. وإذا قيدان من حديد. وعيدان له، قد أجلسهما. فقال له: طلقها وإلا. والذي يخلص بك كذا، وكذا. قال: فقلت: هي الطلاق ألفاً. قال: فخرجت من عنده، فأدركت عبد الله بن عمر، بطريق مكة، قال: فأخبرته بالذي كان من شأني. فتعيط عبد الله، وقال: ليس ذلك بطلاق. وإنها لم تحرم عليك. فارجع إلى أهلك. قال: فلم تفرزني نفسي، حتى أتيت عبد الله بن الزبير، قال: وهو يومئذ بمكة، فأخبرته بالذي كان من شأني، وبأذي قال لي عبد الله بن عمر: قال: فقال لي عبد الله بن الزبير: لم تحرم عليك؛ فارجع إلى أهلك. وكتب إلى جابر بن الأسود الزهري، وهو أمير المدينة، يأمره أن يعاقب عبد الله بن عبد الرحمن، وأن يخلي بيني وبين أهلي.	حدثني عن مالك، عن ثابت الأحنف؛ أنه تزوج أم ولد لعبد الرحمن بن زيد بن الخطاب. قال: فدعاني عبد الله بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب، فجلسته، فدخلت عليه، فإذا سيات مؤضوعة. وإذا قيدان من حديد. وعيدان له، قد أجلسهما. فقال: طلقها وإلا. والذي يخلص بك كذا، وكذا. قال: فقلت: هي الطلاق ألفاً. قال: فخرجت من عنده، فأدركت عبد الله بن عمر، بطريق مكة، قال: فأخبرته بالذي كان من شأني. فتعيط عبد الله بن عمر، وقال: ليس ذلك بطلاق. وإنها لم تحرم عليك. فارجع إلى أهلك. قال: فلم تفرزني نفسي، حتى أتيت عبد الله بن الزبير، وهو يومئذ بمكة، فأخبرته بالذي كان من شأني، وبأذي قال لي عبد الله بن عمر: قال: فقال لي عبد الله بن الزبير: لم تحرم عليك؛ فارجع إلى أهلك. وكتب إلى جابر بن الأسود الزهري، وهو أمير المدينة، يأمره أن يعاقب عبد الله بن عبد	Talâk, 29 (No. 1719)

		الرَّحْمَنِ، وَأَنْ يُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ أَهْلِي. قَالَ: فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ، فَجَهَّزْتُ صَفِيَّةَ، امْرَأَةَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، امْرَأَتِي، حَتَّى أَدْخَلْتُهَا عَلَيَّ، بِعِلْمِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، ثُمَّ دَعَوْتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، يَوْمَ عُرْسِي، لَوْلِيْمَتِي، فَجَاءَنِي.	
28	Talâk, 28 (No. 2085)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدِ الدَّبَلِيِّ؛ أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ، ثُمَّ يُرَاجِعُهَا، وَلَا حَاجَةَ لَهُ بِهَا. وَلَا يُرِيدُ إِمْسَاكَهَا. يُطَوِّلُ بِذَلِكَ عَلَيْهَا الْعِدَّةَ؛ لِيُضَارَّهَا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ، تَبَارَكَ وَتَعَالَى: {وَلَا تُمَسِّكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ} [البقرة ٢: ٢٣١]. يَعْطُهُمُ اللَّهُ بِذَلِكَ.	Talâk, 29 (No. 1722)
29	Talâk, 29 (No. 2088)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ؛ أَنَّهُ قَالَ: سُئِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ وَأَبُو هُرَيْرَةَ، عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَامِلِ، يَتَوَقَّى عَنْهَا زَوْجَهَا. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَجَرَ الْأَجْلَيْنِ. وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: إِذَا وَلَدَتْ، فَقَدْ حَلَّتْ. فَدَخَلَ أَبُو سَلَمَةَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَهَا عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: وَلَدَتْ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ، بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِهَا بِنِصْفِ شَهْرٍ، فَخَطَبَهَا رَجُلَانِ. أَحَدُهُمَا شَابٌّ، وَالْآخَرُ كَهْلٌ. فَخَطَّتْ إِلَى الشَّابِّ. فَقَالَ الْكَهْلُ: لَمْ تَحْلِي بَعْدُ، وَكَانَ أَهْلُهَا غَيْبًا. وَرَجَا، إِذَا جَاءَ أَهْلُهَا، أَنْ يُؤْثِرُوهُ بِهَا. فَجَاءَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: {قَدْ حَلَّتْ؛ فَانْكِحِي مَنْ شِئْتِ}.	Talâk, 30 (No. 1725)
30	Talâk, 29 (No. 2089)	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْمَرْأَةِ، يَتَوَقَّى عَنْهَا زَوْجَهَا، وَهِيَ حَامِلٌ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: إِذَا وَضَعَتْ حَمْلَهَا، فَقَدْ حَلَّتْ. فَأَخْبَرَهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ. كَانَ عِنْدَهُ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: لَوْ وَلَدْتُ وَزَوْجُهَا عَلَى سَرِيرِهِ، لَمْ يُوقِنْ بَعْدُ، لَحَلَّتْ.	Talâk, 30 (No. 1726)
31	Talâk, 29 (No. 2090)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْمُسَوَّرِ بْنِ مَخْرَمَةَ؛ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: أَنَّ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ، نَفْسَتْ، بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِهَا بِلَيَالٍ. فَجَاءَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْتَأْذَنَتْهُ أَنْ تَنْكِحَ، فَإِذَا لَهَا، فَنَكَحَتْ.	Talâk, 30 (No. 1727)

32	Talâk, 30 (No. 2092)	حدثنا مالك، عن سعد بن إسحاق بن كعب بن عجرة، عن عمته زينب بنت كعب بن عجرة؛ أن الفريضة بنت مالك بن سنان، وهي أخت أبي سعيد الخدري، أخبرتها: أنها جاءت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم؛ تسأله أن ترجع إلى أهلها في بني خذرة. فإن زوجها خرج في طلب أعبد له أبوا. حتى إذا كانوا بطرف القنوم، لحقهم، فقتلوه. قالت: فسألت رسول الله صلى الله عليه وسلم؛ أن أرجع إلى أهلي. فإن زوجي لم يتركني في مسكن يملكه، ولا نفقة. قالت: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «نعم». قالت: فخرجت. حتى إذا كنت في الخجرة، بإزاء المسجد دعاني، أو امرئ فدعيت له، فوديت له، فقال: «كيف قلت؟» فرددت عليه القصة التي ذكرت له، من شأن زوجي. فقال: «أمكثي في بيتك، حتى يبلغ الكتاب أجله». قالت: فاعتددت فيه أربعة أشهر وعشراً. قالت: فلما كان عثمان بن عفان، أرسل إلي، فسألني عن ذلك؟ فأخبرته. فاتبعه، وقضى به.	Talâk, 31 (No. 1729)
33	Talâk, 33 (No. 2106)	حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أنه كان لا يعزل.	Talâk, 34 (No. 1743)
34	Talâk, 33 (No. 2108)	حدثنا مالك؛ عن حميد بن قيس، عن رجل يقال له ذيف؛ أنه قال: سئل ابن عباس، عن العزل؟ فدعا جارية له. فقال: أخبرهم. فكانت استخيت. فقال: هو ذلك. أما أنا فافعله. يعني أنه يعزل.	Talâk, 34 (No. 1745)
35	Hudûd, 1 (No. 2536)	حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أنه قال: جاءت اليهود إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكروا له أن رجلاً منهم وامراً زنياً. فقال لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ما تجدون في التوراة في شأن الرجم؟» فقالوا: نفصخهم ويجلدون. فقال عبد الله بن سلام: كذبتم. إن فيها الرجم. فأتوا بالتوراة فنشروها. فوضع أحدهم يده على آية الرجم. ثم قرأ ما قبلها وما بعدها. فقال له عبد الله بن سلام: ارفع يدك. فرفع يده. فإذا فيها آية الرجم. فقالوا: صدق يا محمد. فيها آية الرجم. فأمر بهما رسول الله صلى الله عليه وسلم فرجما. قال عبد الله بن عمر: فرأيت الرجل يخني على المرأة، يقيها الحجارة.	Hudûd, 1 (No. 2374)

		الْحَجَارَةُ. قَالَ مَالِكٌ: يَحْنِي يَكُبُّ عَلَيْهَا حَتَّى تَقَعَ الْحَجَارَةُ عَلَيْهِ	
36	Hudûd, 1 (No. 2537)	حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ؛ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَسْلَمَ جَاءَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فَقَالَ لَهُ: إِنَّ الْأَجَرَ زَنَى. فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: هَلْ ذَكَرْتَ هَذَا لِأَحَدٍ غَيْرِي؟ فَقَالَ: لَا. فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: فَتُبَّ إِلَى اللَّهِ. وَاسْتَنْتَزَ بِسِثْرِ اللَّهِ. فَإِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ. فَلَمْ تَقْرُرْهُ نَفْسُهُ حَتَّى أَتَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَقَالَ لَهُ مِثْلُ مَا قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ مِثْلُ مَا قَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ. فَلَمْ تَقْرُرْهُ نَفْسُهُ حَتَّى جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ لَهُ: إِنَّ الْأَجَرَ زَنَى. فَقَالَ سَعِيدٌ: فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. كُلُّ ذَلِكَ يُعْرَضُ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا أَكْثَرَ عَلَيْهِ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَهْلِهِ، فَقَالَ: «أَيْشَتَكِي أَبِي جَنَّةٌ؟». فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَاللَّهِ إِنَّهُ لَصَّحِيحٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَبِكُرُّ أَمْ تَنْيَبُ؟». فَقَالُوا: بَلْ تَنْيَبُ. يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُرْجِمَ.	Hudûd, 1 (No. 2375)
37	Hudûd, 1 (No. 2539)	حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَجُلًا اعْتَرَفَ عَلَى نَفْسِهِ بِالزَّنا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَشَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ <u>أَرْبَعَ مَرَّاتٍ</u> ، <u>وَقَدْ أَحْصَى</u> ، فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُرْجِمَ. قَالَ مَالِكٌ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَمَنْ أَجَلَ ذَلِكَ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِاعْتِرَافِهِ عَلَى نَفْسِهِ.	Hudûd, 1 (No. 2377)
38	Hudûd, 1 (No. 2544)	حَدَّثَنَا مَالِكٌ أَنَّهُ بَلَغَهُ؛ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ أَتَى بِامْرَأَةٍ قَدْ وَلَدَتْ فِي سِتَّةِ أَشْهُرٍ. فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُرْجِمَ. فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: لَيْسَ ذَلِكَ عَلَيْهَا. إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: {وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا} [الأحقاف ٤٦: ١٥] وَقَالَ: {وفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ} [لقمان: ١٤] وَقَالَ: {والوالداتُ يُرِضَعْنَ أَوْ لَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنِمَّ الرِّضَاعَةَ} [البقرة ٢: ٢٣٣] <u>فَالرِّضَاعَةُ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ شَهْرًا</u> ، فَالْحَمْلُ يَكُونُ سِتَّةَ أَشْهُرٍ. فَأَمَرَ <u>بِهَا عُثْمَانُ أَنْ يُرَدَّ</u> . <u>فَوُجِدَتْ قَدْ رُجِمَتْ</u> .	Hudûd, 1 (No. 2384)

39	Hudûd, 1 (No. 2547)	حدثنا مالك عن يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب؛ أنه سمعه يقول: لما صدر عمر بن الخطاب من منى، أتاه بالأبطح. ثم كرم كومة بطحاء. ثم طرح عليها رداءه واستلقى. ثم مد يديه إلى السماء فقال: اللهم كبرت سني. وضعت قوتي. وانتشرت رعيي. فاقبضني إليك غير مضيع ولا مفترط. ثم قدم المدينة في عقب ذي الحجة، فخطب الناس، فقال: أيها الناس. قد سنت لكم السنن. وفرضت لكم الفرائض. وتركتم على الواضحة. إلا أن تصلوا بالناس يمينا وشمالا. وصفق بإحدى يديه على الأخرى. ثم قال: إياكم أن تهلكوا عن آية الرجم. أن يقول قائل لا نجد حدين في كتاب الله. فقد رجم رسول الله، ورجمنا. والذي نفسى بيده، لولا أن يقول الناس: زاد عمر بن الخطاب في كتاب الله لكتبها: الشيخ والشيخة فارجمواهما البته، فإنما قد قرأناها. قال مالك: قال يحيى بن سعيد: قال سعيد بن المسيب: فما أنسلخ ذو الحجة حتى قتل عمر. قال مالك: يريد عمر بن الخطاب بالشيخ والشيخة، الثيب من الرجال، والثيبة من النساء.	حدثني مالك عن يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب؛ أنه سمعه يقول: لما صدر عمر بن الخطاب من منى، أتاه بالأبطح. ثم كرم كومة بطحاء. ثم طرح عليها رداءه واستلقى. ثم مد يديه إلى السماء فقال: اللهم كبرت سني. وضعت قوتي. وانتشرت رعيي. فاقبضني إليك غير مضيع ولا مفترط. ثم قدم المدينة فخطب الناس، فقال: أيها الناس. قد سنت لكم السنن. وفرضت لكم الفرائض. وتركتم على الواضحة. إلا أن تصلوا بالناس يمينا وشمالا. <u>وضرب بإحدى يديه على</u> <u>الأخرى.</u> ثم قال: إياكم أن تهلكوا عن آية الرجم. أن يقول قائل لا نجد حدين في كتاب الله. فقد رجم رسول الله، ورجمنا. والذي نفسي بيده، لولا أن يقول الناس: زاد عمر بن الخطاب في كتاب الله لكتبها: الشيخ والشيخة فارجمواهما البته، فإنما قد قرأناها. قال مالك: قال يحيى بن سعيد: قال سعيد بن المسيب: فما أنسلخ ذو الحجة حتى قتل عمر رحمه الله. قال يحيى: سمعت مالكا يقول: قوله: الشيخ والشيخة، يعني: الثيب والثيبة. فارجمواهما البته.	Hudûd, 1 (No. 2383)
40	Hudûd, 2 (No. 2549)	حدثنا مالك عن زيد بن أسلم، أن رجلا اعترف على نفسه بالزنا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم. فدعا له رسول الله صلى الله عليه وسلم يسوط. فأتى يسوط مكسور. فقال: «فوق هذا»، فأتى يسوط جديد، لم تقطع تمرته. فقال: «ما بين هذين»، فأتى يسوط قد ركب به ولان. فأمر به رسول الله صلى الله عليه وسلم فجلد. ثم قال: «يا أيها الناس، قد أن لكم أن تنتهوا عن حدود الله. من أصاب من هذه القادورة شيئا، فليستبرئ بشئ الله. فإنه من يدي لنا صفحته، نقم عليه كتاب الله».	حدثني مالك عن زيد بن أسلم، أن رجلا اعترف على نفسه بالزنا على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم. فدعا له رسول الله صلى الله عليه وسلم يسوط. فأتى يسوط مكسور. فقال: «فوق هذا»، فأتى يسوط جديد، لم تقطع تمرته. فقال: «<u>دون</u> <u>هذا</u>»، فأتى يسوط قد ركب به ولان. فأمر به رسول الله صلى الله عليه وسلم فجلد. ثم قال: «يا أيها الناس، قد أن لكم أن تنتهوا عن حدود الله. من أصاب من هذه القادورة شيئا، فليستبرئ بشئ الله. فإنه من يدي لنا صفحته، نقم عليه كتاب الله».	Hudûd, 2 (No. 2386)
41	Hudûd, 6 (No. 2568)	حدثنا مالك عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم <u>قطع سارقا</u> في مجن ثمته ثلاثة دراهم. <u>قال ابن بكير: المجن: الثرس</u>	حدثنا مالك عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم <u>قطع</u> في مجن ثمته ثلاثة دراهم.	Hudûd, 7 (2406)

42	Hudûd, 8 (No. 2585)	حدثنا مالك، عن نافع؛ أنَّ عبدًا لعبد الله بن عمر سرق وهو أبق. فأرسل به عبد الله بن عمر إلى <u>سعيد بن العاصي</u>، ليُقطع يده. فأبى سعيد أن يقطع يده. وقال: لا تُقطع يد الأبق إذا سرق. فقال له عبد الله بن عمر: في أي كتاب الله وجدت هذا؟ ثم أمر به عبد الله بن عمر، فُقطعت يده.	Hudûd, 8 (No. 2412)
43	Hudûd, 8 (No. 2587)	حدثنا مالك أنه بلغه؛ أنَّ القاسم بن محمّد وسالم بن عبد الله وعروة بن الزبير كانوا يقولون: إذا سرق العبد الأبق ما يجب فيه <u>القطع</u>، <u>قطع</u>. قال مالك: وذلك الأمر الذي لا اختلاف فيه عندنا، أن العبد الأبق إذا سرق ما يجب فيه <u>القطع</u>، <u>قطع</u>.	Hudûd, 8 (No. 2414-2415)
44	Hudûd, 9 (No. 2588)	حدثنا مالك، عن عبد الرحمن بن القاسم، عن أبيه؛ أنَّ رجلاً من أهل اليمن، أقطع اليد والرجل قديم فنزل على أبي بكر الصديق. فشكا إليه أن عامل اليمن قد ظلمه. فكان يصلي من الليل. فيقول أبو بكر: وأبيك. ما لي بك ليل سارق. ثم إنهم فقدوا <u>خلياً لأسماء بنت عميس</u>. امرأة أبي بكر الصديق. فجعل الرجل يطوف معهم ويقول: اللهم عليك بمن بيت أهل هذا البيت الصالح. فوجدوا الخلي عند صانع. زعم أن الأقطع جاءه به. فاعترف به الأقطع. أو شهد عليه به. فأمر به أبو بكر. فُقطعت يده اليسرى. وقال أبو بكر: والله لدعاؤه على نفسه أشدّ عندي سرّقه.	Hudûd, 10 (No. 2418)
45	Hudûd, 11 (No. 2612)	حدثنا مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى أن يُبذّر البُسْر والرطب جميعاً، <u>والتمر</u> والربيب جميعاً.	Eṣṣribe, 3 (No. 2448)
46	Hudûd, 11 (No. 2616)	حدثنا مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم سئل عن الغبيراء. فقال: لا خير فيها، ونهى عنها قال مالك: فسألت زيد بن أسلم: ما الغبيراء؟ فقال: <u>هي السكركة</u>.	Eṣṣribe, 4 (No. 2452)
47	Hudûd, 11 (No. 2617)	حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «من شرب الخمر في الدنيا ثم لم يثب منها، حرّمها في الآخرة <u>فلم يسقها</u>.	Eṣṣribe, 4 (No. 2453)

48	Câmi', 2 (No. 2769)	حدثنا مالك، عن مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السَّلْمِيِّ؛ أَنَّ أَعْرَابِيًّا بَاتَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْإِسْلَامِ. فَأَصَابَ الْأَعْرَابِيَّ وَغُكَّ بِالْمَدِينَةِ. فَاتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقْلَنِي بَيْعَتِي. فَأَبَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ جَاءَهُ فَقَالَ: أَقْلَنِي بَيْعَتِي. فَأَبَى. ثُمَّ جَاءَهُ فَقَالَ: أَقْلَنِي بَيْعَتِي. فَأَبَى. ثُمَّ جَاءَهُ فَقَالَ: أَقْلَنِي بَيْعَتِي. فَأَبَى. فَخَرَجَ الْأَعْرَابِيُّ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا الْمَدِينَةُ كَالْكَبِيرِ تَنْفِي حَبْتَهَا. وَيَنْصَعُ طَبِئُهَا».	Câmi', 2 (No. 2593)
49	Câmi', 2 (No. 2770)	حدثنا مالك عن يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْخَبَابِ سَعِيدَ بْنَ يَسَارٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَرْتُ بِقَرْيَةٍ تَأْكُلُ الْفَرَى. يَقُولُونَ: يَثْرِبُ. وَهِيَ الْمَدِينَةُ. تَنْفِي النَّاسَ كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ حَبْتُ الْحَدِيدِ».	Câmi', 2 (No. 2594)
50	Câmi', 5 (No. 2782)	حدثنا مالك، عن إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي حَكِيمٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَقُولُ: بَلَغَنِي أَنَّهُ كَانَ مِنْ آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ قَالَ: «قَاتِلِ اللَّهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى. اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ. لَا يَبْقِيَنَّ دِينَانِ بَارِضِ الْعَرَبِ».	Câmi', 5 (No. 2606)
51	Câmi', 6 (No. 2787)	حدثنا مالك، عن عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ؛ أَنَّ أَسْلَمَ مَوْلَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَخْبَرَهُ؛ أَنَّهُ زَارَ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ الْمَخْزُومِيَّ فَرَأَى عِنْدَهُ نَبِيذًا وَهُوَ بِطَرِيقِ مَكَّةَ. فَقَالَ لَهُ أَسْلَمُ: إِنَّ هَذَا لَشَرَابٌ يُحِبُّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَحَمَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ قَدْحًا عَظِيمًا. فَجَاءَ بِهِ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَوَضَعَهُ فِي يَدَيْهِ. فَقَرَّبَهُ عُمَرُ إِلَى فِيهِ. ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: مَنْ صَنَعَ هَذَا؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ: نَحْنُ صَنَعْنَاهُ. فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّ هَذَا لَشَرَابٌ طَيِّبٌ. فَشَرِبَ مِنْهُ. ثُمَّ نَاولَهُ رَجُلًا عَنْ يَمِينِهِ. فَلَمَّا أَتَى عَبْدُ اللَّهِ، نَادَاهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ: أَنْتَ الْقَائِلُ لِمَكَّةَ خَيْرٌ مِنَ الْمَدِينَةِ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَقُلْتُ هِيَ حَرَمُ اللَّهِ وَأَمْنُهُ وَفِيهَا بَيْتُهُ. فَقَالَ عُمَرُ: لَا أَقُولُ فِي بَيْتِ اللَّهِ وَلَا فِي حَرَمِهِ شَيْئًا. ثُمَّ قَالَ عُمَرُ: أَنْتَ الْقَائِلُ لِمَكَّةَ خَيْرٌ مِنَ الْمَدِينَةِ؟ قَالَ: فَقُلْتُ: هِيَ حَرَمُ اللَّهِ، وَأَمْنُهُ، وَفِيهَا بَيْتُهُ. فَقَالَ عُمَرُ: لَا أَقُولُ فِي حَرَمِ اللَّهِ وَلَا فِي بَيْتِهِ شَيْئًا. ثُمَّ انْصَرَفَ.	Câmi', 6 (No. 2610)

52	Câmi', 8 (No. 2895)	حدثني عن مالك، عن يزيد بن زياد، عن محمد بن كعب القرظي. قال: قال معاوية بن أبي سفيان <u>عام حج وهو أمير، وهو على المنبر يقول: «أيها الناس إنَّه لا مانع لما أعطى الله. ولا معطي لما منع. ولا ينفع ذا الجد منه الجد. من يرد الله به خيراً يُفقهه في الدين».</u> ثم قال: سمعت هؤلاء الكلمات من رسول الله صلى الله عليه وسلم على هذه الأعداء.	Câmi', 9 (No. 2623)	حدثني عن مالك، عن ابن شهاب، عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب، عن عبد الله بن عبد الله بن الحارث بن نوفل، عن عبد الله بن عباس؛ أن عمر بن الخطاب خرج إلى الشام. حتى إذا كان يسرع لقيه أمراء الأجناد: أبو غبيدة بن الجراح وأصحابه. فأخبروه أن الوبا قد وقع بالشام. قال ابن عباس، فقال عمر بن الخطاب: ادع لي المهاجرين الأولين. فدعاهم فاستشارهم. وأخبرهم أن الوبا قد وقع بالشام. فاختلوا. فقال بعضهم: قد خرجت لأمر، ولا نرى أن ترجع عنه. وقال بعضهم: معك بقیة الناس وأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم. ولا نرى أن نقدمهم على هذا الوبا. فقال عمر: ارتفعوا عني. ثم قال: ادع لي الأنصار. فدعاهم فاستشارهم. فاختلوا. فاختلوا سبيل المهاجرين. فقالوا: ادعوا لي من كان هاهنا من مشيخة قريش. من مهاجرة الفتح. فدعاهم فلم يختلف عليه منهم رجلان. فقالوا: نرى أن ترجع بالناس ولا نقدمهم على هذا الوبا. فنأى عمر في الناس: إني مصبح على ظهر، فأصبحوا عليه. فقال أبو غبيدة بن جراح: أفراراً من قدر الله؟ فقال عمر: لو غيرك قالها يا أبا غبيدة! <u>وكان عمر يكره خلافه</u>. نعم. نفر من قدر الله إلى قدر الله. أرايت لو كان لك إبلى فهبطت وإدياً له غدوتان. إحداهما مخصبة والأخرى جدبة، أليس إن رعيت الخصبة رعيتها بقدر الله؟ وإن رعيت الجدبة رعيتها بقدر الله؟ فجاء عبد الرحمن بن عوف، وكان غائباً في بعض حاجته، فقال: إن عندي من هذا علماً. سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «إذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه. وإذا وقع بأرض وأنتم بها، فلا تخرجوا فراراً منه». قال: فحمد الله عمر ثم انصرف.
53	Câmi', 9 (No. 2797)	حدثني عن مالك، عن ابن شهاب، عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب، عن عبد الله بن عبد الله بن الحارث بن نوفل، عن عبد الله بن عباس؛ أن عمر بن الخطاب خرج إلى الشام. حتى إذا كان يسرع لقيه أمراء الأجناد: أبو غبيدة بن الجراح وأصحابه. فأخبروه أن الوبا قد وقع بالشام. قال ابن عباس، فقال عمر بن الخطاب: ادع لي المهاجرين الأولين. فدعاهم فاستشارهم. وأخبرهم أن الوبا قد وقع بالشام. فاختلوا. فقال بعضهم: قد خرجت لأمر، ولا نرى أن ترجع عنه. وقال بعضهم: معك بقیة الناس وأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم. ولا نرى أن نقدمهم على هذا الوبا. فقال عمر: ارتفعوا عني. ثم قال: ادع لي الأنصار. فدعاهم فاستشارهم. فاختلوا. فاختلوا سبيل المهاجرين. فقالوا: ادعوا لي من كان هاهنا من مشيخة قريش. من مهاجرة الفتح. فدعاهم فلم يختلف عليه منهم رجلان. فقالوا: نرى أن ترجع بالناس ولا نقدمهم على هذا الوبا. فنأى عمر في الناس: إني مصبح على ظهر، فأصبحوا عليه. فقال أبو غبيدة بن جراح: أفراراً من قدر الله؟ فقال عمر: لو غيرك قالها يا أبا غبيدة! <u>وكان عمر يكره خلافه</u>. نعم. نفر من قدر الله إلى قدر الله. أرايت لو كان لك إبلى فهبطت وإدياً له غدوتان. إحداهما مخصبة والأخرى جدبة، أليس إن رعيت الخصبة رعيتها بقدر الله؟ وإن رعيت الجدبة رعيتها بقدر الله؟ فجاء عبد الرحمن بن عوف، وكان غائباً في بعض حاجته، فقال: إن عندي من هذا علماً. سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «إذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه. وإذا وقع بأرض وأنتم	Câmi', 7 (No. 2611)	حدثني عن مالك، عن ابن شهاب، عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب، عن عبد الله بن عبد الله بن الحارث بن نوفل، عن عبد الله بن عباس؛ أن عمر بن الخطاب خرج إلى الشام. حتى إذا كان يسرع لقيه أمراء الأجناد: أبو غبيدة بن الجراح وأصحابه. فأخبروه أن الوبا قد وقع بالشام. قال ابن عباس، فقال عمر بن الخطاب: ادع لي المهاجرين الأولين. فدعاهم فاستشارهم. وأخبرهم أن الوبا قد وقع بالشام. فاختلوا. فقال بعضهم: قد خرجت لأمر، ولا نرى أن ترجع عنه. وقال بعضهم: معك بقیة الناس وأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم. ولا نرى أن نقدمهم على هذا الوبا. فقال عمر: ارتفعوا عني. ثم قال: ادع لي الأنصار. فدعاهم فاستشارهم. فاختلوا. فاختلوا سبيل المهاجرين. فقالوا: ادعوا لي من كان هاهنا من مشيخة قريش. من مهاجرة الفتح. فدعاهم فلم يختلف عليه منهم رجلان. فقالوا: نرى أن ترجع بالناس ولا نقدمهم على هذا الوبا. فنأى عمر في الناس: إني مصبح على ظهر، فأصبحوا عليه. فقال أبو غبيدة بن جراح: أفراراً من قدر الله؟ فقال عمر: لو غيرك قالها يا أبا غبيدة! <u>وكان عمر يكره خلافه</u>. نعم. نفر من قدر الله إلى قدر الله. أرايت لو كان لك إبلى فهبطت وإدياً له غدوتان. إحداهما مخصبة والأخرى جدبة، أليس إن رعيت الخصبة رعيتها بقدر الله؟ وإن رعيت الجدبة رعيتها بقدر الله؟ فجاء عبد الرحمن بن عوف، وكان غائباً في بعض حاجته، فقال: إن عندي من هذا علماً. سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «إذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه. وإذا وقع بأرض وأنتم

			بها، فَلَا تَخْرُجُوا فِرَاراً مِنْهُ». قَالَ: فَحَمِدَ اللَّهُ عُمَرَ ثُمَّ انْصَرَفَ.	
54	Câmi', 9 (No. 2799)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ <u>إِنَّمَا</u> <u>انْصَرَفَ</u> بِالنَّاسِ عَنْ حَدِيثِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ.	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ <u>إِنَّمَا رَجَعَ</u> بِالنَّاسِ عَنْ حَدِيثِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ.	Câmi', 7 (No. 2614)
55	Câmi', 9 (No. 2801)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ، أَخْبَرَهُ، أَنَّ <u>أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ أَخْبَرَهُ</u> : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الطَّاعُونَ رَجَزُ أَرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، أَوْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، <u>يَشْكُ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ أَثْنَهُمَا قَال</u> ، فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بَارِضٌ فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِ. وَإِذَا وَقَعَ بَارِضٌ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَاراً مِنْهُ».	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ وَعَنْ سَالِمِ أَبِي النَّضْرِ، مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَسْأَلُ <u>أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الطَّاعُونَ؟ فَقَالَ أَسَامَةُ</u> : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الطَّاعُونَ رَجَزُ أَرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، أَوْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بَارِضٌ فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِ. وَإِذَا وَقَعَ بَارِضٌ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَاراً مِنْهُ». قَالَ يَحْيَى، وَسَمِعْتُ مَالِكاً يَقُولُ، قَالَ أَبُو النَّضْرِ: «لَا يُخْرَجُكُمْ إِلَّا فِرَارٌ مِنْهُ».	Câmi', 7 (No. 2615)
56	Câmi', 10 (No. 2804)	حدثنا مَالِكٌ؛ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَا أَوْصَانِي بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِبْنٌ <u>جَعَلْتُ رَجُلِي فِي الْغَزَا</u> ، أَنْ قَالَ: «أَحْسِنْ خُلُقَكَ لِلنَّاسِ، مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ».	حدثني عن مَالِكٍ، أَنَّ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَا أَوْصَانِي بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِبْنٌ <u>وَضَعْتُ رَجُلِي فِي الْغَزَا</u> ، أَنْ قَالَ: «أَحْسِنْ خُلُقَكَ لِلنَّاسِ، مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ».	Câmi', 10 (No. 2626)
57	Câmi', 10 (No. 2810)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ: <u>أَلَا أُخْبِرُكُمْ أَوْ أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ؟</u> قَالُوا: بَلَى. قَالَ: صَلُّوا ذَاتَ النَّيِّنِ. وَإِيَّاكُمْ وَالْبَغْضَةَ. فَإِنَّهَا هِيَ الْحَالِقَةُ.	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ: <u>أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ؟</u> قَالُوا: بَلَى. قَالَ: صَلُّوا ذَاتَ النَّيِّنِ. وَإِيَّاكُمْ وَالْبَغْضَةَ. فَإِنَّهَا هِيَ الْحَالِقَةُ.	Câmi', 10 (No. 2632)
58	Câmi', 11 (No. 2812)	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى <u>رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ</u> . وَهُوَ يَعْظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «دَعُهُ. فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ».	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى <u>رَجُلٍ</u> . وَهُوَ يَعْظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «دَعُهُ. فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ».	Câmi', 11 (No. 2635)

59	Câmi', 13 (No. 2817)	حدثنا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ وَقَاهُ اللَّهُ شَرَّ اثْنَتَيْنِ وَلَجَ الْجَنَّةَ». فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَا تُخْبِرْنَا. فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ عَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَنْ وَقَاهُ اللَّهُ شَرَّ اثْنَتَيْنِ وَلَجَ الْجَنَّةَ». فَقَالَ رَجُلٌ: لَا تُخْبِرْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ وَقَاهُ اللَّهُ شَرَّ اثْنَتَيْنِ وَلَجَ الْجَنَّةَ. مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ. مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ. مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ».	حدثنا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ وَقَاهُ اللَّهُ شَرَّ اثْنَتَيْنِ وَلَجَ الْجَنَّةَ». فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَا تُخْبِرْنَا. فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ عَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَنْ وَقَاهُ اللَّهُ شَرَّ اثْنَتَيْنِ وَلَجَ الْجَنَّةَ». فَقَالَ رَجُلٌ: لَا تُخْبِرْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ وَقَاهُ اللَّهُ شَرَّ اثْنَتَيْنِ وَلَجَ الْجَنَّةَ. مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ. مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ. مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ».	Câmi', 75 (No. 2824)
60	Câmi', 14 (No. 2826)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ. فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ. وَلَا تَحَسَّسُوا، وَلَا تَجَسَّسُوا، وَلَا تَنَاقَسُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَنَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا».	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ. فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ. وَلَا تَحَسَّسُوا، وَلَا تَجَسَّسُوا، وَلَا تَنَاقَسُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَنَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا».	Câmi', 13 (No. 2640)
61	Câmi', 14 (No. 2829)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: تُعْرَضُ أَعْمَالُ النَّاسِ كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ، <u>يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ، وَيَوْمَ الْخَميسِ</u>. فَيُغْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ. إِلَّا عَبْدًا كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحَاءٌ. فَيَقَالُ: اثْرُكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَغِيْبَا. أَوْ ارْكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَغِيْبَا.	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: تُعْرَضُ أَعْمَالُ النَّاسِ كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ، <u>ويَوْمَ الْخَميسِ</u>. فَيُغْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ. إِلَّا عَبْدًا كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحَاءٌ. فَيَقَالُ: اثْرُكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَغِيْبَا. أَوْ ارْكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَغِيْبَا.	Câmi', 14 (No. 2643)
62	Câmi', 19 (No. 2844)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ. فَظَنَّ فِي أَفْقِ السَّمَاءِ، فَقَالَ: «مَاذَا فَتَحَ اللَّيْلَةُ مِنَ الْخَزَائِنِ؟ وَمَاذَا وَقَعَ مِنَ الْفِتَنِ؟ <u>كَمْ مِنْ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا، عَارِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ</u>. أَيْقُظُوا صَوَاجِبَ الْحَجَرِ».	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ. فَظَنَّ فِي أَفْقِ السَّمَاءِ، فَقَالَ: «مَاذَا فَتَحَ اللَّيْلَةُ مِنَ الْخَزَائِنِ؟ وَمَاذَا وَقَعَ مِنَ الْفِتَنِ؟ <u>كَمْ مِنْ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا، عَارِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ</u>. أَيْقُظُوا صَوَاجِبَ الْحَجَرِ».	Câmi', 18 (No. 2653)
63	Câmi', 23 (No. 2857)	حدثنا مَالِكٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ؛ رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَهُوَ يَوْمِئِذٍ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ، وَقَدْ رَفَعَ بَيْنَ كَتِفَيْهِ بَرَقَاعٌ ثَلَاثٌ. لَبَدَ بَعْضُهَا <u>فَوْقَ بَعْضٍ فِي قَمِيصِهِ</u>.	حدثني عن مَالِكٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ؛ رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَهُوَ يَوْمِئِذٍ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ، وَقَدْ رَفَعَ بَيْنَ كَتِفَيْهِ بَرَقَاعٌ ثَلَاثٌ. لَبَدَ بَعْضُهَا <u>فَوْقَ بَعْضٍ</u>.	Câmi', 22 (No. 2664)

64	Câmi', 24 (No. 2858)	حدثنا مالك، عن يحيى بن سعيد؛ أنَّ أبا قتادة الأنصاري قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: إن لي جُمعة. <u>أفأرجلها يا رسول الله؟</u> فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «نعم». <u>أكرمها؟</u> فكان أبو قتادة رُبما ذهَبها في التَّوَمَ مَرَّتَيْنِ. <u>لِمَا قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: «نعم» وأكرمها؟</u>	حدثني عن مالك، عن يحيى بن سعيد؛ أنَّ أبا قتادة الأنصاري قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: إن لي جُمعة. <u>أفأرجلها؟</u> فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «نعم». <u>أكرمها؟</u> فكان أبو قتادة رُبما ذهَبها في التَّوَمَ مَرَّتَيْنِ. <u>لِمَا قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: «نعم» وأكرمها؟</u>	Câmi', 44 (No. 2731)
65	Câmi', 27 (No. 2868)	حدثني عن مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أراني الليلة عند الكعبة. فرأيت رجلاً آدم. <u>كأحسن ما أنت راء من آدم الرجال. له لمة كأحسن ما أنت راء من اللمم. قد رَجَلها فهي تَقَطُر ماء. مُتَكِناً على رَجُلَيْنِ، أو عَوَاتِقِ رَجُلَيْنِ. يطوف بالكعبة. فسألت: من هذا؟ فقيل: هذا المسيح ابن مريم.</u> ثم إذا أنا برجل جعد قَطَط. أعور العين اليمنى. كأنها عنبه طافية. فسألت: من هذا؟ فقيل: هذا المسيح الدجال».	حدثني عن مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أراني الليلة عند الكعبة. فرأيت رجلاً آدم. <u>كأحسن ما أنت راء من آدم الرجال. له لمة كأحسن ما أنت راء من اللمم. قد رَجَلها فهي تَقَطُر ماء. مُتَكِناً على رَجُلَيْنِ، أو عَوَاتِقِ رَجُلَيْنِ. يطوف بالكعبة. فسألت: من هذا؟ فقيل: هذا المسيح ابن مريم.</u> ثم إذا أنا برجل جعد قَطَط. أعور العين اليمنى. كأنها عنبه طافية. فسألت: من هذا؟ فقيل: هذا المسيح الدجال».	Câmi', 24 (No. 2666)
66	Câmi', 31 (No. 2879)	حدثنا مالك، عن ابن شهاب، عن أنس بن مالك؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم أتى بلبن قد شيب بماء، وعن يمينه أعرابي، وعن يساره أبو بكر الصديق. فشرِب. ثم أعطى الأعرابي. وقال: «الأيمن فالأيمن».	حدثني عن مالك، عن ابن شهاب، عن أنس بن مالك؛ أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم أتى بلبن قد شيب بماء، وعن يمينه أعرابي، وعن يساره أبو بكر الصديق. فشرِب. ثم أعطى الأعرابي. وقال: «الأيمن فالأيمن».	Câmi', 31 (No. 2682)
67	Câmi', 36 (No. 2895)	حدثني عن مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه؛ أنه كان لا يؤتى أبداً بطعام أو شراب، حتى الدَّواء، فيطعمه أو يشربه حتى يقول: الحمد لله الذي هدانا. وأطعمنا وسقانا، وأكرمنا، <u>ونعمنا، الله أكبر. اللهم ألفتنا نعمتك بكل شر. فأصبحنا منها وأمسينا بكل خير. نسألك تمامها وشكرها. لا خير إلا خيرك. ولا إله غيرك. إله الصالحين. ورب العالمين. الحمد لله. ولا إله إلا الله. ما شاء الله، ولا قوة إلا بالله. اللهم بارك لنا فيما رزقنا. وقنا عذاب النار.</u>	حدثني عن مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه؛ أنه كان لا يؤتى أبداً بطعام أو شراب، حتى الدَّواء، فيطعمه أو يشربه حتى يقول: الحمد لله الذي هدانا. وأطعمنا وسقانا، وأكرمنا، <u>ونعمنا، الله أكبر. اللهم ألفتنا نعمتك بكل شر. فأصبحنا منها وأمسينا بكل خير. نسألك تمامها وشكرها. لا خير إلا خيرك. ولا إله غيرك. إله الصالحين. ورب العالمين. الحمد لله. ولا إله إلا الله. ما شاء الله، ولا قوة إلا بالله. اللهم بارك لنا فيما رزقنا. وقنا عذاب النار.</u>	Câmi', 32 (No. 2700)
68	Câmi', 37 (No. 2897)	حدثني عن مالك، عن يحيى بن سعيد؛ أنَّ عمر بن الخطاب أدرك جابر بن عبد الله السلمي ومعه حمال لحم. فقال عمر: ما هذا؟ فقال: يا أمير المؤمنين. قَرَمنا إلى اللحم. فاشتريت بذرهم لحماً. فقال عمر: أما يريد أحدكم أن يطوي بطنه عن جاره أو ابن عمه؟ <u>أين تذهب عنكم هذه الآية؟</u> {أذهبتم طيباتكم في حياتكم الدنيا واستمتعتم بها} [الأحقاف: ٢٠].	حدثني عن مالك، عن يحيى بن سعيد؛ أنَّ عمر بن الخطاب أدرك جابر بن عبد الله ومعه حمال لحم. فقال عمر: ما هذا؟ فقال: يا أمير المؤمنين. قَرَمنا إلى اللحم. فاشتريت بذرهم لحماً. فقال عمر: أما يريد أحدكم أن يطوي بطنه عن جاره أو ابن عمه؟ <u>أين تذهب هذه الآية؟</u> {أذهبتم طيباتكم في حياتكم الدنيا واستمتعتم بها} [الأحقاف: ٢٠].	Câmi', 33 (No. 2703)

69	Câmi', 38 (No. 2904)	حدثنا مالك، عن سَمِيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي صَالِحِ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْحَرُّ، فَوَجَدَ بِنْرًا، فَنَزَلَ فِيهَا، فَشَرِبَ، وَخَرَجَ. فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ. يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ. فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلَ الَّذِي بَلَغَ مِنِّي. فَنَزَلَ الْبِنْرَ فَمَلَأَ خُفَّهُ. ثُمَّ أَمْسَكَهُ فِيهِ حَتَّى رَفِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ. فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ». فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَإِنَّا لَنَا فِي النَّهَائِمِ لِأَجْرٍ! فَقَالَ: «فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٌ أَجْرٌ».	حدثني عن مالك، عن سَمِيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي صَالِحِ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ إِذِ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِنْرًا. فَنَزَلَ فِيهَا، فَشَرِبَ، وَخَرَجَ. فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ. يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ. فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلَ الَّذِي بَلَغَ مِنِّي. فَنَزَلَ الْبِنْرَ فَمَلَأَ خُفَّهُ. ثُمَّ أَمْسَكَهُ فِيهِ حَتَّى رَفِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ. فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ». فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَإِنَّا لَنَا فِي النَّهَائِمِ لِأَجْرٍ! فَقَالَ: «فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٌ أَجْرٌ».	Câmi', 32 (No. 2688)
70	Câmi', 38 (No. 2905)	حدثنا مالك، عن يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ كَانَ يَأْكُلُ مَعَهُ خُبْزًا بِسَمْنٍ. فَدَعَا رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ فَجَعَلَ يَأْكُلُ وَيَتَّبِعُ بِالْقَمَةِ وَضَرَ الصَّحْفَةَ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: كَأَنَّكَ مُقَوَّرٌ. فَقَالَ: <u>وَاللَّهِ مَا أَكَلْتُ سَمْنًا وَلَا رَأَيْتُ أَكْلًا بِهِ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا.</u> فَقَالَ عُمَرُ: لَا أَكُلُ السَّمْنَ حَتَّى يَحْيَا النَّاسُ مِنْ أَوَّلِ مَا يَحْيُونَ.	حدثني عن مالك، عن يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يَأْكُلُ خُبْزًا بِسَمْنٍ. فَدَعَا رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ فَجَعَلَ يَأْكُلُ وَيَتَّبِعُ بِالْقَمَةِ وَضَرَ الصَّحْفَةَ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: كَأَنَّكَ مُقَوَّرٌ. فَقَالَ: <u>وَاللَّهِ مَا أَكَلْتُ سَمْنًا وَلَا رَأَيْتُ أَكْلًا بِهِ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا.</u> فَقَالَ عُمَرُ: لَا أَكُلُ السَّمْنَ حَتَّى يَحْيَا النَّاسُ مِنْ أَوَّلِ مَا يَحْيُونَ.	Câmi', 32 (No. 2694)
71	Câmi', 38 (No. 2907)	حدثنا مالك، عن مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حُلْحُلَةَ الدَّيْلِيِّ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ مَالِكِ بْنِ خُثَيْمٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ بَارِضَهُ بِالْعَقِيقِ. فَأَتَاهُ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ. فَنَزَلُوا عِنْدَهُ بِالْعَقِيقِ. قَالَ حُمَيْدٌ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَذْهَبَ إِلَى أُمِّي فَقُلْتُ: إِنَّ ابْنَكَ يُهْرَنُكَ السَّلَامُ، وَيَقُولُ: أَطْعِمِينَا شَيْئًا. قَالَ: قَوَّضَعْتُ ثَلَاثَةَ أَقْرَاصٍ فِي صَحْفَةٍ، وَشَيْئًا مِنْ زَيْتٍ وَمِلْحٍ، ثُمَّ وَضَعْتُهَا عَلَى رَأْسِي، وَحَمَلْتُهَا إِلَيْهِمْ. فَلَمَّا وَضَعْتُهَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ، كَبَّرَ أَبُو هُرَيْرَةَ. وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْبَعَنَا مِنَ الْخُبْزِ بَعْدَ أَنْ لَمْ يَكُنْ طَعَامُنَا إِلَّا الْأَسْوَدَيْنِ الْمَاءُ وَالتَّمْرُ. فَلَمْ يُصِيبِ الْقَوِيُّ مِنَ الطَّعَامِ شَيْئًا. فَلَمَّا انْصَرَفُوا، قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي أَحْسِنْ إِلَى عَنَمِكَ. وَامْسَحِ الرُّعَامَ عَنْهَا. وَأَطِيبْ مَرَاخَهَا. وَصَلِّ فِي نَاحِيَّتِهَا فَإِنَّهَا مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ تَكُونُ الثَّلَّةُ مِنَ الْغَنَمِ أَحَبَّ إِلَى صَاحِبِهَا مِنْ دَارِ مَرْوَانَ.	حدثني عن مالك، عن مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حُلْحُلَةَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ مَالِكِ بْنِ خُثَيْمٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ بَارِضَهُ بِالْعَقِيقِ. فَأَتَاهُ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ عَلَى دَوَابِّ. فَنَزَلُوا عِنْدَهُ. قَالَ حُمَيْدٌ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَذْهَبَ إِلَى أُمِّي فَقُلْتُ: إِنَّ ابْنَكَ يُهْرَنُكَ السَّلَامُ، وَيَقُولُ: أَطْعِمِينَا شَيْئًا. قَالَ: قَوَّضَعْتُ ثَلَاثَةَ أَقْرَاصٍ فِي صَحْفَةٍ، وَشَيْئًا مِنْ زَيْتٍ وَمِلْحٍ، ثُمَّ وَضَعْتُهَا عَلَى رَأْسِي، وَحَمَلْتُهَا إِلَيْهِمْ. فَلَمَّا وَضَعْتُهَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ، كَبَّرَ أَبُو هُرَيْرَةَ. وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْبَعَنَا مِنَ الْخُبْزِ بَعْدَ أَنْ لَمْ يَكُنْ طَعَامُنَا إِلَّا الْأَسْوَدَيْنِ الْمَاءُ وَالتَّمْرُ. فَلَمْ يُصِيبِ الْقَوِيُّ مِنَ الطَّعَامِ شَيْئًا. فَلَمَّا انْصَرَفُوا، قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي أَحْسِنْ إِلَى عَنَمِكَ. وَامْسَحِ الرُّعَامَ عَنْهَا. وَأَطِيبْ مَرَاخَهَا. وَصَلِّ فِي نَاحِيَّتِهَا فَإِنَّهَا مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ تَكُونُ الثَّلَّةُ مِنَ الْغَنَمِ أَحَبَّ إِلَى صَاحِبِهَا مِنْ دَارِ مَرْوَانَ.	Câmi', 32 (No. 2697)

72	Câmi', 41 (No. 2919)	حدثنا مالك، عن ابن شهاب، عن أبي أمامة بن سهل بن حنيف؛ أنه قال: رأى عامر بن ربيعة، سهل بن حنيف يغتسل. فقال: ما رأيت كاليوم ولا جلد مخبأة. <u>فلبسط سهل مكانه</u>. فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقيل: يا رسول الله. هل لك في سهل بن حنيف؟ والله ما يرفع رأسه. فقال: «هل تنهون به أحدا؟» قالوا: ننههم. عامر بن ربيعة. قال: <u>فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عامر بن ربيعة، فتغيط عليه</u>. وقال: «علام يقتل أحدكم أخاه؟ ألا بركت. اغتسل له». فغسل عامر وجهه ويديه، ومز فقيه وركبتيه، وأطراف رجلتيه، وداخله إزاره، في قدح. ثم صب عليه. فراح سهل مع الناس، ليس به بأس.	حدثني عن مالك، عن ابن شهاب، عن أبي أمامة بن سهل بن حنيف؛ أنه قال: رأى عامر بن ربيعة، سهل بن حنيف يغتسل. فقال: ما رأيت كاليوم ولا جلد مخبأة. <u>فلبسط بسهل</u>. فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقيل: يا رسول الله. هل لك في سهل بن حنيف؟ والله ما يرفع رأسه. فقال: «هل تنهون به أحدا؟» قالوا: ننههم. عامر بن ربيعة. قال: <u>فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم عامرا، فتغيط عليه</u>. وقال: «علام يقتل أحدكم أخاه؟ ألا بركت. اغتسل له». فغسل عامر وجهه ويديه، ومز فقيه وركبتيه، وأطراف رجلتيه، وداخله إزاره، في قدح. ثم صب عليه. فراح سهل مع الناس، ليس به بأس.	Câmi', 36 (No. 2708)
73	Câmi', 42 (No. 2920)	حدثنا مالك، عن عبد الله بن أبي بكر، عن عباد بن تميم؛ أن أبا بشير الأنصاري أخبره: أنه كان مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره. قال: فأرسل رسول الله صلى الله عليه وسلم رسولا. فقال عبد الله بن أبي بكر: حسبت أنه قال: <u>والناس في مقيلهم</u>: «لا تنفقن في رقة بعير قِلادة من وتر، أو وبر - شك يحيى بن بكير - <u>إلا قطعت</u>». قال مالك: أرى ذلك من العين.	حدثني عن مالك، عن عبد الله بن أبي بكر، عن عباد بن تميم؛ أن أبا بشير الأنصاري أخبره: أنه كان مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره. قال: فأرسل رسول الله صلى الله عليه وسلم رسولا. فقال عبد الله بن أبي بكر: حسبت أنه قال: <u>والناس في مقيلهم</u>: «لا تنفقن في رقة بعير قِلادة من وتر، أو قِلادة، <u>إلا قطعت</u>». قال يحيى: سمعت مالكا يقول: أرى ذلك من العين.	Câmi', 35 (No. 2706)
74	Câmi', 43 (No. 2922)	حدثنا مالك، عن ابن شهاب، عن عروة، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا اشتكى، يقرأ على نفسه بالمعوذات وينفث. قالت: فلما اشتد وجعه كنت أنا أقرأ عليه <u>وأمسح عليه بيده</u>. رجاء بركتها.	حدثني عن مالك، عن ابن شهاب، عن عروة، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا اشتكى، يقرأ على نفسه بالمعوذات وينفث. قالت: فلما اشتد وجعه كنت أنا أقرأ عليه <u>وأمسح عليه بيديه</u>. رجاء بركتها.	Câmi', 39 (No. 2716)
75	Câmi', 46 (No. 2929)	حدثنا مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا مرض العبد بعث الله تبارك وتعالى إليه ملكين. فقال: انظرا ماذا يقول <u>عبدى لغواده</u>. فإن هو - إذا جاؤه - حمد الله وأثنى عليه. رفعا ذلك إلى الله. وهو أعلم. فيقول: لعبيدي علي، إن توفيتني، أن أدخل الجنة. وإن أنا سقيتني أن أبديله لحما خيرا من لحمي، ودما خيرا من دمي. وإن أكفر عنه سبائتي».	حدثني عن مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار؛ أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «إذا مرض العبد بعث الله تبارك وتعالى إليه ملكين. فقال: انظرا ماذا يقول <u>لغواده</u>. فإن هو - إذا جاؤه - حمد الله وأثنى عليه. رفعا ذلك إلى الله. وهو أعلم. فيقول: لعبيدي علي، إن توفيتني، أن أدخل الجنة. وإن أنا سقيتني أن أبديله لحما خيرا من لحمي، ودما خيرا من دمي. وإن أكفر عنه سبائتي».	Câmi', 38 (No. 2711)

76	Câmi', 51 (No. 2953)	حدثنا مالك، عن عبد الرحمن بن عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرُ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمًا يَتَّبِعُ بِهَا شُعَبُ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعُ الْقَطْرِ. يَفُورُ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ».	حدثني عن مالك، عن عبد الله بن عبد الرحمن بن أبي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرُ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمًا يَتَّبِعُ بِهَا شُعَبُ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعُ الْقَطْرِ. يَفُورُ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ».	Câmi', 58 (No. 2781)
77	Câmi', 52 (No. 2957)	حدثنا مالك، عن أبي نعيم وهب بن كيسان، عن محمد بن عمرو بن عطاء؛ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ. فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. ثُمَّ رَأَدَ مَعَ ذَلِكَ شَيْئًا أَيْضًا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، وَهُوَ يَوْمِئِذٍ قَدْ ذَهَبَ بَصَرُهُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: هَذَا الْيَمَانِيُّ الَّذِي يَغْشَاكَ. <u>فَعَرَفُوهُ إِيَّاهُ حَتَّى عَرَفَهُ</u> . قَالَ: فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ السَّلَامَ أَنْتَهَى إِلَى الْبَرَكَةِ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ	حدثني عن مالك، عن محمد بن عمرو بن عطاء؛ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ. فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ: وَبَرَكَاتُهُ. ثُمَّ رَأَدَ مَعَ ذَلِكَ شَيْئًا أَيْضًا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، وَهُوَ يَوْمِئِذٍ قَدْ ذَهَبَ بَصَرُهُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: هَذَا الْيَمَانِيُّ الَّذِي يَغْشَاكَ. <u>فَعَرَفُوهُ إِيَّاهُ</u> . قَالَ: فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ السَّلَامَ أَنْتَهَى إِلَى الْبَرَكَةِ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ	Câmi', 50 (No. 2757)
78	Câmi', 54 (No. 2964)	حدثنا مالك، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، عن أبي مرة عقيل بن أبي طالب، عن أبي الليثي؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَمَا هُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ وَالنَّاسُ مَعَهُ، إِذْ أَقْبَلَ ثَلَاثَةٌ فَأَقْبَلَ اثْنَانِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَهَبَ وَاحِدٌ. فَلَمَّا وَقَفَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَلَمَا. فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَرَأَى فُرْجَةً فِي الْحَلَقَةِ فَجَلَسَ فِيهَا. <u>وَأَمَّا الْآخَرُ فَجَلَسَ خَلْفَهُمْ</u> . وَأَمَّا الثَّالِثُ فَادْبَرَ ذَاهِبًا. فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ عَنِ النَّفَرِ الثَّلَاثَةِ؟ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَأَوَى إِلَى اللَّهِ فَأَوَاهُ اللَّهُ. وَأَمَّا الْآخَرُ فَاسْتَحْيَا فَاسْتَحْيَا اللَّهُ مِنْهُ. وَأَمَّا الْآخَرُ فَأَعْرَضَ فَأَعْرَضَ اللَّهُ عَنْهُ.	حدثني عن مالك، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، عن أبي مرة عقيل بن أبي طالب، عن أبي الليثي؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَمَا هُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ وَالنَّاسُ مَعَهُ، إِذْ أَقْبَلَ ثَلَاثَةٌ فَأَقْبَلَ اثْنَانِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَذَهَبَ وَاحِدٌ. فَلَمَّا وَقَفَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَلَمَا. فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَرَأَى فُرْجَةً فِي الْحَلَقَةِ فَجَلَسَ فِيهَا. <u>وَأَمَّا الثالث فجلس خلفهم</u> . وأما الثالث فادبر ذاهباً. فلما فرغ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ألا أخبركم عن النفر الثلاثة؟ أما أحدهما فأوى إلى الله فأواه الله. وأما الآخر فاستحيا فاستحيا الله منه. وأما الآخر فأعرض فأعرض الله عنه.	Câmi', 52 (No. 2761)
79	Câmi', 56 (No. 2971)	حدثني مالك، عن يزيد بن حُصَيْفَةَ؛ أَنَّ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ أَخْبَرَهُ: أَنَّهُ سَمِعَ سُفْيَانَ بْنَ أَبِي رُهَيْبٍ، وَهُوَ رَجُلٌ مِنْ <u>أَزْدِ شَنْوَةَ</u> ، مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ يُحَدِّثُ نَاسًا مَعَهُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ أَفْتَنَى كَلْبًا، لَا يُغْنِي عَنْهُ زُرْعًا، وَلَا ضَرْعًا، نَقَصَ مِنْ عَمَلِهِ كُلَّ يَوْمٍ قَيْرَاطٌ». قَالَ: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: إِي وَرَبِّ هَذَا الْمَسْجِدِ.	حدثني مالك، عن يزيد بن حُصَيْفَةَ؛ أَنَّ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ أَخْبَرَهُ: أَنَّهُ سَمِعَ سُفْيَانَ بْنَ أَبِي رُهَيْبٍ، وَهُوَ رَجُلٌ مِنْ <u>أَزْدِ شَنْوَةَ</u> ، مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ يُحَدِّثُ نَاسًا مَعَهُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ أَفْتَنَى كَلْبًا، لَا يُغْنِي عَنْهُ زُرْعًا، وَلَا ضَرْعًا، نَقَصَ مِنْ عَمَلِهِ كُلَّ يَوْمٍ قَيْرَاطٌ». قَالَ: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: إِي وَرَبِّ هَذَا الْمَسْجِدِ.	Câmi', 57 (No. 2777)

80	Câmi', 57 (No. 2974)	حدثني مَالِكٌ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَسْتَأْذِنُ عَلَى أُمِّي؟ فَقَالَ: «نَعَمْ». فَقَالَ: إِنِّي مَعَهَا فِي الْبَيْتِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا». [فَقَالَ الرَّجُلُ: إِنِّي خَادِمُهَا. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً؟] قَالَ: لَا. قَالَ: «فَاسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا».	حدثني مَالِكٌ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَسْتَأْذِنُ عَلَى أُمِّي؟ فَقَالَ: «نَعَمْ». فَقَالَ الرَّجُلُ: إِنِّي مَعَهَا فِي الْبَيْتِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا». [فَقَالَ الرَّجُلُ: إِنِّي خَادِمُهَا. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا». أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً؟] قَالَ: لَا. قَالَ: «فَاسْتَأْذِنْ عَلَيْهَا».	Câmi', 53 (No. 2766)
81	Câmi', 59 (No. 2980)	حدثنا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَغَصَةَ الْمَازَنِي، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ فَاتَى ضِبَابَ فِيهَا بَيْضٌ. وَمَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ. فَقَالَ: «مَنْ أَيْنَ لَكُمْ هَذَا؟» فَقَالَتْ: أَهْدَيْتُهُ لِي أُخْتِي هُرَيْلَةَ بِنْتُ الْحَارِثِ. فَقَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ وَخَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ: «كَلَّا». فَقَالَا: وَلَا تَأْكُلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ: «إِنِّي تَحْضُرُنِي مِنَ اللَّهِ حَاضِرَةٌ». فَقَالَتْ مَيْمُونَةُ: <u>أَتَسْقِيكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ لَبَنٍ عَذْدًا؟</u> فَقَالَ: نَعَمْ، فَلَمَّا شَرِبَ قَالَ: «مَنْ أَيْنَ لَكُمْ هَذَا؟» فَقَالَتْ: أَهْدَيْتُهُ لِي أُخْتِي هُرَيْلَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرَأَيْتَكَ جَارِيَتِكَ الَّتِي كُنْتَ اسْتَأْمَرْتَنِي فِي عَثْقِهَا. أَعْطَيْتَهَا أُخْتَكَ. وَصَلِي بِهَا رِجْمَكَ تَرَعَى عَلَيْهَا. فَإِنَّهُ خَيْرٌ لَكَ».	حدثنا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَغَصَةَ الْمَازَنِي، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ فَاتَى ضِبَابَ فِيهَا بَيْضٌ. وَمَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ. فَقَالَ: «مَنْ أَيْنَ لَكُمْ هَذَا؟» فَقَالَتْ: أَهْدَيْتُهُ لِي أُخْتِي هُرَيْلَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرَأَيْتَكَ جَارِيَتِكَ الَّتِي كُنْتَ اسْتَأْمَرْتَنِي فِي عَثْقِهَا. أَعْطَيْتَهَا أُخْتَكَ. وَصَلِي بِهَا رِجْمَكَ تَرَعَى عَلَيْهَا. فَإِنَّهُ خَيْرٌ لَكَ».	
82	Câmi', 59 (No. 2982)	حدثنا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَجُلًا نَادَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، <u>وَهُوَ فِي الْمَنِيرِ</u> قَالَ: مَا تَرَى فِي الضَّبِّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَسْتُ بِأَكْلِهِ وَلَا بِمُحَرَّمِهِ.	حدثني مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَجُلًا نَادَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَرَى فِي الضَّبِّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَسْتُ بِأَكْلِهِ وَلَا بِمُحَرَّمِهِ.	Câmi', 56 (No. 2776)
83	Câmi', 64 (No. 2991)	حدثنا مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: <u>حَجَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبُو طَيْبَةَ</u>. فَأَمَرَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ. وَأَمَرَ أَهْلَهُ أَنْ يُخَفِّفُوا عَنْهُ مِنْ خَرَجِهِ.	حدثني مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: <u>احْتَجَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَجْمَهُ أَبُو طَيْبَةَ</u>. فَأَمَرَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ. وَأَمَرَ أَهْلَهُ أَنْ يُخَفِّفُوا عَنْهُ مِنْ خَرَجِهِ.	Câmi', 62 (No. 2791)
84	Câmi', 64 (No. 2993)	حدثنا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ ابْنِ مُحَيِّصَةَ الْأَنْصَارِيِّ أَحَدِ بَنِي حَارِثَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي إِجَارَةِ الْحَجَّامِ، فَهَاهُ عَنْهَا. فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُهُ <u>حَتَّى قَالَ لَهُ: «اعْلُفْهُ نَاضِحًا»</u> وَرَفِيقًا.	حدثني مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ ابْنِ مُحَيِّصَةَ الْأَنْصَارِيِّ أَحَدِ بَنِي حَارِثَةَ؛ أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي إِجَارَةِ الْحَجَّامِ، فَهَاهُ عَنْهَا. فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُهُ <u>وَيَسْتَأْذِنُهُ حَتَّى قَالَ: «اعْلُفْهُ نَاضِحًا»</u>. يَعْنِي رَفِيقًا.	Câmi', 62 (No. 2793)

85	Câmi', 66 (No. 2996)	حدثنا مالك عن صبيبي مولى ابن أفلح، عن أبي السائب مولى هشام بن زهرة، أنه قال: دخلت على أبي سعيد الخدري في بيته فوجدته يصلي. فجلست أنتظره حتى قضى صلاته. فسمعت تحريكاً تحت سرير في بيته. فإذا حيّة. فقممت لأقتلها. فأشار إلي أبو سعيد أن اجلس، فجلست. فلما انصرفت أشار إلى بيت في الدار. قال: أترى هذا البيت؟ فقلت: نعم. فقال: إنه قد كان فيه فتى حديث عهد بغيرس. فخرج مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الخندق. قال: فكان ذلك الفتى يستأذنه، بأنصاف النهر، ليطلع أهله، فاستأذن النبي صلى الله عليه وسلم يوماً. وقال له: «خذ عليك سلاحك. فأني أخشى عليك بني قريظة». فأخذ الرجل سلاحه، ثم ذهب فإذا امرأته قائمة بين البابين. فأهوى إليها بالرمح ليطعنها به، وأصابته غيرة. فقالت: اكفف عليك رمحك حتى ترى ما في بيتك. فدخل فإذا هو بحيّة منطوية على فراشه. فركز فيها رمحاً فانتظمها فيه، ثم خرج بها فنصبته في الدار. فاضطربت الحيّة في رأس الرمح. وخر الفتى صريعاً. فما يدرى أيهما كان أسرع موتاً. الفتى أم الحيّة؟ فذكرنا ذلك له، وقلنا: يا رسول الله ادع الله أن يحييه، فقال: استغفروا لصاحبكم. فقلنا: يا رسول الله ادع الله أن يحييه، فقال: استغفروا لصاحبكم. فقلنا: يا رسول الله ادع الله أن يحييه، فقال: استغفروا لصاحبكم. ثم قال: «إن بالمدينة جنأ قد أسلموا. فإذا رأيتم منهم شيناً فاذنوه ثلاثة أيام. فإن بدا لكم بعد ذلك فاقتلوه. فإنما هو شيطان».	حدثني مالك عن صبيبي مولى ابن أفلح، عن أبي السائب مولى هشام بن زهرة، أنه قال: دخلت على أبي سعيد الخدري. فوجدته يصلي. فجلست أنتظره حتى قضى صلاته. فسمعت تحريكاً تحت سرير في بيته. فإذا حيّة. فقممت لأقتلها. فأشار إلي أبو سعيد أن اجلس. فلما انصرفت أشار إلى بيت في الدار. قال: أترى هذا البيت؟ فقلت: نعم. فقال: إنه قد كان فيه فتى حديث عهد بغيرس. فخرج مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الخندق. فبينما هو به إذ أتاه الفتى يستأذنه. فقال: يا رسول الله اذن لي أحدث بأهلي عهداً. فاذن له رسول الله صلى الله عليه وسلم. وقال: «خذ عليك سلاحك. فأني أخشى عليك بني قريظة». فأتى الفتى إلى أهله. فوجد امرأته قائمة بين البابين. فأهوى إليها بالرمح ليطعنها. وأدركته غيرة. فقالت: لا تعجل حتى تدخل وتنتظر ما في بيتك. فدخل فإذا هو بحيّة منطوية على فراشه. فركز فيها رمحاً. ثم خرج بها فنصبته في الدار. فاضطربت الحيّة في رأس الرمح. وخر الفتى ميتاً. فما يدرى أيهما كان أسرع موتاً. الفتى أم الحيّة؟ فذكرنا ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: «إن بالمدينة جنأ قد أسلموا. فإذا رأيتم منهم شيناً فاذنوه ثلاثة أيام. فإن بدا لكم بعد ذلك فاقتلوه. فإنما هو شيطان».	Câmi', 64 (No. 2798)
86	Câmi', 76 (No. 3030)	حدثنا مالك عن زيد بن أسلم، عن عمرو بن معاذ الأشجلي، عن جدته؛ أنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «يا نساء المؤمنات. لا تحقرن إحدكن لجارتها ولو كراع مُحرق».	حدثني مالك عن زيد بن أسلم، عن عمرو بن معاذ الأشجلي الأنصاري، عن جدته؛ أنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «يا نساء المؤمنات. لا تحقرن إحدكن لجارتها ولو كراع شاة مُحرق».	Câmi' 84 (No. 2847)

87	Câmi', 77 (No. 3035)	حدثني مالك، عن زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرْسِلَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِعَطَائِهِ. فَرَدَّهُ عُمَرُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمْ رَدَدْتَهُ؟» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْبَيْتُ أَخْبَرْتَنَا أَنَّ خَيْرَ مَا لَاحِدُنَا أَنْ لَا يَأْخُذَ مِنْ أَحَدٍ شَيْئًا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا ذَلِكَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ. فَأَمَّا مَا كَانَ عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ فَإِنَّمَا هُوَ رِزْقٌ يَزُرُّكَهُ اللَّهُ». فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: <u>الَّذِي يَعْثُكَ بِالْحَقِّ</u>، لَا أَسْأَلُ أَحَدًا شَيْئًا، وَلَا يَأْتِينِي شَيْءٌ مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ إِلَّا أَخَذْتُهُ.	حدثني مالك، عن زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرْسِلَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِعَطَائِهِ. فَرَدَّهُ عُمَرُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمْ رَدَدْتَهُ؟» فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْبَيْتُ أَخْبَرْتَنَا أَنَّ خَيْرَ مَا لَاحِدُنَا أَنْ لَا يَأْخُذَ مِنْ أَحَدٍ شَيْئًا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا ذَلِكَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ. فَأَمَّا مَا كَانَ عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ فَإِنَّمَا هُوَ رِزْقٌ يَزُرُّكَهُ اللَّهُ». فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: <u>أَمَّا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ</u>، لَا أَسْأَلُ أَحَدًا شَيْئًا، وَلَا يَأْتِينِي شَيْءٌ مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ إِلَّا أَخَذْتُهُ.	Câmi', 85 (No. 2852)
88	Câmi', 79 (No. 3043)	حدثني مالك، عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ عَلَى الصَّدَقَةِ. فَلَمَّا قَدِمَ سَأَلَهُ <u>أَيُّعَرَّةٌ</u> مِنَ الصَّدَقَةِ. فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى عُرِفَ الْغَضَبُ فِي وَجْهِهِ. وَكَانَ مِمَّا يُعْرِفُ بِهِ الْغَضَبُ فِي وَجْهِهِ أَنْ تَحْمَرَّ عَيْنَاهُ. ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ الرَّجُلَ لَيَسْأَلُنِي مَا لَا يَصْلُحُ لِي وَلَا لَهُ. فَإِنْ مَنَعْتُهُ كَرِهْتُ الْمَنَعَ. وَإِنْ أَعْطَيْتُهُ، أَعْطَيْتُهُ مَا لَا يَصْلُحُ لِي وَلَا لَهُ». فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَا أَسْأَلُكَ مِنْهَا شَيْئًا أَبَدًا.	حدثني مالك، عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ عَلَى الصَّدَقَةِ. فَلَمَّا قَدِمَ سَأَلَهُ <u>أَيُّعَرَّةٌ</u> مِنَ الصَّدَقَةِ. فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى عُرِفَ الْغَضَبُ فِي وَجْهِهِ. وَكَانَ مِمَّا يُعْرِفُ بِهِ الْغَضَبُ فِي وَجْهِهِ أَنْ تَحْمَرَّ عَيْنَاهُ. ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ الرَّجُلَ لَيَسْأَلُنِي مَا لَا يَصْلُحُ لِي وَلَا لَهُ. فَإِنْ مَنَعْتُهُ كَرِهْتُ الْمَنَعَ. وَإِنْ أَعْطَيْتُهُ، أَعْطَيْتُهُ مَا لَا يَصْلُحُ لِي وَلَا لَهُ». فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَا أَسْأَلُكَ مِنْهَا شَيْئًا أَبَدًا.	Câmi', 86 (No. 2858)
89	Câmi', 82 (No. 3050)	حدثني مالك عن ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِي خَمْسَةٌ أَسْمَاءُ: أَنَا مُحَمَّدٌ. وَأَنَا أَحْمَدُ. وَأَنَا الْمَاجِي الَّذِي يَمْخُو اللَّهُ بِي الْكُفْرَ. وَأَنَا الْخَاشِرُ الَّذِي يُخْشَرُ النَّاسُ عَلَيَّ <u>عَقِيبي</u>. وَأَنَا الْعَاقِبُ».	حدثني مالك عن ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِي خَمْسَةٌ أَسْمَاءُ: أَنَا مُحَمَّدٌ. وَأَنَا أَحْمَدُ. وَأَنَا الْمَاجِي الَّذِي يَمْخُو اللَّهُ بِي الْكُفْرَ. وَأَنَا الْخَاشِرُ الَّذِي يُخْشَرُ النَّاسُ عَلَيَّ <u>قَدَمي</u>. وَأَنَا الْعَاقِبُ».	Câmi', 89 (No. 2861)
90	Câmi', 82 (No. 3053)	حدثني مالك، عن عَمِّهِ أَبِي سُهَيْلِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: أَتَرُونَهَا حَمَرَاءَ كَنَارِكُمْ هَذِهِ؟ لَهَايَ أَسْوَدُ مِنَ الْقَارِ.	حدثني مالك، عن عَمِّهِ أَبِي سُهَيْلِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّهُ قَالَ: أَتَرُونَهَا حَمَرَاءَ كَنَارِكُمْ هَذِهِ؟ لَهَايَ <u>وَالْقَارُ الزَّفْتُ</u>.	Câmi', 83 (No. 2843)

91	Câmi', 83 (No. 3061)	حدثنا مالك، عن محمد بن عمرو بن حلحلة الديلي، عن حميد بن مالك بن خثيم، عن أبي هريرة أنه قال: <u>أُحْسِنُ</u> <u>إِلَى غَنَمِكَ. وَامْسَحِ الرُّعَامَ عَنْهَا.</u> <u>وَاطْبِ مُرَاحَهَا.</u>	حدثني عن مالك، عن مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَلْحَلَةَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ مَالِكِ بْنِ خُثَيْمٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ بِأَرْضِهِ بِالْعَقِيقِ. فَأَتَاهُ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ عَلَى دَوَابٍ. فَزَلُّوا عِنْدَهُ. قَالَ حُمَيْدٌ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اذْهَبْ إِلَى أُمِّي فَقُلْ: إِنَّ ابْنَكَ يَقْرُنُكَ السَّلَامُ، وَيَقُولُ: أَطْعَمِينَا شَيْئًا. قَالَ: فَوَضَعَتْ ثَلَاثَةَ أَقْرَاصٍ فِي صَحْفَةٍ، وَشَيْئًا مِنْ رَيْتٍ وَمِلْحٍ، ثُمَّ وَضَعَتْهَا عَلَى رَأْسِي، وَحَمَلْتُهَا إِلَيْهِمْ. فَلَمَّا وَضَعْتُهَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ، كَبَّرَ أَبُو هُرَيْرَةَ. وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَشْبَعَنَا مِنْ الْخُبْرِ بَعْدَ أَنْ لَمْ يَكُنْ طَعَامُنَا إِلَّا الْأَسْوَدَيْنِ الْمَاءَ وَالتَّمْرَ. فَلَمْ يُصِيبِ الْقَوِيُّ مِنَ الطَّعَامِ شَيْئًا. فَلَمَّا انْصَرَفُوا، قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي <u>أُحْسِنُ</u> <u>إِلَى غَنَمِكَ. وَامْسَحِ الرُّعَامَ عَنْهَا.</u> <u>وَاطْبِ مُرَاحَهَا.</u> وَصَلَّ فِي تَاجِيتِهَا فَإِنَّهَا مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ تَكُونُ الثَّلَّةُ مِنَ الْغَنَمِ أَحَبَّ إِلَى صَاحِبِهَا مِنْ دَارِ مَرْوَانَ.	Câmi', 32 (No. 2697)
92	Câmi', 83 (No. 3068)	حدثني عن مالك، عن زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ اسْتَعْمَلَ مَوْلَى لَهُ يُدْعَى هُنَيْئًا عَلَى الْجَمَى. فَقَالَ: يَا هُنَيْ، اضْمُمْ جَنَاحَكَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ. وَأَتَتْ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ. فَإِنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ مُجَابَةٌ. وَأَدْخَلَ رَبَّ الصُّرَيْمَةَ وَالْغَنِيمَةَ. وَإِبَائِي وَنَعَمَ ابْنَ عَقَانَ وَابْنَ عَوْفٍ. فَإِنَّهُمَا إِنْ تَهَلَّكَ مَاشِيَتُهُمَا <u>يَرْجِعَانِ إِلَى رَزَعٍ وَنَحْلٍ.</u> وَإِنَّ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَالْغَنِيمَةَ إِنْ تَهَلَّكَ مَاشِيَتُهُ يَأْتِيَنِي بَنِيهِمْ فَيَقُولُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. أَفَتَارَكُهُمْ أَنَا؟ لَا أَبَا لَكَ. فَالْمَاءُ وَالْكَأُ أَيْسَرُ عَلَيَّ مِنَ الذَّهَبِ وَالْوَرَقِ. وَإِنَّ اللَّهَ إِنْهُمْ لَيَرَوْنَ أَنْ قَدْ ظَلَمْتُهُمْ. إِنَّهَا لِبِلَادُهُمْ. قَاتَلُوا عَلَيْهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. وَأَسْلَمُوا عَلَيْهَا فِي الْإِسْلَامِ. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَا الْمَالُ الَّذِي أَحْمِلُ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا حَمَيْتُ عَلَيْهِمْ مِنْ بِلَادِهِمْ شَيْئًا.	حدثني عن مالك، عن زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ اسْتَعْمَلَ مَوْلَى لَهُ يُدْعَى هُنَيْئًا عَلَى الْجَمَى. فَقَالَ: يَا هُنَيْ، اضْمُمْ جَنَاحَكَ عَنِ النَّاسِ. وَأَتَتْ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ. فَإِنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ مُجَابَةٌ. وَأَدْخَلَ رَبَّ الصُّرَيْمَةَ وَالْغَنِيمَةَ. وَإِبَائِي وَنَعَمَ ابْنَ عَقَانَ وَابْنَ عَوْفٍ. فَإِنَّهُمَا إِنْ تَهَلَّكَ مَاشِيَتُهُمَا <u>يَرْجِعَانِ إِلَى الْمَدِينَةِ،</u> إِلَى رَزَعٍ وَنَحْلٍ. وَإِنَّ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَالْغَنِيمَةِ إِنْ تَهَلَّكَ مَاشِيَتُهُ يَأْتِيَنِي بَنِيهِ فَيَقُولُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. أَفَتَارَكُهُمْ أَنَا؟ لَا أَبَا لَكَ. فَالْمَاءُ وَالْكَأُ أَيْسَرُ عَلَيَّ مِنَ الذَّهَبِ وَالْوَرَقِ. وَإِنَّ اللَّهَ إِنْهُمْ لَيَرَوْنَ أَنْ قَدْ ظَلَمْتُهُمْ. إِنَّهَا لِبِلَادِهِمْ وَمِيَاهُهُمْ. قَاتَلُوا عَلَيْهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. وَأَسْلَمُوا عَلَيْهَا فِي الْإِسْلَامِ. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَا الْمَالُ الَّذِي أَحْمِلُ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا حَمَيْتُ عَلَيْهِمْ مِنْ بِلَادِهِمْ شَيْئًا.	Câmi', 88 (No. 2860)
93	Câmi', 29 (No. 2874)	حدثنا مالك، عن حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنْسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ، جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَبِهِ أَثَرُ صَفْرَةٍ، <u>فَذَكَرَ أَنَّهُ</u> <u>تَرَوَّجَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ.</u> فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَمْ سَقَتْ إِلَيْهَا؟». قَالَ: زَنَةَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُولِمَ، وَلَوْ بِشَاةٍ».	حدثني يحيى عن مالك، عن حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنْسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ، جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَبِهِ أَثَرُ صَفْرَةٍ، <u>فَسَأَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ</u> <u>عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ تَرَوَّجَ.</u> فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَمْ سَقَتْ إِلَيْهَا؟». قَالَ: زَنَةَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ	Nikâh, 21 (No. 1570)

			وَسَلَّمَ: «أُولَمْ، وَلَوْ بِشَاةٍ».	
94	Câmi', 83 (No. 3059)	حدثني عن مالك، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، أنه سمع أنس بن مالك، يقول: إن خياطاً دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم، لطعام صنعته. قال أنس: فذهبت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، إلى ذلك الطعام. ففرب إليه خبزاً من شعير، ومزقاً فيه دبأً وقديد. قال أنس: فرأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم، يتبغ الدبأ من حول الصخرة؛ فلم أزل أحب الدبأ بعد ذلك اليوم.	حدثني عن مالك، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، أنه سمع أنس بن مالك، يقول: إن خياطاً دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم، لطعام صنعته. قال أنس: فذهبت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، إلى ذلك الطعام. ففرب إليه خبزاً من شعير، ومزقاً فيه دبأ. قال أنس: فرأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم، يتبغ الدبأ من حول القصعة؛ فلم أزل أحب الدبأ بعد ذلك اليوم.	Nikâh, 21 (No. 1574)
95	Cihâd, - (No. 1479)	حدثنا مالك عن محمد بن المنكدر، عن أميمة بنت رقيقة؛ أنها قالت: أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في نسوة نبايعه. فقلنا: يا رسول الله، نبايعك على أن لا نشرك بالله شيئاً، ولا نسرق، ولا نزنّي، ولا نقتل أولادنا، ولا نأتي بهتان نفتريه بين أيدينا وأرجلنا، ولا نعصيك في معروف. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «فيما استطعنن، وأطعنن». قالت: قلنا: الله ورسوله أرحم بنا من أنفسنا. هلم نبايعك يا رسول الله. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إني لا أصافح النساء. إنما قولي لِمَا نِة امرأ كقولي لامرأة واحدة. أو مثل قولي لامرأة واحدة».	حدثنا مالك عن محمد بن المنكدر، عن أميمة بنت رقيقة؛ أنها قالت: أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في نسوة نبايعه على الإسلام. فقلنا: يا رسول الله، نبايعك على أن لا نشرك بالله شيئاً، ولا نسرق، ولا نزنّي، ولا نقتل أولادنا، ولا نأتي بهتان نفتريه بين أيدينا وأرجلنا، ولا نعصيك في معروف. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «فيما استطعنن، وأطعنن». قالت: قلنا: الله ورسوله أرحم بنا من أنفسنا. هلم نبايعك يا رسول الله. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إني لا أصافح النساء. إنما قولي لِمَا نِة امرأ كقولي لامرأة واحدة. أو مثل قولي لامرأة واحدة».	Câmi', 70 (No. 2812)

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Feyza Nur ACUN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	İstanbul Şehir Üniversitesi
Fakülte	İslami İlimler Fakültesi
Bölümü	İslami İlimler
Makale ve Bildiriler	
1. Acun, F. (2024). Yahya B. Saîd el-Ensârî ve “Niyet Hadisi”. <i>ISOREJ-Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Ulusal Eğitim Dergisi</i> , 8(5), 1-10. http://dx.doi.org/10.29228/isorej.74269	